

Terapijski psi u radu s djecom i mladima s problemima u ponašanju

Imprić, Lucija

Master's thesis / Diplomski rad

2024

Degree Grantor / Ustanova koja je dodijelila akademski / stručni stupanj: **University of Zagreb, Faculty of Education and Rehabilitation Sciences / Sveučilište u Zagrebu, Edukacijsko-rehabilitacijski fakultet**

Permanent link / Trajna poveznica: <https://urn.nsk.hr/urn:nbn:hr:158:459763>

Rights / Prava: [In copyright](#) / [Zaštićeno autorskim pravom.](#)

Download date / Datum preuzimanja: **2024-12-03**



Repository / Repozitorij:

[Faculty of Education and Rehabilitation Sciences - Digital Repository](#)



Sveučilište u Zagrebu
Edukacijsko-rehabilitacijski fakultet

Diplomski rad

Terapijski psi u radu s djecom i mladima s problemima u ponašanju

Lucija Imprić

Zagreb, rujan 2024.

Sveučilište u Zagrebu
Edukacijsko-rehabilitacijski fakultet

Diplomski rad

Terapijski psi u radu s djecom i mladima s problemima u ponašanju

Lucija Imprić

Izv. prof. dr. sc. Anja Miroslavljević

Sonja Biglbauer, mag. psych.

Zagreb, rujan 2024.

Izjava o autorstvu rada

Potvrđujem da sam osobno napisala rad *Terapijski psi u radu s djecom i mladima s problemima u ponašanju* i da sam njegova autorica.

Svi dijelovi rada, nalazi ili ideje koje su u radu citirane ili se temelje na drugim izvorima jasno su označeni kao takvi te su adekvatno navedeni u popisu literature.

Ime i prezime: Lucija Imprić

Mjesto i datum: Zagreb, rujan 2024.

SAŽETAK

Terapijski psi u radu s djecom i mladima s problemima u ponašanju

Studentica: Lucija Imprić

Mentorica: Izv. prof. dr. sc. Anja Mirosavljević

Komentorica: Sonja Biglbauer, mag. psych.

Program/modul: Socijalna pedagogija/Djeca i mladi

Usluge potpomognute životinjama odnose se na potpomognute ili vođene prakse, programe i društvene usluge integriranja posebno osposobljenih životinja u terapijske, obrazovne i/ili procese poboljšanja dobrobiti ljudi. Predstavljaju krovni pojam koji obuhvaća tretman potpomognut životinjama, obrazovanje potpomognuto životinjama te programe podrške potpomognute životinjama. Terapijske životinje sudjeluju u uslugama potpomognutim životinjama te osobama s kojima su u interakciji mogu pružiti psihološke, emocionalne i fizičke dobrobiti. Psi su najčešće životinje koje sudjeluju u ovim uslugama. Istraživanja navode pozitivan utjecaj terapijskih pasa u radu s djecom i mladima, stoga se terapijski psi uključuju u rad s korisnicima koji imaju različite teškoće ili probleme u različitim okruženjima. Stoga sudjeluju i u radu s djecom i mladima s problemima u ponašanju.

Cilj je ovog diplomskog rada opisati područje usluga potpomognutih životinjama, s posebnim naglaskom na terapijske pse, te mogućnosti njihovog uključivanja u rad s djecom i mladima s problemima u ponašanju. Opisat će se fenomen veze između ljudi i životinja, pružiti teorijska podloga za razumijevanje navedene veze i pozitivni utjecaji životinja, osobito na djecu i mlade. Također, opisat će se i usluge potpomognute životinjama, terapijski psi i problemi u ponašanju djece i mladih. Prikazat će se pregled istraživanja koja uključuju pse u rad s djecom i mladima s internaliziranim i eksternaliziranim problemima te problemima ovisnosti, kao i mogućnosti uključivanja terapijskog psa u socijalnopedagoški rad. Na kraju će biti predstavljeni primjeri dobre prakse iz inozemstva, kao i praktični primjeri u Hrvatskoj, s obzirom na to da nedostaju istraživanja u ovom području.

Ključne riječi: usluge potpomognute životinjama, terapijski psi, djeca i mladi, problemi u ponašanju

SUMMARY

Therapy dog-assisted work with children and youth with behavioral problems

Student: Lucija Imprić

Mentor: Associate professor Anja Miroslavljević, PhD

Co – mentor: Sonja Biglbauer, mag. psych.

Study programme/module: Social Pedagogy/Children and Youth

Animal-assisted services are mediated or guided practices, programs and human services that incorporate specially qualified animals into therapeutic, educational and/or ameliorative processes aimed at enhancing the well-being of humans. They are an umbrella term that incorporates animal-assisted treatment, animal-assisted education and animal-assisted support programs. Therapy animals participate in animal-assisted services and can provide psychological, emotional and physical benefits to people they interact with. Dogs are the most common animals in these services. Research shows the positive impact of therapy dogs working with children and youth; hence therapy dogs are involved in working with beneficiaries who have different difficulties or problems in different environments. Therefore, they also participate in work with children and youth with behavioral problems.

The aim of this paper is to provide a more thorough description of the field of animal-assisted services, specifically therapy dogs, and the possibilities of their integration in work with children and youth with behavioral problems. The phenomenon of the human-animal bond will be described, along with the theoretical basis of the bond and the positive influence of animals, especially on children and youth. Then, animal-assisted services, therapy dogs and behavioral problems of children and youth will also be described. An overview of research involving dogs in work with children and youth with internalized, externalized and addiction problems will be presented, as well as the possibility of including a therapy dog in social-pedagogical work. In conclusion, examples of good practices from abroad will be cited and, considering the lack of research in this area, examples from practice in Croatia will be presented.

Key words: animal-assisted services, therapy dogs, children and youth, behavioral problems

SADRŽAJ

1. UVOD	1
1.1. CILJ RADA	2
2. POVEZANOST LJUDI I ŽIVOTINJA	3
2.1. TEORIJSKA PODLOGA VEZE IZMEĐU LJUDI I ŽIVOTINJA.....	4
2.1.1. Teorija privrženosti.....	4
2.1.2. Hipoteza biofilije	6
2.1.3. Životinje kao socijalna podrška	6
2.1.4. Socijalno-kognitivna teorija.....	7
2.1.5. Iskustveni i verbalno-simbolički sustav te motivacija.....	8
2.1.6. Fiziološka podloga odnosa sa životinjama	9
2.2. POSEBNOST ODNOSA DJECE I MLADIH SA ŽIVOTINJAMA.....	11
3. USLUGE POTPOMOĞNUTE ŽIVOTINJAMA	14
3.1. RAZVOJ USLUGA POTPOMOĞNUTIH ŽIVOTINJAMA.....	14
3.2. PODJELA USLUGA POTPOMOĞNUTIH ŽIVOTINJAMA.....	16
3.3. STANDARDI PROVOĐENJA USLUGA POTPOMOĞNUTIH ŽIVOTINJAMA.....	21
3.4. PREDNOSTI USLUGA POTPOMOĞNUTIH ŽIVOTINJAMA	22
3.5. TERAPIJSKI PSI.....	24
3.5.1. Školovanje terapijskog psa i uključivanje u rad	25
4. PROBLEMI U PONAŠANJU	27
4.1. DEFINIRANJE PROBLEMA U PONAŠANJU	27
4.2. KLASIFIKACIJA PROBLEMA U PONAŠANJU	30
5. PREGLED ISTRAŽIVANJA USLUGA POTPOMOĞNUTIH PSIMA S DJECOM I MLADIMA S PROBLEMIMA U PONAŠANJU	32
5.1. INTERNALIZIRANI PROBLEMI.....	32
5.2. EKSTERNALIZIRANI PROBLEMI	34
5.3. OVISNOSTI	37
6. MOGUĆNOSTI UKLJUČIVANJA TERAPIJSKOG PSA U SOCIJALNO PEDAGOŠKI RAD	38
7. PRIMJERI U INOZEMSTVU	53
8. PRIMJERI U HRVATSKOJ	59
8.1. UDRUGA ZA PET THERAPY INDEFICIENTER (UPTIV)	59
8.2. DRUŠTVO NAŠA DJECA SISAK.....	60
8.3. PRIMJERI DOBRE PRAKSE	62
8.3.1. Terapijski pas u osnovnoj školi	63

8.3.2.	Terapijski pas u psihijatrijskoj bolnici za djecu i mlade.....	64
8.3.3.	Terapijski pas u sustavu socijalne skrbi.....	66
8.4.	Usporedba primjera i zaključak	67
9.	ZAKLJUČAK.....	68
10.	LITERATURA	70

1. UVOD

Početak odnosa ljudi i životinja datira u daleku prošlost. Jedni su od drugih dugo vremena strahovali i krili se, no tijekom vremena su postali međusobno ovisni. U početku su ljudi životinje upotrebljavali radi prehrane, ali i izrade različitih oruđa i odjeće, što se može smatrati samim počecima razvoja povezanosti ljudi i životinja. Zanimljivo je kako su naši davni preci prije trideset i pet tisuća godina krenuli crtati unutar spilja, a upravo su životinje motiv koji su najčešće crtali. Također, pretpostavlja se kako su životinje bile glavna tema razgovora, konkretno – kako ih uloviti, pripitomiti i kako se njima koristiti za vlastite potrebe. U mitovima brojnih naroda vidljiva je veza između ljudi i životinja, kao i težnja preuzimanja nekih životinjskih karakteristika. Među svim narodima, Egipćani su narod koji je ostvario najveću povezanost s brojnim životinjama – psima, mačkama, govedima, krokodilima, pticama, nilskim konjima, zmijama i kukcima (Krizmanić, 2016). U različitim kulturama životinje su korištene u različite svrhe, međutim u nekima od njih smatrane su i svetima, što se iskazivalo različitim ritualima te vezivanjem s božanskim bićima (Katalenić, 2013). Tako su i Egipćani mnoge životinje smatrali ponovnim utjelovljenjem božanstava pa su faraoni držali životinje kao kućne ljubimce, najčešće mačke i pse, pri čemu su mačke imale viši status čak i od ljudi (Krizmanić, 2016).

Veza između ljudi i životinja fenomen je koji postoji otkako je započelo pripitomljavanje životinja (Turner, 2007; prema Fine i Beck, 2019). Naime, vuk je životinja koju je čovjek prvu pripitomio, što dokazuju arheološki nalazi, a jedna od hipoteza navodi kako su od njih potekli psi čija je uloga bila zaštita i pomaganje ljudima. Prvi su se psi pojavili kad su ljudi još uvijek živjeli kao lovci i sakupljali hranu (Krizmanić, 2016), stoga su u rodovskim i plemenskim zajednicama sudjelovali u traženju hrane i lovu, borbi s grabežljivcima i okupljanju oko vatre u spiljama (Delić, 2020). Kad su ljudi počeli samostalno proizvoditi hranu, počelo je pripitomljavanje i ostalih životinja (Krizmanić, 2016). Iako je pripitomljavanje u počecima imalo svrhu ostvarivanja koristi ljudima, svakodnevni kontakt rezultirao je stvaranjem odnosa (Grandgeorge i Hausberger, 2011) te je suživot ljudi i životinja vrlo brzo prešao iz odnosa koristi u ispunjavanje potrebe za društvom, sigurnošću, ugodom i životnom kvalitetom (Katalenić, 2013). Psi su, dakle, imali i ulogu zadovoljavanja određenih emocionalnih potreba (Krizmanić, 2016). Naime, ljudi su još prije više od sto tisuća godina došli do spoznaje o snažnoj povezanosti sa životinjama na emocionalnoj razini koja se održala sve do danas te se svakodnevno upotpunjuje novim načinima suradnje. Emocionalna povezanost između ljudi i

pasa najrašireniji je oblik emocionalne povezanosti kad se govori o emocionalnoj povezanosti između članova različitih vrsta (Krizmanić, 2016) te se najsnažnija povezanost čovjeka sa životinjskim svijetom može uočiti u odnosu ljudi i pasa (Bolha, 2020). Delić (2020) opisuje značaj stvorene veze između dva bića koja su po mnogočemu različita, a uspjela su stvoriti i održati uzajamnu i važnu povezanost koja se svakodnevno razvija različitim oblicima suradnje u brojnim područjima ljudskog djelovanja. U današnje vrijeme psi sudjeluju u spašavanju ljudi, dijagnostici nekih bolesti te u različitim vrstama tretmana radi smanjenja ili uklanjanja simptoma i problema kod ljudi (Krizmanić, 2016). Posljednjih je godina sve veći broj istraživanja koja pokazuju pozitivne učinke interakcije sa životinjama na fiziološku, psihološku te socijalnu dobrobit, kao i njihov širok tretmanski potencijal (Walsh, 2009).

Neupitna je činjenica pozitivnog utjecaja životinja na djecu tijekom njihovog odrastanja, što pruža mnoge mogućnosti praktičnog djelovanja, ponajprije pomažućih profesija (Lakatoš i Vejmelka, 2018). Socijalna pedagogija pripada pomažućim profesijama, a obuhvaća socijalnopedagošku procjenu, razvoj, implementaciju te evaluaciju intervencija u sljedećim područjima – promociji mentalnog zdravlja, prevenciji i tretmanu problema u ponašanju te posttretmanu (Hrvatski kvalifikacijski okvir, 2022). Stoga se može zaključiti kako postoji prostor za korištenje terapijskih pasa u radu s djecom i mladima unutar područja socijalne pedagogije.

1.1. CILJ RADA

Bouillet i Uzelac (2007) socijalnu pedagogiju definiraju kao znanost, teoriju i praksu usmjerenu na prevenciju i ublažavanje teškoća socijalne integracije osoba s problemima u ponašanju pružanjem specifične pomoći. Socijalni pedagozi djeluju u različitim sektorima društva, uključujući obrazovanje, socijalnu skrb, zdravstvo, pravosuđe, nevladine organizacije i druge (Hrvatski kvalifikacijski okvir, 2022) kako bi poboljšali razvoj i socijalnu integraciju osoba s problemima u ponašanju (Bouillet i Uzelac, 2007). Uključivanje terapijskog psa u rad s djecom i mladima sve se više primjenjuje, zbog čega je važno objasniti područje usluga potpomognutim životinjama te moguće prednosti u radu s djecom i mladima, konkretno onima s problemima u ponašanju.

Stoga je cilj ovog diplomskog rada pobliže opisati područje usluga potpomognutih životinjama, konkretno psima, te mogućnosti primjene terapijskih pasa u radu s djecom i mladima s

problemima u ponašanju. Opisat će se fenomen veze između ljudi i životinja, teorijska podloga spomenute veze te pozitivni utjecaji životinja, osobito na djecu i mlade. Zatim će se opisati usluge potpomognute životinjama, terapijski psi te problemi u ponašanju djece i mladih. Prikazat će se pregled istraživanja uključivanja pasa u rad s djecom i mladima s problemima u ponašanju, kao i mogućnosti uključivanja terapijskog psa u socijalnopedagoški rad. Zaključno će se navesti primjeri dobre prakse iz inozemstva te će se, s obzirom na nedostatak istraživanja ovog područja, prikazati neki primjeri iz prakse u Hrvatskoj.

2. POVEZANOST LJUDI I ŽIVOTINJA

Studije ljudi i životinja (*Human-Animal Studies*) bave se istraživanjem ljudskih odnosa i stavova prema životinjama, točnije uloge životinja u životima ljudi te ljudskim interakcijama sa životinjama (de Mello, 2012; prema Hosey i Melfi, 2014). U tom smislu isti autor antrozoologiju definira kao znanstveno proučavanje interakcija i povezanosti između ljudi i životinja. Prva formalna uporaba termina veze između ljudi i životinja javlja se 1979. godine u Škotskoj u „Zborniku radova sa sastanka grupe za proučavanje veze između ljudi i kućnih ljubimaca“ (Fogle, 1983; prema Fine i Beck, 2019). Dakle, znanstveno bavljenje područjem interakcija ljudi i životinja započinje 1970-ih godina, a počeci se vežu uz Konrada Lorenza (Hines, 2003). Pionirima pojma veze između ljudi i životinja smatraju se, uz spomenutog Konrada Lorenza, Boris Levinson te Leo Bustad (Fine i Beck, 2019). Leo Bustad održao je predavanje na Međunarodnom simpoziju o odnosima s kućnim ljubimcima 1983. godine u Beču, a njegov poseban doprinos ogleda se u definiranju pojmova u području veze između ljudi i životinja.

Časopis američkog veterinarskog medicinskog udruženja (JAVMA, 1998; prema Fine i Beck, 2019) navedenu vezu definira uzajamno korisnim i dinamičnim odnosom ljudi i životinja na koji utječu ponašanja važna za zdravlje i dobrobit obje strane što, između ostalog, uključuje emocionalne, psihološke te fizičke interakcije ljudi, životinja i njihovog okruženja. Pozitivne interakcije sa životinjama ljudima mogu pružiti zdravstvenu te psihološku dobrobit koja može proizaći iz veze čovjek-životinja (Fine i Weaver, 2018).

2.1. TEORIJSKA PODLOGA VEZE IZMEĐU LJUDI I ŽIVOTINJA

Posjedovanje kućnog ljubimca uglavnom se smatra društvenim odnosom, zbog čega se za istraživanje odnosa ljudi i životinja mogu koristiti spoznaje iz psihologije ljudskih odnosa (Bonas, McNicholas i Collis, 2000; prema Adams, 2009). Navedeno uključuje odnose između vlasnika i njihovih kućnih ljubimaca, ali isto tako i odnose između životinja i ljudi u drugim kontekstima, poput usluga potpomognutih životinjama (Adams, 2009). Vezu između ljudi i životinja možemo objasniti različitim teorijama, a neke od najpopularnijih su teorija privrženosti, hipoteza biofilije te životinje kao socijalna podrška (Fine i Weaver, 2018). Osim navedenih teorija postoje i druge koje su također važne za razumijevanje prirode odnosa između ljudi i životinja te će se iste predstaviti u tekstu koji slijedi.

2.1.1. Teorija privrženosti

Teorija privrženosti Johna Bowlby-ja smatra se središnjim konceptom u psihologiji i psihoterapiji jer omogućuje razumijevanje razvoja trajnih emocionalnih veza ljudi i njihovih skrbnika koje utječu na buduće interakcije i odnose s drugim ljudima (Fletcher i Gallichan, 2016). Privrženost se definira kao trajna emocionalna veza neke osobe u odnosu na drugu ili više njih, značajnih u njegovu životu (Smojver-Ažić i Topalović, 2010). Razvija se između djeteta i roditelja već u prvoj godini djetetova života, a osnovno joj je obilježje težnja traženja te održavanja povezanosti s figurama privrženosti u situacijama stresa (Colin, 1996; prema Smojver-Ažić i Topalović, 2010). Figura privrženosti obično je majka te kvaliteta navedenog odnosa utječe na stvaranje djetetovih očekivanja, kao i njihov prijenos u odnose s drugima (Smojver-Ažić i Topalović, 2010). Rana iskustva s figurama privrženosti rezultiraju unutarnjim radnim modelima koji utječu na ostale odnose koje osoba ostvaruje tijekom života (Hawkins i Williams, 2017). Sigurna privrženost predstavlja zaštitni čimbenik za razvoj psihopatologije (McGoron i sur., 2012; prema Hawkins i Williams, 2017) te je povezana s prosocijalnim ponašanjem i empatijom (Thompson i sur., 2008; prema Hawkins i Williams, 2017). Suprotno, nesigurni stilovi privrženosti mogu nepovoljno utjecati na mentalno zdravlje, dobrobit i dječje ponašanje te predstavljaju rizične čimbenike za razvoj svih problema u ponašanju, primjerice-anksioznih poremećaja (Schimmenti i sur., 2015; prema Hawkins i Williams, 2017), delinkvencije (Hoeve i sur., 2012; prema Hawkins i Williams, 2017) te okrutnosti prema životinjama (Hawkins i sur., 2016; prema Hawkins i Williams, 2017). Nesigurni stilovi

privrženosti povezuju se s mnoštvom psihosocijalnih poteškoća u adolescenciji, stoga alternativne prilike za privrženost, poput onih koje uključuju kućnog ljubimca, mogu biti iznimno važne za djecu tijekom njihovog razvoja (Adams, 2009). Djeca su najčešće snažno privržena svojim kućnim ljubimcima. Naime, McNicholas i Collis (2001) navode kako je to vidljivo traženjem te željom za blizinom i druženjem s ljubimcem, provođenjem vremena s njim, pri čemu se tijekom interakcije s ljubimcem raspoloženje pozitivno mijenja te se iskazuju snažne emocije. Ova teorija primjenjiva je na odnos s kućnim ljubimcem zato što ga karakteriziraju obilježja slična odnosu s figurom privrženosti – želja za fizičkim kontaktom te održavanjem blizine, mogućnost pružanja utjehe i sigurnosti, osobito u stresnim situacijama te pojava anksioznosti ukoliko objekt privrženosti nije dostupan (Crawford i sur., 2006). Ljudi uobičajeno životinjama pristupaju na otvoren način koji uključuje dodir te povjerenje (Beetz i sur., 2011, 2012; Julius i sur., 2013; prema Beetz, 2017), što otvara mogućnost uspostavljanja sigurne privrženosti životinji, osobito unutar vođene interakcije karakteristične za područje usluga potpomognutih životinjama (Beetz, 2017). Životinja koja sudjeluje u tretmanu djeluje kao prijelazni objekt privrženosti radi podupiranja ciljeva te poboljšanja psihosocijalnog funkcioniranja. Naime, tranzicijski objekt, odnosno životinja predstavlja most prema poboljšanju ili društveno prihvatljivijoj razini funkcioniranja. Bitno je naglasiti kako životinje ne bi trebale služiti kao zamjena za neodgovarajuće i neuspješne ljudske odnose (Kruger i Serpell, 2010). Drugim riječima, iako kućni ljubimci zadovoljavaju neke funkcije privrženosti, ipak nije vjerojatno da mogu ispuniti sve funkcije koje ispunjavaju sigurni ljudski odnosi, poput odnosa djece i njihovih skrbnika (Hawkins i Williams, 2017). Sve je veći broj istraživanja koja pokazuju kako posjedovanje kućnih ljubimaca te privrženost ljubimcima ima mnogo pozitivnih ishoda za djecu i odrasle – psiholoških, emocionalnih i fizioloških (Hawkins i Williams, 2017). Odnos vlasnika i kućnog ljubimca svrstava se u bliske, nerijetko i obiteljske odnose, zbog čega istraživači često za teorijsku podlogu istraživanja ovog područja odabiru upravo teoriju privrženosti (Ombla i sur., 2016). Ova je teorija, osim istraživanja, bitna i za praksu te intervencije koje uključuju pse. Naime, teorija privrženosti omogućuje razumijevanje razvoja trajnih emocionalnih veza koje utječu na kasnije interpersonalne odnose te ima važne implikacije za mentalno zdravlje i dobrobit tijekom razvoja i života djeteta.

2.1.2. Hipoteza biofilije

Biofilija je još 1984. godine definirana kao sklonost ljudi prirodi, životu i životnim procesima, a osobito prema životinjama (Wilson; prema Beetz, 2017). Hipoteza biofilije utjecala je na razvoj biocentričnog pristupa ljudskom razvoju koji opisuje zainteresiranost djece za ljudske i neljudske segmente okoline. Temelji se na tri pretpostavke – interakcija djeteta i životinje može utjecati na porast osjećaja sigurnosti kod djeteta; životinje potiču djetetovu pažnju, ali i održavanje pažnje, pamćenje i organiziranje misli; zainteresiranost za životinje potiče razvoj percepcije svijeta koji ih okružuje (Melson, 2003). Životinje koje su mirne i prijateljski raspoložene na ljude djeluju opuštajuće, što pretpostavlja dvije važne odrednice tretmana uz pomoć životinja. Naime, djeca će više pažnje posvetiti životinji nego igračkama, dok im mirna i prijateljski raspoložena životinja šalje poruku da su na sigurnom mjestu (Buljan Flander i sur., 2018). Dakle, biofilija može objasniti njihovu zainteresiranost i obraćanje pažnje prema životinjama, kao i to da sama prisutnost mirne i prijateljski raspoložene životinje može pomoći u opuštanju, osobito u stresnim situacijama (Beetz, 2017). Iako ova hipoteza smatra da djeca interakciju sa životinjama započinju s višom razinom naklonosti, ne znači nužno da će kod sve djece pridonijeti pozitivnim utjecajima. Također, sklona je generalizaciji te je važno osvijestiti kako ipak nisu sva djeca naklonjena životinjama, stoga pozitivni utjecaji životinja neće biti mogući u istoj mjeri kod sve djece, odnosno ovisit će o generalnoj sklonosti djece životinjama (Lakatoš i Vejmekla, 2018).

2.1.3. Životinje kao socijalna podrška

Socijalna se podrška odnosi na fizičku i emocionalnu podršku koju osobi pružaju drugi ljudi poput obitelji i prijatelja (Beck, 2014). Predstavlja temelj „normalnog“, dobrog funkcioniranja i mentalnog zdravlja te je većini ljudi potrebna kako bi se prilagodili teškim životnim situacijama (Bryant, 2008; prema Fine i Beck, 2019). Upravo su kućni ljubimci jedan od mogućih izvora socijalne podrške za ljude, čime pozitivno utječu na njihovo fizičko i mentalno zdravlje (Bryant, 2008; prema Fine i Beck, 2019). Mnoga ponašanja i emocije koje ljudi doživljavaju u interakciji s drugim ljudima poput razgovora, osjećaja manje usamljenosti, pronalaženja utjehe uz dodir, pronalaženja razloga za smijeh, također doživljavaju i u društvu svojih kućnih ljubimaca, što smanjuje osjećaj stresa (Beck, 2014). Zbog svoje pristupačnosti te

neosuđivanja životinje pružaju potporu i utjehu ako je ljudski izvor nedostupan ili ne pruža ono što je djetetu potrebno (Lakatoš i Vejmelka, 2018).

2.1.4. Socijalno-kognitivna teorija

Zagovornici socijalno-kognitivne teorije opisuju međusobnu povezanost misli, ponašanja i okoline (Bandura, 2001; prema Kruger i Serpell, 2010). Cilj terapije na temelju navedene teorije je dovesti do pozitivnih promjena u samopoimanju osobe, a time i u ponašanju poboljšanjem samoučinkovitosti, samopoštovanja i lokusa kontrole (Berget i Braastad, 2008). Modeliranje je koncept poticanja korisnika na usvajanje odgovarajućih ponašanja putem promatranja te je čest u istraživanjima koja se bave uslugama potpomognutim životinjama (Fine, 2000, Rice i sur., 1973, Taylor, 2001, Vidrine i sur., 2002; prema Kruger i Serpell, 2010). Također, životinje imaju sposobnost pomaganja ljudima u učenju odgovarajućih društvenih interakcija i razumijevanju uzročno-posljedične veze njihovog ponašanja (Brooks, 2001, Nebbe, 1991; prema Kruger i Serpell, 2010). Naime, vjeruje se da su životinje posebno korisne u pružanju povratnih informacija o društvenom ponašanju zato što pružaju jasne, iskrene i trenutne reakcije na ugodne i neugodne podražaje. U uslugama potpomognutim životinjama često se uči o neverbalnim (kontakt očima, izrazi lica, geste) te verbalnim vještinama (Spence, 2003; prema Adams, 2009). Naime, životinje mogu potaknuti kognitivne promjene te promjene u ponašanju korištenjem modeliranja i asocijacija koje uključuju životinje (Kruger i sur., 2004). Životinje „odgovaraju“ na neverbalna i verbalna ponašanja ljudi, stoga u radu sa psom djeca i mladi uče regulirati vlastite afekte jer tako na neki način određuju stanje uzbuđenja kod životinje, kao i njezino ponašanje. Međutim, već i prisutnost životinje tijekom tretmana pomaže im u emocionalnoj i bihevioralnoj regulaciji (Fredrickson i DePrekel, 2004; prema Kruger i sur., 2004). Navedeno je vrlo važno u radu s djecom i mladima s problemima u ponašanju radi uvida u vlastita ponašanja te načina na koje njihova ponašanja mogu utjecati na druge, osobito kad je riječ o eksternaliziranim problemima. Tri međusobno povezana aspekta socijalno-kognitivne teorije jesu samoučinkovitost, dostignuće i osobno djelovanje (Kruger i Serpell, 2010). Samoučinkovitost se odnosi na vjerovanje u vlastitu sposobnost izvođenja ponašanja koja će dovesti do željenih i očekivanih rezultata, dok se dostignuće odnosi na uspješnost ponašanja koje je nekada izazivalo strah, a upravo je uspjeh u izvođenju određenog zadatka najučinkovitiji način povećanja osjećaja samoučinkovitosti. Osobno djelovanje odnosi se na uvjerenje da ljudi mogu ostvariti stvari koje će biti korisne za njih, ali i druge ljude (Allen, 2000; prema Kruger i

Serpell, 2010). Upravo su poboljšanja u ovim trima aspektima česti ciljevi usluga potpomognutim životinjama (Kruger i Serpell, 2010), a osobito se važnim čini osjećaj samoučinkovitosti koji djeca i mladi mogu generalizirati u druga okruženja i životna područja.

2.1.5. Iskustveni i verbalno-simbolički sustav te motivacija

Iskustveni i verbalno-simbolički sustav predstavljaju dva načina obrade informacija. Iskustveni sustav izravno obrađuje iskustva poput zvukova, dodira, mirisa i slično, dok se putem verbalno-simboličkog sustava stvarnost doživljava posredno – riječima i simbolima (Schultheiss, 2001; prema Beetz, 2017). Tijekom interakcije sa životinjama verbalno-simbolički sustav manje je važan, dok je iskustveni izraženiji. Iako ljudi tijekom interakcija potpomognutih životinjama njima pričaju, za oboje se važnijima čine neverbalna i paraverbalna komunikacija. Naravno da ljudska komunikacija licem u licem također uključuje neverbalnu i paraverbalnu komunikaciju, no uobičajeno se naglašava verbalno. Naime, u interakciji sa životinjama iskustvena obrada informacija odvija se spontano i mnogo lakše budući da životinje ne komuniciraju verbalno, odnosno riječima. Također, interakcije sa životinjama mogu pomoći u stvaranju ravnoteže između ova dva sustava aktivirajući implicitno-iskustvene procese. Osim toga, navedena ravnoteža može pozitivno utjecati na zdrav razvoj, osobito na socijalni i emocionalni za koji su važna oba sustava, a osobito iskustveni. Navedeno sugerira kako interakcije sa životinjama mogu pozitivno djelovati posebno na djecu i mlade koji imaju poteškoće u ovim područjima (Beetz, 2017).

Wohlfarth i suradnici (2013; prema Beetz, 2017) pojašnjavaju kako bi aktivacija implicitnih motiva, a time i promicanje intrinzične motivacije, mogla predstavljati važan dio interakcija sa životinjama općenito pa i u uslugama potpomognutim životinjama. Naime, implicitni motivi najčešće su povezani s iskustvenim sustavom koji je, kao što je prethodno navedeno, uvijek uključen u interakcije sa životinjama. Iako su potrebna dodatna istraživanja, proces u kojem životinje potiču intrinzičnu motivaciju važan je u svim okruženjima koja su povezana s učenjem, kako za djecu i mlade bez poteškoća, tako i za one koji se susreću s psihosocijalnim i fizičkim poteškoćama (Beetz, 2017).

2.1.6. Fiziološka podloga odnosa sa životinjama

Osim navedenih teorija, svakako je potrebno detaljnije objasniti fiziološke mehanizme u podlozi odnosa sa životinjama. Utvrđena je povezanost između pozitivne interakcije između ljudi i životinja te određenih fizioloških varijabli kod ljudi i životinja, osobito pasa (Institut za istraživanje veze između ljudi i životinja, 2018). Često se spominje hormon oksitocin koji se izlučuje u hipotalamusu, a djeluje kao hormon te neurotransmiter. Utječe na smanjenje anksioznosti, stresa, agresivnosti te depresivnosti, potiče socijalne interakcije i komunikaciju, povećava povjerenje u druge ljude te olakšava učenje (Julius i sur., 2012). Predstavlja odgovor organizma na senzorne podražaje poput dodira, topline, milovanja i slično, osobito unutar bliskih odnosa. Do povećanja razine oksitocina kod ljudi i pasa dolazi tijekom njihove interakcije, pri čemu važnu funkciju imaju fizički kontakt te bliskost sa psom. Osim što potiče interakcije, oksitocin utječe i na povećanje kontakta očima, empatiju, socijalne vještine, povjerenje i pozitivnu samopercepciju kod ljudi (Buljan Flander i sur., 2018). Utječe i na fiziološke promjene kod ljudi i životinja, osobito pasa. Kod ljudi utječe na usporavanje disanja i otkucaja srca, smanjenje krvnog tlaka, inhibiciju hormona stresa te doprinosi osjećaju smirenosti, ugone i usredotočenosti (Institut za istraživanje veze između ljudi i životinja, 2018). Odendaal i Meintjes (2003) istraživali su neurokemijske reakcije kod ljudi i pasa tijekom njihovih pozitivnih interakcija. Autori su zaključili kako pozitivna interakcija ljudi i pasa u trajanju od samo pet do dvadeset i četiri minute značajno smanjuje krvni tlak kod ljudi i pasa. Rezultati navedenog istraživanja pokazali su smanjenje koncentracije kortizola (hormon stresa) te porast koncentracije oksitocina, ali i drugih hormona kao što su β -endorfin, prolaktin, feniloctena kiselina i dopamin.

Vjerojatno je kako oksitocin na nekoliko načina doprinosi pozitivnim učincima u interakcijama ljudi i životinja. Smanjuje anksioznost i stres te potiče društvene interakcije i stvaranje prijateljskih veza čime se razvija osnova za regulaciju stresa putem socijalne podrške. Aktivacija oksitocinskog sustava također može objasniti zbog čega su navedeni učinci izraženiji u uslugama potpomognutim životinjama u odnosu na okruženja u kojima su prisutni samo ljudi (Beetz, 2017). Dodir je u međuljudskim odnosima reguliran društvenim normama (Beetz, 2017), dok ga je s pripitomljenim i terapijskim životinjama obično lako uspostaviti (Jegatheesan i sur., 2015; prema Beetz, 2017). Primjerice, u obrazovnim ili psihoterapijskim okruženjima dodir se rijetko uspostavlja, a uz to ljudski dodir ne smatraju svi ugodnim pa je moguće da se

pritom neće aktivirati sustav oksitocina, što, uz drugo, ovisi i o iskustvima s figurama privrženosti (Julius i sur., 2013; prema Beetz, 2017).

Prvo nacionalno istraživanje povezanosti odnosa između vlasništva kućnih ljubimaca i zdravlja ljudi provedeno je u Australiji (Headey, 1999). Rezultati navedenog istraživanja govore o boljem mentalnom i fizičkom zdravlju vlasnika pasa i mačaka u odnosu na one koji nisu imali kućne ljubimce. I druga istraživanja izvještavaju o pozitivnim učincima na zdravlje ljudi (Friedmann i sur., 1990, Headey i Grabka, 2007; prema Fine i Weaver, 2018). Neka istraživanja ističu i važnost kućnih ljubimaca u životima osjetljivih skupina poput osoba s emocionalnim problemima i starijih osoba (Albert i Bulcroft, 1988, Allen, Shykoff i Izzo, 2001, Garrity i sur., 1989, Johnson i sur., 1992, Krause-Parello, 2008, Siegel i sur., 1999, Stanley, Conwell, Bowen i Van Orden, 2014, Turner, 2005; prema Ombla i sur., 2016). Stoga postoji mogućnost pozitivne uloge ljubimca upravo kod onih pojedinaca koji imaju nezadovoljene emocionalne potrebe ili su osjetljiviji te onih koji se suočavaju s izazovnim životnim razdobljima (Ombla i sur., 2016).

U literaturi se spominje teorijska podloga veze između ljudi i životinja, kao i usluga potpomognutih životinjama – području proizašlom iz veze između ljudi i životinja (Fine i Weaver, 2018). Ovo se područje objašnjava različitim teorijama – teorijom privrženosti, hipotezom biofilije, životinjama kao socijalnom podrškom, socijalno-kognitivnom teorijom, iskustvenim i verbalno-simboličkim sustavom i motivacijom, kao i fiziološkom podlogom odnosa sa životinjama. Fine i Weaver (2018) navode kako teorijska podloga nije u potpunosti „čvrsta“ te su potrebna dodatna istraživanja ovog fenomena. Beetz (2017) navodi kako pozitivni učinci interakcija sa životinjama, kao i procesi koji se odvijaju, prije svega ovise o kvaliteti ostvarene veze. Istraživači su usuglašeni kako je najvažnija odrednica pozitivnog utjecaja razina privrženosti kućnom ljubimcu (Lakatoš i Vejmelka, 2018). Neki su učinci, osobito fiziološki, snažniji u interakcijama u kojima je prisutan veći fizički kontakt, kao i u komunikaciji osoba s vlastitim kućnim ljubimcem ili već poznatom životinjom (Beetz i sur., 2011, Odendaal, 2000, Odendaal i Meintjes, 2003; prema Beetz, 2017). Postojeći rezultati istraživanja nisu jednoznačni te postoji potreba za dodatnim istraživanjima kako bi se detaljnije objasnili uvjeti pojavljivanja pozitivnih učinaka interakcija ljudi i životinja, osobito kod usluga potpomognutih životinjama (Beetz, 2017).

2.2. POSEBNOST ODNOSA DJECE I MLADIH SA ŽIVOTINJAMA

Već je spomenuto kako literatura u ovom području pokazuje kako interakcije s kućnim ljubimcima mogu značajno poboljšati zdravlje ljudi te njihovo blagostanje (O’Haire, 2010). Povezanost djece i životinja obilježena je određenim posebnostima u odnosu na povezanost odraslih i životinja (Lakatoš i Vejmelka, 2018). Za djecu su osobito važne životinje koje gledaju u oči te imaju svoju mimiku, dakle one s kojima je moguće komunicirati, poput pasa, mačaka i drugih (Krizmanić, 2016). Djeca sa životinjama dijele određene karakteristike: ovisnost o odraslima, usmjerenost na sadašnjost, neverbalnu komunikaciju kao primarni oblik komuniciranja, prirodnost i slobodu tijekom igre (Zimmerman i Russell-Martin, 2008; prema Lakatoš i Vejmelka, 2018).

Interakcije sa životinjama mogu imati utjecaj na dječji razvoj – kognitivni, emocionalni, socijalni, ponašajni te obrazovni (Purewal i sur., 2017). Naime, kućni ljubimci mogu olakšati usvajanje jezika kod djece, odnosno potencijalno poboljšati njihove verbalne vještine. Kućni ljubimac strpljiv je slušač djeteta s jedne strane, dok je s druge privlačan verbalni poticaj zato što potiče njihovu komunikaciju u obliku pohvala, naredbi, ohrabrenja (Poresky, 1996; prema Purewal i sur., 2017). Krizmanić (2016) navodi rezultate opširnih istraživanja provedenih u Austriji navodeći kako su djeca koja su odrastala uz kućnog ljubimca bolja u neverbalnoj komunikaciji. Naime, kućni ljubimci različitim neverbalnim ponašanjima pokušavaju nešto „reći“, a djeca na taj način uče prepoznati znakove te naučeno koristiti u drugim odnosima. Interakcija sa životinjama može stvoriti prilike za unapređenje izvršnih kognitivnih funkcija, točnije osnovnih mentalnih procesa za planiranje, pamćenje, pažnju te samokontrolu. Navedene prilike potaknute su socijalnom podrškom koju životinja pruža te smanjenjem stresa tijekom kontakta sa životinjom. Navedeno može imati utjecaj na ponašanje te poboljšanje akademskih rezultata (Ling i sur., 2016). Kućni ljubimci mogu potaknuti dječji kognitivni razvoj znatiželjom i učenjem te istovremeno pružiti emocionalnu podršku te bezuvjetno poštovanje. Mnogoj djeci kućni ljubimci snažni su motivatori za učenje, vjerojatno zbog toga što djeca radije uče te bolje pamte ono što im je emocionalno važno, kao i činjenice da je učenje optimalno ako se odvija unutar smislenih odnosa (Melson, 2003).

Potvrđena je pozitivna povezanost između snažne privrženosti kućnim ljubimcima te socijalne kompetencije i samopoštovanja (Smojver-Ažić i Topalović, 2010). Kućni ljubimci mogu smanjiti simptome tjeskobe i depresivnosti, kao i potaknuti bolje emocionalno zdravlje (Purewal i sur., 2017). Naročito mogu utjecati na razvoj samopouzdanja te neovisnosti (Wilks,

1999; prema Endenburg i Van Lith, 2011). Navedeni pozitivni učinci objašnjavaju se prethodno objašnjenim fiziološkim mehanizmima, najčešće djelovanjem hormona oksitocina (Beetz i sur., 2012) čija se razina tijekom interakcije s kućnim ljubimcem udvostručuje (Krizmanić, 2016). Jacobson i Chang (2018) istraživale su utjecaj posjedovanja kućnih ljubimaca i stavova prema njima na određene socioemocionalne ishode mladih – delinkvenciju, depresivno raspoloženje, empatiju te prosocijalno ponašanje. Mladi u dobi od devet do devetnaest godina ispunjavali su skalu stavova o kućnom ljubimcu te su vlasnici izvještavali o manjoj delinkvenciji te većoj empatiji u odnosu na one koji nemaju kućnog ljubimca, no kontrolom demografskih čimbenika razlike među grupama više nisu bile značajne. Nadalje, stavovi prema kućnim ljubimcima bili su pozitivno povezani s empatijom i prosocijalnim ponašanjem te negativno povezani s delinkvencijom i depresivnim raspoloženjem. Nakon kontrole demografskih faktora, povezanost je ostala statistički značajna na svim socioemocionalnim ishodima osim za depresivno raspoloženje. Važno je reći kako je ovim istraživanjem zaključeno kako su stavovi koje mladi imaju prema kućnim ljubimcima značajniji prediktor njihovih navedenih socioemocionalnih ishoda u odnosu na samo posjedovanje kućnih ljubimaca. Wenden i suradnici (2020) također su istraživali povezanost između posjedovanja kućnog ljubimca i socioemocionalnog razvoja, ali kod predškolske djece od dvije do pet godina. Navedeno istraživanje govori o ulozi odrastanja sa psom u socio-emocionalnom razvoju djece u ranom djetinjstvu. Roditelji djece ispunjavali su Goodmanov Upitnik o snagama i poteškoćama djeteta (*Strengths and Difficulties Questionnaire - SDQ*) iz 1997. godine, a dobivene su statistički značajne razlike između djece predškolske dobi koja imaju psa i one djece koja ih nemaju. Naime, razlike su dobivene na subskalama problema u ponašanju, problema s vršnjacima te prosocijalnom ponašanju. Značajno veći postotak djece koja dolaze iz obitelji koje nemaju psa imao je iznadprosječne rezultate na problemima u ponašanju te problemima s vršnjacima, kao i ispodprosječne rezultate za prosocijalno ponašanje. Također, kod djece iz obitelji koja ima psa šetnja psa barem jedanput tjedno, kao i aktivna igra tri ili više puta tjedno, povećala je vjerojatnost prosocijalnog ponašanja.

Kućni ljubimci mogu poboljšati društvene interakcije, a time i povećati ili ojačati socijalnu mrežu kod djece. Mogu se opisati „društvenim katalizatorima“ koji povećavaju društvenu mrežu, što utječe i na psihološku dobrobit pojedinaca (McNicholas i Collis, 2000). Lakatoš i Vejmelka (2018) pretpostavljaju da se navedeno ponajprije odnosi na pse s obzirom na to da trebaju provoditi vrijeme na otvorenom i odlaziti u šetnje, što može otvoriti prilike za kontakte s drugim ljudima, osobito s drugim psima i njihovim vlasnicima. Djeca koja imaju kućnog

ljubimca bila su popularnija među vršnjacima, što je u početku istraživanja bilo objašnjeno željom druge djece za druženjem s njihovim ljubimcem. No njihovim praćenjem zaključeno je da su, i nakon što djeca nisu dolazila radi igre s njihovim ljubimcima, i dalje omiljeniji od onih koji nisu imali kućnog ljubimca tijekom odrastanja (Krizmanić, 2016). Kućni ljubimci ovise o ljudskoj skrbi, što otvara i prostor za učenje djece odgovornosti, preuzimanju i izvršavanju obaveza te motiviranosti (Melson, 2003). Kod adolescenata pas podržava psihičku ravnotežu te pruža utjehu tijekom brojnih promjena koje odrastanje donosi (Bolha, 2020). Tijekom razdoblja adolescencije mladi se češće oslanjaju na druge osobe, najčešće vršnjake i partnere, ali i svoje kućne ljubimce, a manje na obitelj. Upravo je to jedan od razloga zbog čega je adolescencija vrlo pogodno razvojno razdoblje za istraživanje odnosa između ljudi i njihovih kućnih ljubimaca. Kućni ljubimci „neosuđujući“ su članovi obitelji te mogu pomoći u ispunjavanju razvojnih ciljeva adolescencije, a to su osjećaj samoučinkovitosti te autonomije. Pružaju stabilnost socijalnih kontakata, pozitivne socijalne interakcije te olakšavaju komunikaciju, što može pridonijeti otpornosti adolescenata u širem društvenom kontekstu (Charmaraman i sur., 2022).

Navedena istraživanja podupiru pozitivne učinke kućnih ljubimaca na djecu i mlade, osobito kad govorimo o razvojnim učincima. Uočljiva je i prethodno navedena teorijska podloga pozitivnih utjecaja interakcija sa životinjama, odnosno ljubimcima, koja se najčešće objašnjava teorijom privrženosti, kao i fiziološkim mehanizmima. No uočljiv je nedostatak metodološki kvalitetnih istraživanja. Ne može se govoriti o uzročno-posljedičnim vezama, stoga je kod tumačenja rezultata istraživanja potreban oprez. Odnos između navedenih varijabli može se istraživati korištenjem različitih metoda i tehnika. Eksperimentalna istraživanja ovog područja uglavnom su nemoguća zbog prirode nezavisne varijable (posjedovanje kućnog ljubimca), zbog čega su potrebna longitudinalna istraživanja koja sudionike promatraju tijekom vremena kako bi se utvrdio odnos posjedovanja kućnog ljubimca i ishoda/rezultata koji se proučavaju (Endenburg i van Lith, 2011). Također, potrebno je slučajno raspoređivanje sudionika istraživanja u kontrolnu i eksperimentalnu grupu radi osiguravanja slučajnih razlika između sudionika u grupama, što omogućuje preciznije utvrđivanje stvarnih učinaka. Područje interakcija ljudi i životinja poprilično je novo područje te su potrebna dodatna istraživanja koja bi svojim spoznajama otvorila još veći prostor praktičnom djelovanju. Iako nisu sva istraživanja došla do spoznaja o pozitivnim učincima kućnih ljubimaca na zdravlje, što se može objasniti međusobnim razlikama u motivaciji sudionika istraživanja, kao i uspostavljenog odnosa s ljubimcem (Krizmanić, 2016), rezultati istraživanja koja opisuju i objašnjavaju pozitivne

učinke životinja svakako nisu zanemarivi. Naprotiv, potrebno ih je uzeti u obzir kako bi se navedeni potencijali iskoristili u praktičnom radu s djecom i mladima, uglavnom u okviru pomažućih profesija.

3. USLUGE POTPOMOGNUTE ŽIVOTINJAMA

3.1. RAZVOJ USLUGA POTPOMOGNUTIH ŽIVOTINJAMA

Iako životinje na ljude pozitivno djeluju već dugi niz godina, uočava se nedostatak konkretnih podataka zbog malo dokumentiranih zapisa (Katalenić, 2013). Počeci usluga potpomognutih životinjama povezuju se s praksom zdravstvene skrbi, točnije izvještajima liječnika i medicinskih sestara koji su prije više od sto godina prepoznali važnost životinja za brže ozdravljenje pacijenata, kao i smanjenje usamljenosti i osjećaja dosade (Fine i Weaver, 2018). Među njima je poznata medicinska sestra, Florence Nightingale, koja je uočila dobrobiti kontakta s malim životinjama na liječenje osoba s tjelesnim oštećenjima (Katalenić, 2013). U 17. i 18. stoljeću sve je raširenija teza pozitivnog djelovanja životinja na razvoj socijalnih vještina, osobito kod djece. Naime, smatralo se da djeca brinući se o životinjama i prateći njihovo ponašanje mogu naučiti kontrolirati vlastito ponašanje (Katalenić, 2013). Sigmund Freud još je 1930. godine u psihoterapiju uključio svog psa Fi-Jo-a za kojeg je smatrao da može uočiti mentalno stanje osobe te na njega primjereno reagirati. Također je primijetio umirujući učinak psa, osobito na djecu (Dubovečak i Mužek, 2020).

Iako se povijest tretmana potpomognutog životinjama veže uz kraj 18. stoljeća, dječji psiholog Boris Levinson prvi je u terapiju s djetetom uključio životinju, odnosno svog psa Jinglesa 1953. godine. Naime, Levinson je bio prvi profesionalno osposobljen kliničar koji je formalno prikazao i dokumentirao način na koji bi ljubimci mogli doprinijeti razvoju odnosa između djeteta i terapeuta, što utječe na njihovu motivaciju za terapiju. Tome je prethodilo „slučajno otkriće“ utjecaja Jinglesa na dijete koje je bilo jako povučeno i kod kojeg prethodne intervencije nisu bile uspješne te se dječak sve više povlačio u sebe. Naime, Levinson se predomišljao hoće li prihvatiti raditi s navedenim djetetom, no na kraju je pristao na dijagnostički intervju. Roditelji su s djetetom uranili na dogovoreni termin te ih je Levinson odmah primio. Jingles je krenuo do dječaka koji ga je odmah krenuo milovati. Dječak je Levinsona pitao je li uobičajeno da se djeca igraju sa psom kad dolaze kod njega, na što je on potvrdno odgovorio, a dječak je

izrazio želju za ponovnim dolaskom radi igre s njim. Tad je Levinson počeo razmišljati o mogućnosti korištenja psa u radu s navedenim djetetom. Na početku je dječak bio usmjeren samo na psa, no postepeno se i Levinson uključivao te su uspostavili dobar odnos. Kasnije je Jingles bio uključen i u rad s drugom djecom, pri čemu naglašava kako je vrlo važno da se dijete ne boji psa (Levinson i Mallon, 1997). Svoja zapažanja podijelio je 1961. godine na Konferenciji američkog psihološkog udruženja u New Yorku gdje je prvi put formalno opisao terapiju kućnim ljubimcima (*pet-therapy*) referirajući se na slučajeve u kojima je uspjeh tretmana većinom pridavao funkciji psa (Levinson, 1962). 1969. godine termin terapija kućnim ljubimcima mijenja se terminom dječja psihoterapija uz pomoć kućnih ljubimaca (*pet-oriented child psychotherapy*) (Levinson i Mallon, 1997). 1970-ih godina Samuel i Elizabeth Corson jedni su od prvih istraživača koji su empirijski proučavali usluge potpomognute psima na Sveučilištu Ohio State. Naime, pse su integrirali u dnevne programe pacijenata psihijatrijske bolnice (Corson i sur., 1975; prema Fine i sur., 2019). Poput Levinsona, također su slučajno otkrili kako su pacijenti bili zainteresirani za pse, interakcija sa psima olakšala je međusobnu komunikaciju, kao i komunikaciju s osobljem (Corson i sur., 1977; prema Fine i sur., 2019). Osmislili su izraz „društveni lubrikant“, a spomenuti nalazi omogućili su nove vidike, odnosno prepoznavanje važnosti odnosa sa životinjama i u terapijskim okruženjima (Fine i sur., 2019).

Istraživači i praktičari počeli su slijediti Levinsonov rad te na taj način doprinijeli rastućem interesu za životinje i dobrobiti koje mogu pružiti ljudima (Fine i Weaver, 2018). Mnogi od njih počeli su uključivati usluge potpomognute životinjama kao alternativni oblik tretmana za različite skupine korisnika (Fine, 2010; prema Fine i Weaver, 2018). Porastom broja istraživanja u ovom području te sve većom primjenom usluga potpomognutih životinjama (Fine i Weaver, 2018), danas terapijske pse, kao i druge životinje, u stručni rad uključuju raznovrsni stručnjaci poput psihologa, stručnjaka edukacijsko-rehabilitacijskog profila, radnih terapeuta, učitelja, odgojitelja i drugih (Katalenić, 2013).

3.2. PODJELA USLUGA POTPOMOĞNUTIH ŽIVOTINJAMA

Područje interakcija ljudi i životinja susreće se s određenim izazovima, među kojima je i pitanje terminologije. Naime, brojnost i raznovrsnost korištene terminologije u ovom području dovodi do zbunjenosti, zbog čega je 2013. godine osnovana Radna skupina za Međunarodno udruženje organizacija koje se bave interakcijom između ljudi i životinja (*International Association of Human-Animal Interaction Organizations*). Radna skupina bila je zadužena za definicije vezane za intervencije potpomognute životinjama i smjernice za dobrobit životinja uključenih u intervencije potpomognute životinjama. Bijeli list Međunarodnog udruženja organizacija za interakciju ljudi i životinja: Definicije za intervencije potpomognute životinjama i Smjernice za dobrobit uključenih životinja (*The IAHAIO White Paper: Definitions for Animal Assisted Interventions and Guidelines for Wellness of Animals Involved*) rezultat je rada navedene skupine. Krovnim pojmom definirane su intervencije potpomognute životinjama (*Animal-Assisted Interventions – AAI*) koje uključuju terapiju potpomognutu životinjama (*Animal-Assisted Therapy – AAT*), obrazovanje ili pedagogiju potpomognutu životinjama (*Animal-Assisted Education – AAE* ili *Animal-Assisted Pedagogy - AAP*) te aktivnost potpomognutu životinjama (*Animal-Assisted Activity – AAA*) (Međunarodno udruženje organizacija za interakciju između ljudi i životinja, 2018). No i dalje je vidljivo nedosljedno korištenje terminologije. Zbog toga je predložena nova terminologija i definicije radi osiguravanja jasnoće i razumijevanja različitih praktičnih primjena životinja radi pružanja određenih koristi kod ljudi (Johnson Binder i sur., 2024).

Preporučeno je da se termin intervencije potpomognute životinjama zamijeni terminom usluge potpomognute životinjama (*Animal-Assisted Services – AAS*) (Johnson Binder i sur., 2024). Veza između ljudi i životinja (*Human-Animal Bond – HAB*) dinamičan je i obostrano koristan odnos između ljudi i životinja koji pozitivno utječe na zdravlje i dobrobit oboje (Etheridge, 2019). Razvoj spomenute veze u uslugama potpomognutim životinjama ovisi o procesu, kao i subjektivnom iskustvu korisnika, stručnjaka te životinje (Johnson Binder i sur., 2024). Interakcija između ljudi i životinja (*Human-Animal Interaction - HAI*) uključuje, ali nije ograničena na emocionalne, psihološke i fizičke interakcije ljudi, životinja i njihove životne sredine (Etheridge, 2019). Usluge potpomognute životinjama odnose se na posebnu kategoriju interakcija ljudi i životinja, pri čemu se interakcije ljudi i životinja odnose na bilo koji način odnosa ili ponašanja između njih, mogu biti pozitivne, negativne ili neutralne te se javiti kod pojedinca, zajednice ili u društvenim kontekstima (Američko veterinarsko medicinsko

udruženje, 1998; prema Johnson Binder i sur., 2024). Usluge potpomognute životinjama definirane su kao posredovane ili vođene prakse, programi te socijalne usluge koje uključuju posebno kvalificirane životinje u terapijske, obrazovne i/ili procese poboljšanja ljudske dobrobiti uz istovremeno osiguravanje dobrobiti životinja. Obuhvaćaju tretman potpomognut životinjama (*Animal-Assisted Treatment – AAT*), obrazovanje potpomognuto životinjama (*Animal-Assisted Education – AAE*) te programe podrške potpomognute životinjama (*Animal-Assisted Support Programs – AASP*) (Johnson Binder i sur., 2024).

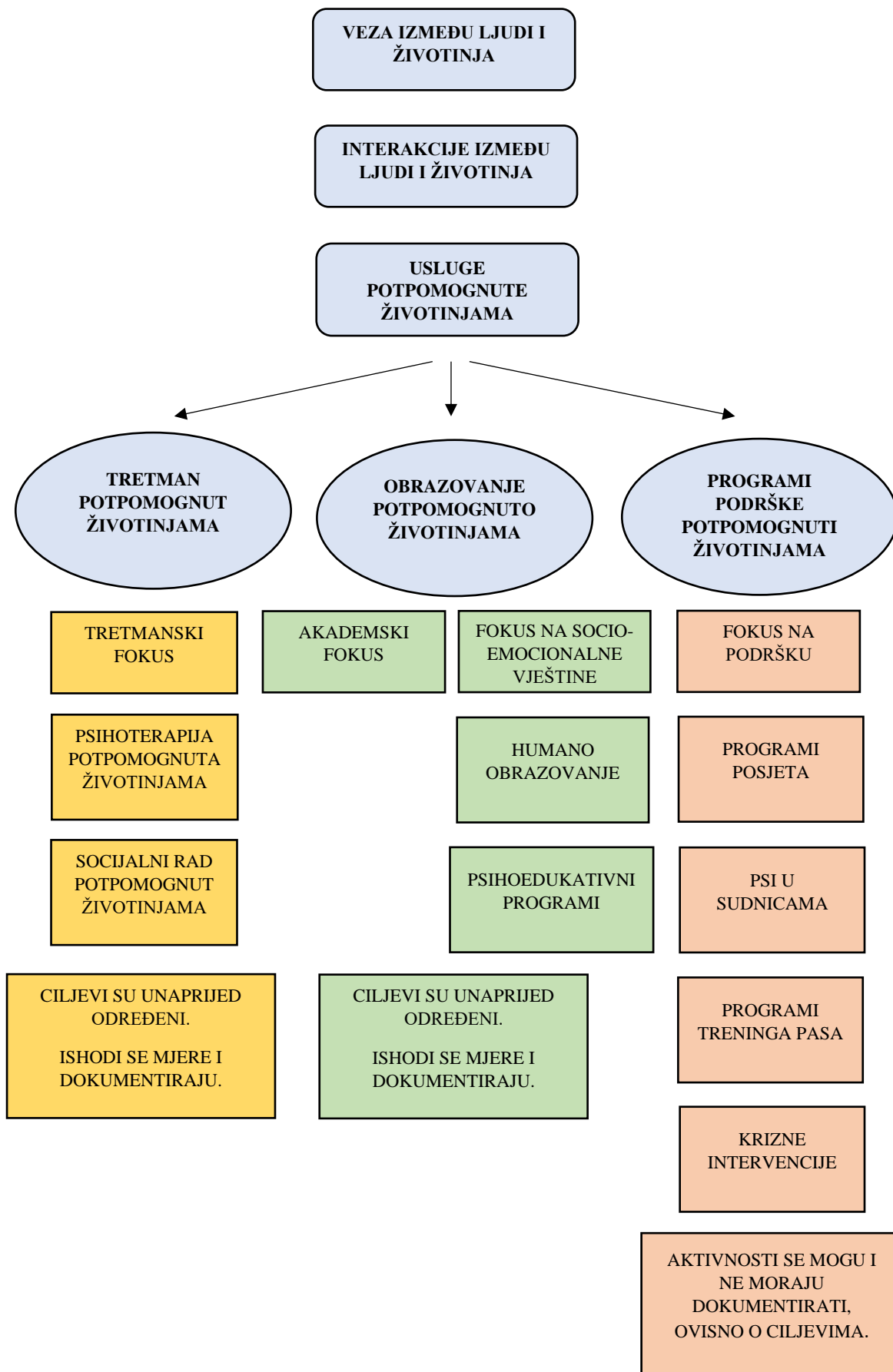
Tretman potpomognut životinjama odnosi se na stručne oblike tretmana mentalnog ili fizičkog zdravlja pri čemu je izravno ili neizravno uključivanje životinje važan dio tretmana. U odnosu na prethodno korišten termin terapija, termin tretman uključuje i profesije koje obuhvaćaju različite oblike tretmana koje provode stručnjaci za mentalno i fizičko zdravlje, a koje se ne odnose isključivo na terapiju, ali pripadaju djelokrugu njihove profesije. Pružatelji ove vrste tretmana prihvaćaju ciljeve i tehnike sukladne njihovoj profesiji. Ciljevi tretmana unaprijed su određeni, a ishodi se mjere te dokumentiraju. Tretman potpomognut životinjama može se koristiti kao dodatak drugom pristupu liječenja, ali i kao primarni pristup. Kvalificiran i etičan stručnjak koji provodi ovu vrstu tretmana najprije bi trebao biti osposobljen za rad u svojoj struci, a zatim i u specifičnom području tretmana u koji uključuje životinju (na primjer psihoterapija potpomognuta životinjama ili socijalni rad potpomognut životinjama). Pružatelji zdravstvenih ili socijalnih usluga mogu biti voditelji životinje ili raditi s voditeljem životinje. Johnson Binder i suradnici (2024) navode kako se tretman potpomognut životinjama može provoditi u različitim okruženjima. Navode podjelu na tradicionalna (bolnice, rehabilitacijski centri) i netradicionalna okruženja (na primjer zatvor). Stručnjaci različitih struka, poput socijalnih radnika, psihologa, logopeda i drugih, mogu provoditi ovu vrstu tretmana (Johnson Binder i sur., 2024).

Kada je riječ o obrazovanju potpomognutom životinjama, iako termin ostaje nepromijenjen, u novim se preporukama mijenja njegova definicija. Odnosi se na svaki obrazovni program u koji su životinje uključene izravno ili neizravno kao važan dio kontinuiranog procesa obrazovanja. Ciljevi ovih programa mogu biti različiti – akademski, socio-emocionalni, psihoedukativni, kognitivni, stručni i/ili osobni. Mogu se fokusirati na regulaciju emocija, načine suočavanja, prosocijalne vještine i/ili razvoj empatije. Obrazovanje potpomognuto životinjama može se fokusirati na ostvarivanje akademskih ciljeva ili na socio-emocionalno učenje. Ciljevi su unaprijed određeni, ishodi se mjere i dokumentiraju. No tijekom obrazovanja usmjerenog ostvarivanju akademskih ciljeva, provoditelj je osposobljeni učitelj koji može biti voditelj

životinje ili raditi s voditeljem. S druge strane, tijekom obrazovanja usmjerenog na socio-emocionalno učenje, provoditelji osim učitelja mogu biti i pružatelji usluga mentalnog zdravlja ili paraprofesionalci koji imaju znanje o socio-emocionalnom učenju čovjeka i ponašanju životinja. Osoba koja provodi obrazovanje potpomognuto životinjama može uključiti svoju životinju, surađivati s drugim stručnjakom ili životinjom koja je u vlasništvu ustanove. Neki su primjeri obrazovanja potpomognutog životinjama humano obrazovanje u kojem životinje sudjeluju u nastavnom procesu te učenje potpomognuto životinjama radi savladavanja školskog gradiva. Također se mogu provoditi psihoedukativni programi s mladima u riziku ili zatvorenicima usmjereni razvoju socijalnih vještina radi razvijanja samopoštovanja, vještina samokontrole, usvajanja granica, kao i programi čitanja s djecom (Johnson Binder i sur., 2024).

Programi podrške potpomognuti životinjama odnose se na programe izravnog ili neizravnog uključivanja životinja u aktivnosti radi podrške te dobrobiti kod ljudi. Ciljevi programa mogu biti povećanje motivacije, pružanje emocionalne utjehe, smanjenje napetosti i anksioznosti, odvratanje pažnje od teških situacija, prevencija usamljenosti i izolacije. Aktivnosti ovih programa mogu se i ne moraju dokumentirati, ovisno o ciljevima te zahtjevima određenog programa. Mogu ih provoditi stručnjaci koji su dodatno educirani u okruženju specifičnom za određeni program, stručnjaci u suradnji s osposobljenim voditeljem životinje te educirani volonteri. Primjeri ovih programa jesu programi posjete zatvorima ili pritvorima, psi u sudnicama (*courthouse dogs*), krizne intervencije, usluge podrške i programi treninga pasa radi rehabilitacije ljudi. Navedeni programi podrške mogu biti i dodatak tretmanu, kao i obrazovanju potpomognutom životinjama (Johnson Binder i sur., 2024). Životinje koje sudjeluju u uslugama potpomognutim životinjama moraju biti evaluirane, trenirane, pripremljene i/ili registrirane (Johnson Binder i sur., 2024). Radi lakšeg praćenja i jasnijeg razumijevanja, grafički će se prikazati podjela usluga potpomognutih životinjama.

Slika 1: Podjela usluga potpomognutih životinjama (Etheridge, 2019, Johnson Binder i sur., 2024, str. 5)



Prethodnim definiranjem područja usluga potpomognutih životinjama, kao i konkretnim primjerima, uočava se prostor za uključivanje životinja u različita intervencijska okruženja, kao i s različitim korisnicima. Pregledom literature (Feng i sur., 2021, Mandrá i sur., 2019) uočena je primjena navedenih usluga, najviše u zdravstvenim ustanovama te ustanovama za starije i nemoćne osobe, ali i u školskom okruženju (Brelsford i sur., 2017) pa i u kaznenim ustanovama (Villafaina-Domínguez i sur., 2020, Topbaş i Şimşek, 2022). Najčešći su korisnici djeca s poremećajima iz spektra autizma i osobe starije životne dobi, no sve više i osobe s različitim drugim teškoćama i problemima poput problema mentalnog zdravlja, trauma, emocionalnih i bihevioralnih problema. Naime, povećava se literatura o uključivanju životinja u područje mentalnog zdravlja (O’Callaghan i Chandler, 2011). U pregledima literature zaključeno je kako usluge potpomognute životinjama mogu biti korisne u smanjenju psihološkog stresa, uključujući anksioznost, depresivnost, simptome traume, probleme mentalnog zdravlja i ovisnosti (Germain i sur., 2018, Hoagwood i sur., 2017, Kamioka i sur., 2014, Maujean i sur., 2015, Nimer i Lundahl, 2007, O’Haire i sur., 2015, Souter i Miller, 2007; prema Jones i sur., 2019).

Iako postoje istraživanja ovih usluga s populacijom korisnika koji su u fokusu rada socijalnih pedagoga, dakle osobe s problemima u ponašanju, socijalni su pedagozi izostavljeni, što bi se možda moglo objasniti malim brojem zemalja u kojima socijalni pedagog postoji kao zanimanje te nedovoljnom prepoznatljivošću socijalnih pedagoga. No Senent-Sánchez (2014) proučavao je različite europske profile socijalnih pedagoga, s posebnim naglaskom na to kako oni mogu uključiti životinje u svoj profesionalni rad. Istraživanjem je zaključeno kako su francuski i južnoeuropski pristupi socijalnoj pedagogiji otvoreniji i fleksibilniji kad je riječ o primjeni novih metoda, poput usluga potpomognutih životinjama.

U odnosu na prikazane nalaze o pozitivnom utjecaju životinja kao kućnih ljubimaca, ali i u uslugama potpomognutih životinjama te mogućnostima vrlo široke primjene, postoji prostor za njihovo uključivanje i u rad socijalnih pedagoga. Najčešće životinje koje sudjeluju u uslugama potpomognutih životinjama jesu psi. Osim njihove dostupnosti, važne su njihove specifične karakteristike poput kognitivnih i emocionalnih sposobnosti. Također, psi su evolucijom razvili blisku vezu s ljudima, čime je ostvarena prirodna povezanost između ljudi i pasa. Zbog navedenog su psi osobito pogodni za sudjelovanje u uslugama potpomognutih životinjama (Bremhorst i Mills, 2021). Osim toga, kako je već spomenuto, nedostaju istraživanja uključivanja terapijskih pasa u rad s djecom i mladima s problemima u ponašanju. Stoga će u nastavku rada, nakon kratkog pregleda standarda provođenja usluga potpomognutih

životinjama i njihovih prednosti u radu s djecom i mladima, fokus biti na terapijskim psima te djeci i mladima s problemima u ponašanju.

3.3. STANDARDI PROVOĐENJA USLUGA POTPOMOĞNUTIH ŽIVOTINJAMA

Standardi provođenja usluga potpomognutih životinjama (*Standards of Practice for Animal-Assisted Interventions*) najopsežnije su smjernice za usluge potpomognute životinjama koje propisuju skupove kriterija radi osiguravanja sigurnosti svih uključenih - terapijskih životinja, voditelja te korisnika. Propisuju pet vrsti standarda: za voditelje, terapijske životinje, ocjenjivanja/procjene, dobrobiti životinja te upravljanja rizikom (Pet Partners, 2021).

Prema standardima, voditelj mora imati određena znanja, vještine i sposobnosti radi osiguravanja učinkovitih i sigurnih interakcija. Navedeno uključuje odgovorno vlasništvo voditelja životinje, znanje o životinji i njezinim specifičnostima, zrelost voditelja za sudjelovanje u uslugama potpomognutim životinjama, obuku specifičnu za usluge potpomognute životinjama uključujući odgovornosti voditelja, profesionalno ponašanje i najučinkovitije načine ophođenja sa životinjom, prevenciju infekcija i bolesti koje životinje mogu prenijeti, najučinkovitije načine rada s korisnicima, brigu o sebi te specifičnu obuku za djelovanje u kriznim situacijama. Nadalje, svi voditelji trebali bi imati pristup kontinuiranom ili posebnom obrazovanju radi stjecanja znanja o radu sa specifičnim skupinama te trebaju obnavljati dobivene potvrde/licence za voditelje.

Prema standardima, terapijske životinje moraju biti odgovarajuće vrste, trenirane i biti prikladnog temperamenta, točnije biti socijalizirane te se dobrovoljno uključivati u interakcije s različitim ljudima i biti prilagodljive različitim okruženjima. Mora postojati i povezanost između voditelja i životinje (najmanje šest mjeseci moraju živjeti i/ili raditi zajedno prije sudjelovanja), životinja mora biti temeljito njegovana te emocionalno i fizički zrela prije sudjelovanja u uslugama potpomognutim životinjama, odnosno imati najmanje godinu dana.

Standardi procjene propisuju temeljno i redovito procjenjivanje timova, što uključuje procjenu vještina terapijskog tima te procjenu kompetencija voditelja otprilike svakih nekoliko godina (maksimalno tri). Voditelj bi trebao prepoznavati govor tijela životinje i prikladno odgovarati na njega, imati vještine ophođenja sa životinjom te ostvarivati samopouzdanu i prirodnu interakciju s korisnicima. Terapijska životinja treba znati osnovne vještine poslušnosti primjerene vrsti životinje, rado se uključivati u interakcije s nepoznatim ljudima u različitim

situacijama, uključujući interakcije s pojedincem ili grupom, interakcije tijekom prisutnosti drugih životinja te neugodne interakcije, biti mirnog karaktera te odgovarati na upute voditelja, čak i u prisutnosti ometajućih faktora.

Standardi dobrobiti životinja iznimno su važni zato što se osiguravanjem humanog okruženja, zajedno s odgovarajućim standardima za voditelje i terapijske životinje, smanjuje rizik nezgoda koje mogu nepovoljno utjecati na zdravlje i dobrobit korisnika te životinja. Naime, važno je da životinja ne tolerira, već uživa u interakcijama i ugodno joj je. Uz to, te interakcije trebaju biti vremenski ograničene. Također mora dobivati redovitu veterinarsku skrb te se tijekom treninga trebaju koristiti pozitivne metode. Životinja uvijek mora biti u pratnji voditelja i pod njegovim nadzorom, a jedan voditelj u interakciji s korisnicima radi samo s jednom životinjom. Životinju je potrebno ukloniti iz okruženja ako pokazuje agresivno ponašanje ili je pod stresom.

Standardi upravljanja rizikom odnose se na sveobuhvatne sustave prepoznavanja, praćenja i rješavanja mogućih incidenata poput neprikladnog ponašanja, ozljeda i slično. Također uključuju potrebna cjepiva, održavanje higijene ruku, zdravlje voditelja i terapijske životinje tijekom sudjelovanja u uslugama te osiguranje od odgovornosti (Pet Partners, 2021).

3.4. PREDNOSTI USLUGA POTPOMOGNUTIH ŽIVOTINJAMA

Terapijska životinja pruža potporu i ne osuđuje (Friesen, 2010), čime doprinosi ispunjavanju potreba za ljubavlju, poštovanjem, prihvaćanjem i povjerenjem (Urichuk i Anderson, 2003). Također, emocionalna podrška – osjećaj da se u stresnim trenucima možemo nekome obratiti radi utjehe te osjećaj da drugi brinu za nas (Collis i McNicholas, 1998; prema Kruger i sur., 2004), može se postići čak i kratkim interakcijama sa životinjama (Kruger i sur., 2004). Naime, u nekim slučajevima, već sama prisutnost životinje može djelovati „terapijski“ (Urichuk i Anderson, 2003).

Levinson (1965) je još prije šezdeset godina govorio o pozitivnom utjecaju životinja uključenih u psihoterapiju djeteta. Navodi posebnu važnost tijekom početne faze terapije zato što djeluju kao pomoć u prevladavanju zatvorenosti djeteta. Naime, prisutnost životinje pridonosi djetetovoj suradljivosti čime se olakšava razvoj odnosa između djeteta i terapeuta. Navedeno može doprinijeti i prevladavanju početnog otpora roditelja. Moguć je strah i početan šok djeteta prilikom prvog susreta s terapeutom, stoga igra sa životinjom može pomoći i olakšati proces (Levinson, 1962). Kod nekih se adolescenata javljaju problemi suradnje s terapeutom te

zadržavanja u tretmanu, stoga uspostavljanje odnosa može biti zahtjevan proces (Garcia i Weisz, 2002). Pretpostavka o tome da su životinje posebno zanimljive djeci i mladima, kao i rezultati istraživanja koji upućuju na njihovu moguću ulogu izvora sigurnosti i utjehe te katalizatora interakcija, impliciraju kako usluge potpomognute životinjama mogu biti korisne kao dodatak psihoterapiji kod ove populacije (Kruger i sur., 2004). Tretman potpomognut životinjama karakteriziraju određene specifičnosti koje pospješuju ostvarivanje ciljeva tretmana, osobito kad se radi s djecom. Naime, terapijske životinje potiču spontanost u ponašanju i komunikaciji. Djeca su tijekom kontakta sa životinjama obično otvorenija zato što osjećaju da ih one ne osuđuju, stoga osiguravaju osjećaj sigurnosti u okruženju tretmana (Parish-Plass, 2008; prema Buljan Flander i sur., 2018).

Usluge potpomognute životinjama mogu biti osobito korisne za mlade u riziku. Naime, prilika promatranja te rad sa životinjama koje mlade „uče“ suosjećanju, dobroti i poštovanju života, mladima u riziku mogu biti uzor i pružiti spoznaju da imaju izbor oko vlastitog ponašanja (Urichuk i Anderson, 2003). Temeljna je postavka mnogih programa potpomognutih životinjama važna uloga životinja kao „instrumenta“ za učenje radi promicanja pozitivnih kognitivnih te ponašajnih promjena poput stjecanja odgojnih i socijalnih vještina, osjećaja odgovornosti, sposobnosti kontroliranja impulzivnog i ometajućeg ponašanja, poboljšanja osjećaja samopoštovanja (Kruger i sur., 2004). Aktivnosti u kojima djeca šecu sa psom, govore mu naredbe i slično, a pas ih sluša, podižu svijest djece o tome da promjenom svog ponašanja mogu utjecati na psa, ali i na druge osobe. To im pomaže u uvidu svog ponašanja iz tuđe perspektive te kontroli vlastitog ponašanja (Nebbe, 2000; prema Čilić Burušić, 2022).

Istraživanja mnogih prednosti prisutnosti psa doprinijela su razvoju brojnih intervencija u koje se uključuju radi povećanja motivacije te smanjenja stresa kod ljudi (Buljan Flander i sur., 2018). Pas na dijete djeluje motivirajuće potičući želju za radom, aktivnim sudjelovanjem u aktivnostima, uspješnom obavljanju zadataka i ponovnim dolaskom. Djeca mogu pokazivati smanjenu motivaciju za radom i odbijanje, a terapijski postupci nerijetko su dugotrajni, stoga djeca vrlo lako izgube interes, što može usporiti terapijski proces. Stoga pas, osim što predstavlja motivacijski element, stvara opuštenu i ugodnu atmosferu zabavom i igrom (Katalenić, 2013).

3.5. TERAPIJSKI PSI

Terapijski pas može sudjelovati u programima podrške potpomognutim životinjama ili ciljno usmjerenim uslugama u okviru tretmana potpomognutog životinjama (Otto i sur., 2021). No Jalongo (2004; prema Milanović-Dobrota, 2018) navodi kako se za svakog registriranog psa koji sudjeluje u uslugama potpomognutim životinjama koristi izraz terapijski pas. Terapijski pas može biti pas koji je kućni ljubimac, a čiji se vlasnik prijavio te sa svojim psom čini volonterski terapijski tim. U tom slučaju provode programe podrške potpomognute životinjama pod nadzorom organizacije registrirane za pružanje usluga potpomognutih životinjama. Također, vlasnik sa psom može raditi u okviru svoje djelatnosti, što se uglavnom odnosi na pomagačke djelatnosti. U tom slučaju pse certificira organizacija nakon standardizirane procjene ponašanja (Mongillo i sur., 2015).

Terapijska životinja (*therapy animal*) može pružiti psihološke, emocionalne i fizičke dobrobiti onima s kojima je u interakciji, često u ustanovama poput škola, bolnica, ustanova za nemoćne osobe i slično. Osim pasa, terapijske životinje mogu biti i druge pripitomljene životinje poput mačaka, zečeva i ostalih. Procjenjuju se temeljem njihove sposobnosti sigurne interakcije sa širokim rasponom populacija, a njihovi voditelji moraju biti posebno osposobljeni. Također, često ih se poistovjećuje sa životinjama pomagačima (*assistance animals*) koje su individualno trenirane za obavljanje poslova ili zadataka za osobe s invaliditetom, na primjer psi vodiči za slijepu osobu, psi za gluhe osobe te psi koji pružaju pomoć pri kretanju. Psi pomagači smatraju se radnim životinjama, a ne kućnim ljubimcima. Isto tako, posao ili zadatak za koji je pas osposobljen izravno je povezan s invaliditetom osobe s kojom će raditi (Pet Partners, 2021). Terapijski pas, za razliku od psa pomagača, u uslugama uvijek sudjeluje u pratnji svog vlasnika te je treniran za rad s različitim osobama (Milanović-Dobrota, 2018). Zbog navedenog se životinje koje su individualno trenirane za rad ili obavljanje zadataka osoba s invaliditetom ne smatraju sudionicima usluga potpomognutih životinjama (Američko veterinarsko medicinsko udruženje, n.d.).

U Republici Hrvatskoj terapijski psi svrstavali su se u skupinu pasa pomagača. Psima pomagačima smatraju se psi vodiči, rehabilitacijski psi, psi za gluhe osobe, dijabetes, epilepsiju i slično (Katalenić, 2013). Navedeni termini razlikuju se u odnosu na prethodno navedene termine na engleskom jeziku, zbog čega vjerojatno i dalje dolazi do poistovjećivanja terapijskih pasa sa psima pomagačima. No, novi Zakon o korištenju psa pomagača (NN 39/19) jasno razlikuje pse pomagače i terapijske pse pa se tako navodi da je terapijski pas „školovani pas

koji je uključen u individualni ili grupni rad s korisnikom terapijskog psa u svrhu postizanja unaprijed definiranih ciljeva terapijskog i/ili rehabilitacijskog postupka“, dok je pas pomagač „pas koji je školovan za pomoć u zadovoljenju svakodnevnih individualnih potreba korisnika, čije potrebe proizlaze iz smanjenja funkcionalne sposobnosti u obavljanju svakodnevnih životnih aktivnosti kao i situacija opasnih za život (čl. 2.).“

Voditelj (*handler*) je osoba koja zajedno s terapijskim psom čini terapijski tim. Terapijski tim jedinstvena je kombinacija voditelja i životinje koji rade zajedno te su registrirani radi pružanja usluga potpomognutih životinjama u svojoj zajednici. Registracija je proces kojim se utvrđuje ispunjavanje potrebnih uvjeta tima te njegova prikladnost za sudjelovanje u uslugama potpomognutim životinjama. Voditelji mogu biti osposobljeni volonteri, paraprofesionalci ili profesionalni praktičari unutar svojih djelatnosti (Pet Partners, 2021). Svaka AAS organizacija postavlja vlastite standarde i zahtjeve potrebne za registraciju terapijskog tima, uključujući obuku voditelja i naknade za registraciju (Otto i sur., 2021).

3.5.1. Školovanje terapijskog psa i uključivanje u rad

Ukoliko pas unaprijed ima specifičnu funkciju, postupak odabira psa te socijalizacija provode se prema točno određenim koracima. Štene se odabire kod provjerenih uzgajivača, pri čemu su najprimjerenije pasmine labrador retriever, zlatni retriever te velika pudla. Odabir šteneta provodi se u dobi od dva do tri mjeseca starosti, nakon čega slijedi period socijalizacije u trajanju od dvanaest do petnaest mjeseci (Katalenić, 2022).

Zakon o korištenju psa pomagača (NN 39/19, čl. 21.) navodi način socijalizacije te tijekom školovanja za terapijskog psa. Socijalizaciju i školovanje terapijskog psa provode osobe koje su registrirane za školovanje pasa. Točnije, socijalizaciju provode socijalizatori, bez naknade, dok školovanje uključuje usvajanje osnovnih i specifičnih naredbi i ponašanja psa, kao i učenje specifičnih ponašanja u odnosu na potencijalne potrebe korisnika s kojima će pas raditi. Također, pas tijekom školovanja nosi odgovarajuću oznaku. Nakon školovanja se provodi procjena psa pred stručnim povjerenstvom (Zakon o korištenju psa pomagača, NN 39/19, čl. 22.). Također, nakon što pas položi ispit, stječe naziv terapijskog psa te dobiva odgovarajuću oznaku.

Za pse kućne ljubimce uglavnom nije potrebno posebno školovanje kako bi postali terapijski psi s obzirom na to da je osobnost psa i smiren temperament glavni aspekt standarda za

terapijske životinje. No ipak vrlo često prolaze tečaj osnova poslušnosti kako bi bili spremni za specifičnu procjenu ponašanja koju provode određene organizacije (Američki kinološki savez, 2020; prema Otto i sur., 2021). Nadalje, neki će psi morati proći specifičan trening naprednih vještina koje se odnose na zadatke koje će psi „obavljati“ tijekom tretmana potpomognutog životinjama radi ispunjavanja prethodno utvrđenih intervencijskih ciljeva (Otto i sur., 2021).

Posljednji korak u školovanju psa prijenos je stručnom voditelju. Stručni voditelj također prolazi teorijsku i praktičnu obuku, nakon čega voditelj sa psom mora položiti ispit. Zatim slijedi uključivanje terapijskog psa u radno okruženje stručnog voditelja. Terapijski se psi mogu uključiti u rad različitih institucija, kao i sudjelovati u različitim terapijskim postupcima. Stručni voditelj terapijskog psa provodi aktivnosti iz područja vlastite struke, no u ulozi voditelja može sudjelovati i kao podrška drugom stručnjaku koji provodi drugi oblik tretmana ili odgojno-obrazovne postupke (Katalenić, 2022).

Važno je kolektiv institucije u kojoj će pas boraviti obavijestiti o uvođenju terapijskog psa, objasniti im načine rada te educirati o ispravnom ophođenju prema psu (Katalenić, 2022) te pripremiti djecu u skladu s njihovom dobi (Jalongo, 2004, Jalongo, 2008; prema Milanović-Dobrota, 2018). Također je važno pripremiti prikladno radno okruženje za psa, provesti procjenu i odabir korisnika koji će biti uključeni u rad sa psom, provesti razgovore s njihovim roditeljima te dobiti pristanak za uključivanje. Nadalje je važno isključiti nepovoljne faktore poput straha od psa, alergija, negativnih iskustava sa psima. Nakon navedenih pripremnih radnji, voditelj za svakog korisnika mora napraviti plan rada. Temeljem navedenog, postavljaju se ciljevi i osmišljavaju se aktivnosti u koje će terapijski pas biti uključen.

Pas u tretmanski rad može biti uključen na nekoliko načina: aktivno/pasivno, kontinuirano/povremeno te individualno/grupno. Prva je podjela prema intenzitetu fizičke aktivnosti psa prema kojoj u rad može biti uključen aktivno (sudjelovanje u osmišljenim aktivnostima) ili pasivno (ne sudjeluje direktno u aktivnostima, motivira djecu). Nadalje, u rad može biti uključen kontinuirano ili povremeno, što ovisi i o instituciji u kojoj stručni voditelj radi. Može povremeno sudjelovati samo u nekim susretima ili biti stalnim dijelom tretmana. Važno je pratiti plan rada, provedbu aktivnosti i njihovu uspješnost, preispitati postavljene ciljeve i uvesti neke nove aktivnosti prema potrebi. Također može biti uključen u individualni rad s djetetom, pri čemu se pas usmjerava na aktivnosti prilagođene djetetu i njegovim potrebama, ali i u grupni rad s više djece istovremeno (Katalenić, 2022).

Česti su ciljevi poboljšati socijalne vještine, raspoloženje i emocionalno stanje, suradnju i povjerenje, samopouzdanje i samopoštovanje, sposobnost rješavanja problema, koncentraciju i pažnju, smanjiti agresivno ponašanje i opću anksioznost (Gammonley i sur., 2003, Gammonley i sur., 2007; prema Chandler, 2012). Neke tehnike koje se mogu upotrebljavati jesu promatranje interakcije između korisnika i psa, poticanje korisnika na igru i fizički kontakt sa psom, izvedba trikova i poticanje korisnika na izvođenje trikova sa psom, analiziranje spontane komunikacije korisnika i psa, razgovor o terapijskom psu, pričanje priča i metafora povezanih sa životinjama, poticanje korisnika na osmišljavanje priče koja uključuje psa, postavljanje pitanja na koja korisnik odgovara terapijskom psu, izvedba određenih scenarija uz aktivno sudjelovanje terapijskog psa, strukturirane aktivnosti s terapijskim psom, dopuštanje spontanih aktivnosti korisnika i psa (O'Callaghan i Chandler, 2011; prema Buljan Flander i sur., 2018). Gammonley i suradnici (2003, Gammonley i sur., 2007; prema Chandler, 2012) navode i sljedeće: naučiti kako komunicirati sa životinjom, naučiti informacije o životinjama, promatrati i raspravljati o utjecaju životinja na ponašanje ljudi, šetnje sa životinjom, raspravljanje o osjećajima životinje u različitim situacijama, njega i hranjenje životinje. Najčešće se kombiniraju različite tehnike radi postizanja određenih terapijskih ciljeva (O'Callaghan i Chandler, 2011; prema Buljan Flander i sur., 2018).

4. PROBLEMI U PONAŠANJU

4.1. DEFINIRANJE PROBLEMA U PONAŠANJU

Termin „problemi u ponašanju“ predložen je u Standardima za terminologiju, definiciju, kriterije i praćenje pojave problema u ponašanju djece i mladih (Koller-Trbović i sur., 2011). Navode prijedlog definicije na nacionalnoj razini, pri čemu problemi u ponašanju djece i mladih predstavljaju zajednički nazivnik za sva ponašanja osnovana na biološkoj, psihološkoj, pedagoškoj i/ili socijalnoj podlozi. Tim ponašanjima dijete/mlada osoba znatno odstupa od ponašanja prikladnog za određenu dob, situaciju, kulturne i etičke norme, a također imaju negativan ili štetan utjecaj na samu osobu, druge osobe i/ili socijalne sustave. Problemi u ponašanju nadređen su pojam koji obuhvaća spektar ponašanja – od jednostavnijih, manje težine i štetnosti za samu osobu ili druge pa sve do ponašanja koja su regulirana zakonom te se sankcioniraju, a često su i posljedice takvih ponašanja teže i iziskuju tretman. Problemi u

ponašanju odnose se na kontinuum od tzv. rizičnih ponašanja relativno male opasnosti/štetnosti, kojima dijete više šteti sebi (markiranje, osamljivanje), preko ponašanja umjerene težine kojima dijete šteti i sebi i drugima (ispadi bijesa, neposlušnost, laganje, krađe, besposličarenje, verbalno agresivno ponašanje) do ponašanja kojima se uzrokuje znatna šteta, prije svega, drugima (vandalizam, razbojstva, ubojstva).

Rizičnim ponašanjima osoba u opasnost dovodi svoje i tuđe zdravlje, integritet i imovinu. Posljedice navedenog ponašanja jače su za samu osobu, a iako u sadašnjosti nisu visokog intenziteta, predstavljaju mogućnost budućih loših ishoda. Takva ponašanja iziskuju reakciju obitelji, kao i stručnih osoba. Primjeri rizičnih ponašanja jesu: kršenje školskih i kućnih pravila, markiranje i neučenje, pretežno tužno raspoloženje, nezainteresiranost za vršnjake, eksperimentiranje sa sredstvima ovisnosti, suprotstavljanje autoritetu. Teškoće u ponašanju odnose se na kršenje socijalnih i/ili zakonskih normi te se javljaju određen vremenski period ili neočekivano i to u više različitih sredina. Posljedice ovih ponašanja zahtijevaju stručne intervencije zato što predstavljaju mogućnost loših ishoda u budućnosti. Primjeri teškoća u ponašanju jesu: krađa, napuštanje škole, samoozljeđivanje, bježanje i skitnja, veći disciplinski prekršaji u školi, socijalna izoliranost. Poremećaji u ponašanju odnose se na intenzivno i duže vremensko razdoblje u kojima osoba ugrožava vlastito funkcioniranje u nekoliko područja života i/ili druge osobe i imovinu. Posljedice poremećaja u ponašanju negativne su u sadašnjosti i budućnosti te ih je mnogo, stoga je nužna reakcija specijaliziranih stručnjaka i institucija, uglavnom istovremeno. Primjeri poremećaja u ponašanju jesu: teža kaznena djela i prekršaji poput nasilja, razbojništva, preprodaje droge i silovanja, ovisnosti, pokušaj suicida (Koller-Trbović i sur., 2011).

Kad je riječ o procjeni je li riječ o problemu u ponašanju, potrebno je postojanje određenih kriterija, kao i poznavanje redovitog razvoja i funkcioniranja djece i mladih (Koller-Trbović, 2004). Razumijevanje razvojnog tijeka i promjena omogućuje uočavanje ponašanja koja su uobičajena za određeno razdoblje razvoja, kao i ponašanja koja u drugom životnom razdoblju mogu predstavljati znak poremećaja (Lebedina-Manzoni, 2007). Postoje opći te specifični kriteriji procjene problema u ponašanju. Opći se kriteriji odnose na značajno odstupanje ponašanja od uobičajenog i društveno prihvaćenog ponašanja određene sredine za specifičnu dob i spol djeteta te situaciju, ponašanje predstavlja neposredno ili posredno ugrožavajuću, štetnu ili opasnu situaciju za samo dijete i/ili za njegovu sredinu, ponašanje ukazuje na jasne pokazatelje budućeg nepovoljnog razvoja te zahtijeva dodatnu stručnu ili širu društvenu pomoć (Koller-Trbović, 2004).

Specifični se kriteriji odnose na različite aspekte, a s obzirom na navedeno, važno je sagledati posljedice ponašanja, prije svega na obrazovno ili radno postignuće djeteta/mlade osobe, njegovo socijalno i emocionalno te ukupno funkcioniranje u svakodnevnom životu. Konkretno, ponašanje može značajnije otežavati uspješnu socijalnu integraciju djeteta/mlade osobe te može biti opasno ili štetno za druge osobe i/ili imovinu. Nadalje, idući kriterij obuhvaća težinu/intenzitet/jačinu problema – npr.: blaga, umjerena i teška razina; niska, umjerena, visoka i vrlo visoka razina; normalna, granična i klinička razina, kao i učestalost/frekventnost poremećaja (izolirani čin, rijetko, povremeno, često, stalno). Obuhvaćaju i trajanje poremećaja – duže trajanje (3-6 mjeseci, odnosno godinu dana i više, ovisno o klasifikaciji) i naglu promjenu u ponašanju (npr. poremećaji prilagodbe). Važna je i sredina, situacije u kojima se ponašanje javlja (kuća, škola, susjedstvo ili igra, učenje, specifične aktivnosti), kao i osobe u odnosu na koje se ponašanje ispoljava (roditelj, učitelj, vršnjaci i sl.). Važna je dob, odnosno početak pojave problema – „ranostartajući“ (do desete godine, odnosno dvanaeste godine, ovisno o klasifikaciji) i „kasnostartajući“ problem (nakon desete/dvanaeste godine), komorbidnost/složenost/višestrukost problema, odnosno je li riječ o samostalnom obliku ponašanja ili povezanosti dva ili više poremećaja. Važno je i tko iznosi problem (roditelj, učitelj, stručnjak) te kako problem vidi samo dijete (Koller-Trbović, n.d.). Koller-Trbović i suradnici (2001; prema Bouillet i Uzelac, 2007) navode i društveni ili kulturni kriterij, hitnost intervencije te ranije poduzimane intervencije i njihove rezultate. Nadalje, kad je riječ o specifičnim kriterijima, Connor (1993; prema Koller-Trbović, n.d.) navodi kriterije procjene emocionalnih i ponašajnih poremećaja: teoretski kriterij, kriterij mentalne dobi, kulturološki kriterij, kvantitativni kriterij te kriterij trajanja. Teoretski kriterij odnosi se na usporedbu simptoma u emocijama i ponašanju s normativnim podacima. Koriste se raznovrsni izvori podataka, instrumenti te metode radi postizanja što objektivnijih podataka koji ponašanje interpretiraju u okviru neke klasifikacije. Kriterij mentalne dobi odnosi se na usporedbu odrednica osobnosti i ponašanja tipičnih za određenu mentalnu dob. Kulturološki kriterij ističe važnost sagledavanja ponašanja djeteta u odnosu na njegovo okruženje i kulturu. Kvantitativni kriterij ističe važnost intenziteta i frekvencije ponašanja, dok se kriterij trajanja odnosi na veću značajnost simptoma koji traju duže vremensko razdoblje te iznenadnih promjena u ponašanju.

4.2. KLASIFIKACIJA PROBLEMA U PONAŠANJU

U istraživanju dječje psihopatologije u različitim su kulturološkim skupinama uglavnom korištene dijagnostički te empirijski utemeljene metode procjene (Bird, 1996; prema Achenbach i sur., 2008). Dijagnostički utemeljene metode dječjoj psihopatologiji pristupaju u terminima kategorija, odnosno odluka o (ne)postojanju određenog poremećaja ovisno o zadovoljavanju kriterija za određeni poremećaj, dok empirijski utemeljene metode dječjoj psihopatologiji pristupaju na dimenzionalan način (Achenbach i sur., 2008). U odnosu na različite pristupe procjeni dječje psihopatologije, važno je navesti podjelu problema u ponašanju iz socijalno-pedagoške perspektive u tri velike skupine: internalizirani problemi, eksternalizirani problemi i ovisnosti. Navedeni će problemi biti objašnjeni u nastavku teksta.

Achenbachova klasifikacija uobičajena je socijalnopedagoška podjela problema u ponašanju djece i mladih. Achenbach (1993; prema Koller-Trbović, 2004) probleme u ponašanju dijeli u dvije skupine – internalizirane i eksternalizirane. Opisuje osam skupina sindroma. U eksternalizirane uvrštava agresivno ponašanje i kršenje pravila, a u internalizirane povlačenje, depresiju/anksioznost te somatske poteškoće. Preostala tri sindroma ne pripadaju ni jednoj skupini, a to su problemi s pažnjom, problemi mišljenja te socijalni problemi. Internalizirani simptomi opisuju se previše kontroliranim ponašanjem ili ponašanjem usmjerenim prema samom sebi (Koller-Trbović, 2004). Internalizirani problemi povezani su s tugom, strahom, krivnjom, tjeskobom, dok je depresivnost nerijetko povezana s gubitkom uživanja u svakodnevnim aktivnostima, kao i drugim problemima poput smanjenog apetita, energije i koncentracije (Macuka, 2006). S druge strane, eksternalizirani se simptomi opisuju nedovoljno kontroliranim ponašanjem, ponašanjem usmjerenim prema drugima (Koller-Trbović, 2004). Eksternalizirani su problemi povezani s ljutnjom, frustracijom, nepoštovanjem društvenih vrijednosti, a iskazuju se agresivnim ponašanjem, bježanjem iz različitih sredina, laganjem, antisocijalnim i delinkventnim ponašanjima (Macuka, 2016).

Utvrđena je pozitivna povezanost između internaliziranih i eksternaliziranih problema, stoga se međusobno ne isključuju (Novak i Bašić, 2008). Dakle, različiti se problemi u ponašanju isprepliću, stoga je zahtjevno odrediti probleme jasnim granicama (Bouillet i Uzelac, 2007). Osim toga, u praksi se često susreću djeca i mladi kod kojih je prisutno više problema u ponašanju. S obzirom na to, u nastavku će biti navedene podjele nekoliko autora. Većina se koristi Achenbachovom klasifikacijom, ali postoje razlike u tome koja se ponašanja svrstavaju u kategoriju internaliziranih, odnosno eksternaliziranih problema. Primjerice, Davison i Neale

(2002; prema Bouillet i Uzelac, 2007) internaliziranim problemima, osim već spomenutih, smatraju i strahove u djetinjstvu, a eksternaliziranim deficit pažnje i poremećaj ophođenja. Žižak i sur. (2004; prema Bouillet i Uzelac, 2007) u kategoriju eksternaliziranih problema navode i markiranje, različita kaznena djela poput krađe, bježanje, bacanje stvari, izazivanje i nepoštovanje autoriteta. Pod ostalim ponašanjima navode ovisnost, pripadnost sektama, učestale promjene raspoloženja, neučenje. Uzelac (1995; prema Bouillet i Uzelac, 2007) u pretežito pasivne oblike ponašanja ubraja plašljivost, plačljivost, potištenost, nemarnost (lijenost), nezainteresiranost, emocionalnu hladnoću, a u pretežito aktivne verbalnu i fizičku agresivnost, prkos i druženje s asocijalnim osobama. Osim navedenih kategorija, navodi i ovisnička ponašanja te ponašanja vezana za školsku sredinu poput prekida u školovanju i svojevrijednog napuštanja nastave.

Neki od prethodno spomenutih autora među probleme u ponašanju svrstavaju i ovisnosti. Mladi, zbog specifičnosti perioda odrastanja te podložnosti rizicima, pripadaju najranjivijoj skupini za usvajanje i razvoj ovisničkog ponašanja. Naime, početak konzumacije alkohola, duhana i droga uglavnom započinje u razdoblju adolescencije (Heyman i sur., 1997, Sakoman, 2001; prema Sakoman i sur., 2002). Duže se vrijeme smatra kako je uvjet za definiranje ovisnosti konzumacija psihoaktivne tvari, ali danas je poznato kako se može biti ovisan i o ponašanju. Stoga se u konceptualizacije ovisnosti uvrštavaju i bihevioralne ovisnosti (Rosenberg i Curtiss Feder, 2014; prema Dodig Hundrić i sur., 2018). Američka psihijatrijska udruga (2013) u Dijagnostičkom i statističkom priručniku mentalnih poremećaja u poglavlju poremećaja vezanih uz psihoaktivne tvari i druge ovisnosti navodi alkohol, kofein, kanabis, halucinogene, inhalante, opioide, sedative, hipnotike, anksiolitike, stimulanse, duhan te druge (ili nepoznate) tvari. Nadalje, navedeno poglavlje uključuje i ovisnost o kockanju. Svjetska zdravstvena organizacija (2018) u Međunarodnoj klasifikaciji bolesti - 11 (2018) navodi poremećaje uzrokovane korištenjem psihoaktivnih tvari te ovisnička ponašanja. MKB-11 u poglavlje poremećaja uzrokovanih ovisničkim ponašanjem osim kockanja navodi i ovisnost o videoigricama (Svjetska zdravstvena organizacija, 2018). U DSM-u V kockanje je jedina bihevioralna ovisnost, no ovisnost o videoigricama navedena je u poglavlju „stanja koja se razmatraju za uvrštavanje“ (Američka psihijatrijska udruga, 2013). Iako nije uvrštena u spomenute dijagnostičke klasifikacije, svakako je potrebno navesti i ovisnost o internetu. Naime, u današnje je vrijeme korištenje interneta neophodno i vrlo rašireno, zbog čega kod nekih ljudi dolazi do poteškoća kontroliranja vremena provedenog na internetu (Dodig Hundrić i sur., 2018). Ovisnost o internetu uglavnom se dijeli na ovisnost o videoigrama, ovisnost o

seksualnim sadržajima i ovisnost o društvenim mrežama, no spominju se i drugi sadržaji poput kupovanja, trgovanja, kockanja, surfanja i slično (Rumpf i sur., 2016; prema Dodig Hundrić i sur., 2018).

U nastavku rada prikazat će se istraživanja uključivanja terapijskih pasa u usluge s djecom i mladima s problemima u ponašanju prema prethodno navedenoj podjeli problema u ponašanju iz socijalno-pedagoške perspektive.

5. PREGLED ISTRAŽIVANJA USLUGA POTPOMOGNUTIH PSIMA S DJECOM I MLADIMA S PROBLEMIMA U PONAŠANJU

5.1. INTERNALIZIRANI PROBLEMI

Jones i suradnici (2019) proveli su pregled istraživanja koja su uključivala pse u tretmane mentalnog zdravlja adolescenata u dobi od deset do devetnaest godina. Primjerice, istraživanje Hamama i suradnika (2011; prema Jones i sur., 2019) navodi kako je intervencijska skupina (s poviješću traume) prije intervencije imala značajno veće stope depresije od kontrolne skupine (bez povijesti traume), što nije bilo vidljivo nakon provedene intervencije. Također, intervencijska je skupina, u odnosu na usporednu prije intervencije, imala nižu stopu subjektivne dobrobiti, što nije bilo vidljivo nakon intervencije. Rezultati drugih istraživanja također sugeriraju kako je tretman potpomognut psima učinkovit kod mladih s poviješću trauma iz djetinjstva i problema mentalnog zdravlja, kao i kod mladih koji se zbog trauma teško prilagođavaju institucionalnoj skrbi (Balluerka i sur., 2014, Balluerka i sur., 2015, Dietz i sur., 2012, Muela i sur., 2017). Nadalje, istraživanje Stefanini i suradnika (2016; prema Jones i sur., 2019) rezultiralo je značajnim smanjenjem internaliziranih simptoma kod intervencijske skupine. Uključivanje pasa u psihoterapiju pozitivno je djelovalo na primarne dijagnoze te simptomatologiju pružajući dodatne prednosti uobičajenim tretmanima. Naime, uočeni su sekundarni čimbenici poput dolaženja i zadržavanja u tretmanu, pozitivne socijalizacije te osjećaja povezanosti koji poboljšavaju terapijske procese i kvalitetu. Stoga se čini da tretman potpomognut psima može pridonijeti terapijskom procesu i dobrobiti korisnika. Hartwig (2017) je istraživala terapiju otpornosti ljudi i životinja (*Human–Animal Resilience Therapy* - HART), točnije kombinaciju terapije usmjerene na rješenje i tretmana potpomognutog psima. Navedena terapija značajno je smanjila anksioznost i depresiju kod sudionika, no do smanjenja je došlo u objema skupinama – intervencijskoj i kontrolnoj. Istraživači se slažu oko toga da tretman

potpomognut psima može potaknuti pozitivne emocije, smanjiti razinu anksioznosti kod djece te omogućiti društvene interakcije za anksioznu djecu. Naime, interakcija sa psima i osjećaj bezuvjetne podrške koju pružaju pomažu smanjiti dječji stres i fizičku bol (Beetz i sur., 2012, Branson i sur., 2017, Dietz i sur., 2012, Lindström Nilsson i sur., 2020, McCullough i sur., 2018, Stefanini i sur., 2015; prema Wu i Wei, 2023).

Dvogodišnje istraživanje tretmana potpomognutog psima kod djece s problemima mentalnog zdravlja u dnevnoj bolnici pokazalo je smanjenje broja neprimjerenih emocionalnih i bihevioralnih reakcija djece, kao i povećanje prisutnosti djece na susretima u danima kad je pas bio uključen. Stručnjaci su izvještavali o poboljšanoj atmosferi, motivaciji, regulaciji emocija, komunikaciji te zbližavanju djece (Guillén-Guzmán i sur., 2022). Cilj istraživanja Muele i suradnika (2021) bila je provedba i evaluacija programa OverCome-AAI sa psima čiji je fokus prevencija suicidalnog ponašanja. U programu je sudjelovalo tridesetero adolescenata iz institucionalne skrbi u dobi od četrnaest do sedamnaest godina. Kod sudionika su bili prisutni čimbenici rizika za suicidalno ponašanje ili suicidalno ponašanje. Istraživanjem su dobivene statistički značajne razlike prije i poslije programa u suicidalnim idejama i planovima za samoubojstvo, kao i u percepciji traženja pomoći. Naime, utvrđeno je smanjenje suicidalnih ideja, planova za samoubojstvo i nesuicidalnog samoozljeđivanja, kao i veća sklonost traženju pomoći. Preliminarni rezultati dobiveni ovim istraživanjem sugeriraju kako ovaj program može biti učinkovit u smanjenju suicidalnog ponašanja i nesuicidalnog samoozljeđivanja kod mladih u domovima kod kojih je prisutan visok rizik za pokušaj suicida.

Seivert i suradnici (2016) istraživali su tretman potpomognut psima s maloljetnicima u zatvoru. Obje su skupine maloljetnika dvaput tjedno pohađale didaktiku o životinjama te bili u interakciji sa psima. Intervencijska je skupina trenirala pse, dok ih je kontrolna samo šetala. Svi su sudionici nakon intervencije izvještavali o povećanoj empatiji. Suprotno početnoj hipotezi o smanjenju internaliziranih problema kod sudionika u intervencijskoj skupini, osoblje i sami sudionici izvijestili su o blagom porastu internaliziranih problema. Međutim, veličina učinka bila je mala i internalizirani problemi nisu bili klinički značajni ni prije ni nakon intervencije. Autori navedene rezultate objašnjavaju mogućim porastom svijesti o vlastitim emocijama te duljinom vremena provedenom u zatvoru. Također, zaključuju kako postoji velik potencijal za razvoj i testiranje učinaka tretmana potpomognutog psima na mlade u zatvoru.

Brown i suradnici (2019) proveli su istraživanje grupnog programa podrške potpomognutog psima s pacijentima u bolnici, točnije jedinicama stacionarnog psihijatrijskog liječenja. Najčešći problemi odnosili su se na depresiju, anksiozne i bipolarnе poremećaje, psihoze i

ADHD. Sudionici su, osim odraslih osoba, bili i adolescenti u dobi od dvanaest do sedamnaest godina. Psi su posjećivali adolescente svaki tjedan, a susreti su uključivali milovanje i razgovor sa psom, izvođenje trikova te interakcije s voditeljem psa. Sudionici i osoblje ispunjavali su Vizualno-analognu skalu raspoloženja (Stern, 1997) prije i poslije intervencije, dok su kvalitativni podaci prikupljeni jednim otvorenim pitanjem nakon sudjelovanja. Dobiveni su klinički značajno niži rezultati za uplašeno, tužno, ljutito, umorno i napeto raspoloženje, kao i klinički značajno viši rezultati za sretno i energično raspoloženje kod većine adolescenata. Zaposlenici te sudionici istraživanja izvještavali su o pozitivnom učinku pasa na raspoloženje sudionika, pri čemu je najčešći osjećaj bila sreća, nakon čega slijedi opuštenost te smirenost (osobito kod adolescenata).

5.2. EKSTERNALIZIRANI PROBLEMI

Jones i suradnici (2019) proveli su i sustavan pregled istraživanja tretmana adolescenata u dobi od deset do devetnaest godina kod kojih su bili prisutni eksternalizirani problemi. U istraživanju Hartwig (2017) kod obje se skupine djece značajno smanjilo ometajuće ponašanje, no razlike između skupina nisu bile značajne. Lange i suradnici (2007) tretman potpomognut psima primijenili su u grupi za kontrolu ljutnje u kojoj su sudjelovali adolescenti. Sudionici su izvještavali o umirujućem učinku psa, povećanom osjećaju sigurnosti u grupi, povećanoj empatiji te motivaciji za dolaske na susrete.

Nadalje, Schuck i suradnici (2013) navode kako osobe koje imaju poremećaj pažnje i hiperaktivnosti (ADHD) imaju poteškoće u samoregulaciji, kao i prepoznavanju društvenih znakova što nerijetko rezultira problemima u ponašanju. Projekt *Positive Assertive Cooperative Kids* (PACK) osmišljen je radi usporedbe kognitivno-bihevioralne terapije sa psom i bez psa u tretmanu djece s ADHD-om. Roditelji djece izvještavali su o poboljšanju socijalnih vještina i prosocijalnog ponašanja te smanjenju problematičnog ponašanja njihove djece nakon sudjelovanja u programu. Ozbiljnost simptoma ADHD-a smanjila se i kod intervencijske i kod kontrolne grupe. Kod djece koja su uz kognitivno-bihevioralnu terapiju sudjelovala i u intervenciji potpomognutoj psima, došlo je do većeg smanjenja simptoma ADHD-a u četvrtom tjednu te je ostala značajno niža u osmom tjednu. U drugom istraživanju Schucka i suradnika (2018) sudjelovalo je osamdeset i osmero djece s ADHD-om te njihovi roditelji. Istraživanje se osobito usmjerilo na promjene u samopoštovanju djece. Utvrđene su razlike između

intervencijske i kontrolne skupine u samopercepciji djece u području ponašanja, socijalne i školske kompetencije. Naime, došlo je do značajnog povećanja kod skupine djece koja su sudjelovala u intervenciji sa psima, dok razlike u samopoimanju djece u kontrolnoj skupini nisu pronađene.

Sudionici nekih istraživanja bili su mladi u riziku te počinitelji kaznenih djela. Leonardi i suradnici (2017) istraživali su učinke programa *Paws for progress* kod muških počinitelja kaznenih djela u dobi od šesnaest do dvadeset i jednu godinu. Sudionici su nakon završetka programa izvještavali o pozitivnim iskustvima i ishodima. Najzastupljenija tema intervjua bila je iskustvo sa psima te su poboljšanja uočena u raspoloženju, dobrobiti, motivaciji, samoučinkovitosti, poboljšanim vještinama, impulzivnosti te regulaciji emocija. Rezultati istraživanja ukazuju da je tretman potpomognut psima koristan u radu s ranjivim populacijama, poput mladih u zatvorima i onih kojima su određene sudske mjere (Chandler, 2005, Hanselman, 2001; prema Kelly i Cozzolino, 2015). Istraživanje Kelly i Cozzolino (2015) opisuju tretman potpomognut psima s mladima u riziku koji iskazuju i internalizirane i eksternalizirane probleme (tretman traumatskih iskustava, uključujući zlostavljanje i zanemarivanje, zlorporaba psihoaktivnih tvari i delinkventno ponašanje). Cilj tretmanskog programa sa psima izvršavanje je zadataka kojima mladi naučene vještine prenose na razumijevanje te modificiranje vlastitog ponašanja kako bi razvili pozitivne životne vještine, olakšali interakcije i prekinuli krug kriminalnih aktivnosti. Preliminarni rezultati programa ukazuju na kratkoročno povećanje samopoštovanja i samokontrole te smanjenje simptoma depresije.

Usluge potpomognute životinjama primjenjuju se i u obrazovnom kontekstu. Schwarz Laufer (2023) provodila je tretman potpomognut psima unutar školskih aktivnosti sa sedmero djece trećeg razreda osnovne škole s različitim problemima – ponašajnim, mentalnim te fizičkim. Navodi kako su psi pozitivno djelovali na djecu stvarajući sigurnu, opuštenu i zabavnu atmosferu, unaprijedili su međusobnu komunikaciju, strpljenje i toleranciju, suočavanje s izazovima, osjećaj uspjeha te osnaživanje na osobnoj, ali i grupnoj razini. Juríčková i suradnici (2020) provodili su obrazovanje potpomognuto psima u osnovnoj školi u Češkoj. U ovoj je usluzi sudjelovalo dvoje učenika kojima je dijagnosticiran ADHD. Pas je sudjelovao na nastavi tijekom jedne školske godine. Učiteljeva percepcija ponašanja djece u razredu, ponašanja djece u grupnim situacijama te ponašanja djece prema autoritetima (učiteljima i drugim djelatnicima škole) mjerena je prije i nakon provedbe, za što je korištena Connersova skala – Upitnik za učitelje (Conners, 1969). Uočeno je značajno smanjenje ozbiljnosti simptoma ADHD-a kod učenika i učenice koji su sudjelovali u istraživanju, kao i poboljšanje koncentracije,

komunikacije s učiteljima te suradnje s vršnjacima. Također, učenici su postigli niže rezultate na svim subskalama, kao i na ukupnom rezultatu na kraju istraživanja. Kvalitativno istraživanje Anderson i Olson (2006) provedeno je s učenicima u dobi od šest do jedanaest godina koji imaju internalizirane i eksternalizirane probleme te pohađaju posebni razredni odjel. Prisutnost psa u učionici umanjuje osjećaj ljutnje i agresivno ponašanje učenika, olakšava interakciju te pomaže u regulaciji emocija. Također, učenici su izvještavali o pozitivnijim stavovima prema školi, većoj odgovornosti, poštovanju i empatiji prema psu te se čini da su učenici navedeno primijenili i prema vršnjacima.

U obrazovnom se okruženju, osim tretmana i obrazovanja potpomognutog psima, provode i programi podrške potpomognuti psima. Primjerice, Lahav i suradnici (2019) proveli su longitudinalno istraživanje u pet škola u Izraelu s pedeset i pet adolescenata u riziku (emocionalne i/ili socijalne teškoće, nisko akademsko postignuće). Cilj je bio ispitati utjecaj treninga terapijskih pasa na vještine empatije kod mladih u riziku u odnosu na program osnaživanja. Sudionici su nasumično bili raspoređeni u grupe te su ispunjavali upitnik prije i poslije intervencije. Sposobnost empatiziranja mjerena je Indeksom interpersonalne reaktivnosti (Davis, 1983). Istraživanjem je dobivena značajna razlika između intervencijske i kontrolne skupine na subskali empatične zabrinutosti koja se odnosi na osjećaje koji uključuju toplinu, brigu i suosjećanje za druge. Sudionici koji su sudjelovali u treningu pasa postigli su značajan napredak na navedenoj subskali (Lahav i sur., 2019). Correale i suradnici (2017) opisuju pilot program podrške uz pomoć psa radi poboljšanja dobrobiti te društvene integracije u multikulturalnom razredu učenika osnovne škole u kojem je prijavljeno vršnjačko nasilje. Ukupni rezultati pokazuju da su djeca prepoznavanjem ponašanja i neverbalne komunikacije psa uspjela izraziti svoje emocije i pokazati ponašanja koja učitelji nisu prepoznali prije intervencije. Ova zapažanja mogu predstavljati prvi korak koji bi mogao potaknuti primjenu programa uz pomoć pasa radi usmjeravanja na specifične probleme u ponašanju i odnosima te promicanje društvene integracije u obrazovnom kontekstu. Psi svojom prisutnošću te interakcijom s djecom predstavljaju potencijal za uspostavljanje odnosa povjerenja između učenika i učitelja, pozitivno utječu na društveno ponašanje i motivaciju te smanjuju epizode agresije i probleme u ponašanju.

5.3. OVISNOSTI

Trujillo i suradnici (2020) uspoređivali su adolescente od četrnaest do devetnaest godina koji su upućeni na tretman ovisnosti te savjetovanje zbog problema mentalnog zdravlja. Kod skupine u čiji je redoviti tretman bio uključen terapijski pas, došlo je do statistički značajnih razlika u prisutnosti na susretima te promjeni opće dobrobiti. Povratne informacije sudionika pokazale su kako je pas doprinio pozitivnom iskustvu terapije te je potaknuo njihov angažman. Osmero sudionika izvijestilo je kako im je pas pomogao da se na terapiji osjećaju sigurnije. Istraživanje Madden Ellsworth i suradnica (2016) podupire nalaze o dobrobiti interakcije sa psima iz skloništa tijekom liječenja ovisnosti. Naime, adolescenti su tijekom bolničkog liječenja jedan sat tjedno bili u interakciji sa psom, što je doprinijelo smanjenju negativnog afekta, neprijateljstva i tuge kod sudionika, kao i pozitivnijim stavovima prema aktivnostima sa psom u odnosu na uobičajene aktivnosti tretmana.

Istraživanja usluga potpomognutih psima u tretmanu mentalnog zdravlja djece i adolescenata pokazuju mješovite, ali obećavajuće rezultate (Trujillo i sur., 2020). Naime, navedenim istraživanjima nisu dobiveni jednoznačni rezultati, stoga jasni zaključci nisu mogući. Kod nekih su istraživanja uočeni pozitivni rezultati te statistički značajne razlike između intervencijske i kontrolne skupine (Lahav i sur., 2019, Schuck i sur., 2013, Schuck i sur., 2018, Stefanini i sur., 2016, Trujillo i sur., 2020), dok u nekima razlike među skupinama nisu utvrđene (Hamama, 2011, Hartwig, 2017, Seivert, 2016). Također, neka istraživanja metodološki su „slabije“ kvalitete zbog nemogućnosti raspoređivanja sudionika u skupine prema slučaju. Opisano je i nekoliko istraživanja koja su kombinirala kvantitativnu i kvalitativnu metodologiju, dok je nekoliko istraživanja koristilo kvalitativnu metodologiju. Stoga bi u budućim istraživanjima bilo dobro osigurati što veću metodološku kvalitetu. Jedno od ograničenja istraživanja su i relativno mali uzorci sudionika, čime rezultate istraživanja nije moguće generalizirati. Također su potrebna dodatna istraživanja ovog područja. Naime, istraživanja s djecom i mladima koja iskazuju internalizirane probleme (pretežito anksioznost) većinom su provedena u bolničkom okruženju, stoga nedostaju istraživanja u drugim kontekstima. Nedostaju i istraživanja usluga potpomognutih psima s mladima koji imaju probleme ovisnosti, a osobito za populaciju djece i mladih s problemima bihevioralnih ovisnosti s obzirom na to da nije pronađeno ni jedno istraživanje. Potrebno je jasno definirati sudjeluju li u uslugama terapijski psi, psi kućni ljubimci ili psi iz skloništa, kao i karakteristike pasa i voditelja koje također djeluju na ishode. Bilo bi dobro istražiti jesu li usluge potpomognute psima učinkovitije u individualnom radu,

grupnom radu ili njihovoj kombinaciji, kao i je li najbolja kombinacija pasivnog i aktivnog sudjelovanja psa ili samo jedno od navedenog te razlikuje li se način uključivanja psa u odnosu na sudionike koji sudjeluju u uslugama.

Istraživanja sugeriraju da usluge potpomognute psima mogu biti najkorisnije kod mladih s internaliziranim problemima, osobito onih s traumama iz djetinjstva, no to se ne može tvrditi sa sigurnošću. Istraživanja često spominju sekundarne čimbenike koji mogu doprinijeti motivaciji i sudjelovanju sudionika, kao i osjećaju sigurnosti u terapijskom okruženju, stoga se čini da psi kod nekih sudionika pozitivno doprinose terapijskom procesu, čime se možda mogu objasniti ostali pozitivni učinci koji iz toga mogu proizaći. Rezultati nekih istraživanja pokazuju kako psi mogu biti dobra dopuna „klasičnim“ intervencijskim postupcima (Kruger i sur., 2004). No uloga pasa u okviru usluga potpomognutih psima nije u potpunosti jasna i potrebna su daljnja istraživanja s djecom i mladima s različitim problemima u ponašanju te u različitim okruženjima.

6. MOGUĆNOSTI UKLJUČIVANJA TERAPIJSKOG PSA U SOCIJALNO PEDAGOŠKI RAD

Prethodno navedeni rezultati istraživanja i moguće prednosti uključivanja terapijskih pasa u rad s djecom i mladima s problemima u ponašanju otvaraju mogućnosti za uključivanje pasa i u rad socijalnih pedagoga. Prije uključivanja terapijskog psa u tretman nužno je postavljanje ciljeva koji psa uključuju u proces (Chandler, 2017; prema Compitus, 2021). Melson i Fine (2015) naglašavaju korisne smjernice za praktičare navodeći kako bi bilo dobro terapijsku životinju prilagoditi potrebama korisnika, u obzir uzeti dosadašnja iskustva sa životinjama te ulogu kućnih ljubimaca ako ih korisnik ima, integrirati iskustva korisnika sa životinjama s tretmanskim ciljevima te istražiti kako će se ciljevi primjenjivati u drugim okruženjima (dom, škola, susjedstvo). Također, osim već spomenutih standarda procjene prikladnosti životinje za sudjelovanje u tretmanu, važna je i procjena spremnosti korisnika za sudjelovanjem u ovakvom obliku tretmana (Chandler, 2012; prema Compitus, 2021).

Urichuk i Anderson (2003) opisuju pristupe uključivanja životinja u tretman osoba s problemima mentalnog zdravlja, s naglaskom na ciljeve i metode kojima se mogu postići. Predstavljaju početne smjernice koje stručnjacima mogu pomoći i dati neke primjere kako psa uključiti u susrete. Naravno, korištene metode potrebno je evaluirati te prilagođavati susrete

radi zadovoljavanja individualnih potreba korisnika. Stoga ciljevi i metode tretmana potpomognutog životinjama (psima) mogu biti veoma različiti, kao i korisnici koji u njemu sudjeluju. Različiti stručnjaci, pa tako i socijalni pedagozi, u svom radu mogu iskoristiti neke od prikazanih metoda, prilagođavati ih korisnicima, ali i osmišljavati vlastite.

U nastavku će biti prikazani prijedlozi ciljeva i metoda u početnim fazama terapijskog rada poput stvaranja odnosa i povezivanja korisnika sa psom, ali i poticanja empatije, samopoštovanja, osobnog rasta i razvoja, osjećaja samokontrole te smanjenja nasilnih misli i ponašanja. Također će biti prikazani ciljevi te metode kod anksioznosti, depresivnosti te hiperaktivnosti s nedostatkom pažnje (Urichuk i Anderson, 2003).

Tablica 1. Primjeri ciljeva i metoda za razvoj i produbljivanje odnosa (Urichuk i Anderson, 2003)

CILJEVI TRETMANA	METODE TRETMANA POTPOMOGNUTOG ŽIVOTINJAMA
O snažiti povjerenje prema terapeutu (transfer)	Dopustiti korisniku da drži ili miluje psa tijekom interakcije s terapeutom ili grupom.
Razviti odnos s terapeutom	Pas kao mogući zajednički interes može razviti povezanost i potaknuti razgovor.
Unaprijediti socijalne vještine	Terapeut potiče razgovor korisnika sa psom, što može doprinijeti lakšoj artikulaciji misli i riječi jer su životinje empatični slušatelji. Naučene vještine prenose se u druge kontekste (obitelj, vršnjaci).
Povećati sudjelovanje (individualno ili grupno) i socijalizaciju	Priprema se album s fotografijama, informacijama ili člancima o specifičnoj pasmini te se dijeli s drugima. Dolasci na grupne susrete dokumentiraju se radi provjere povećavaju li se kad je pas prisutan.
Poboljšati odnose s vršnjacima	Odnos voditelja/terapeuta i psa koristi se kao metafora za ljudske odnose. Iskustvo se prenosi u odnose s vršnjacima.
Poboljšati socijalizaciju i komunikaciju	Psa se uči novo ponašanje.

Tablica 2. Primjeri ciljeva i metoda za poticanje povezivanja korisnika i psa (Urichuk i Anderson, 2003)

CILJEVI TRETMANA	METODE TRETMANA POTPOMOGNUTOG ŽIVOTINJAMA
Potaknuti povezivanje sa psom	Korisniku se daje fotografija koja prikazuje korisnika i psa radi učvršćivanja veze između susreta. Uspostavlja se predvidljiva rutine pozdravljanja korisnika i psa na početku i na kraju svakog susreta.
Priznavanje pozitivnih interakcija	Promatra se kako pas prepoznaje korisnika na svakom susretu. Promatra se i interpretira sreća psa kad vidi korisnika.
Naučiti o prikladnom dodiru	Promatra se i razgovara o reakcijama psa na dodir. Korisnik uči kako nježno postupati sa psom. Uspoređuje se prikladan dodir životinje s prikladnim ljudskim dodirom. Korisnik prepoznaje prihvaćanje od psa i pruža mu naklonost. Predviđa se „Što bi se dogodilo da...?“ radi poticanja sigurnih, brižnih ponašanja.
Poticati brižno ponašanje	Korisnik njeguje psa uz odgovarajuće nagrade i naklonost.
Poboljšati mogućnost povjerenja	Korisnik komunicira sa psom, uči o psu i njegovom ponašanju. Korisnik razgovara sa psom. Korisnik prima prihvaćanje i ljubav koje pas pruža.
Odvraćanje pozornosti od nelagode i boli	Voditelj usmjerava diskusiju prema psu, a ne korisniku.

Tablica 3. Primjeri ciljeva i metoda priznavanja emocija (Urichuk i Anderson, 2003)

CILJEVI TRETMANA	METODE TRETMANA POTPOMOGNUTOG ŽIVOTINJAMA
Razlikovati ugodne i neugodne emocije	Razgovor o događajima u životu psa, pri čemu korisnik pretpostavlja kako se pas osjećao u tim situacijama. Korisnik opisuje kako bi se osjećao u sličnim situacijama.

	Navedene informacije prenose se na relevantne situacije iz života korisnika.
Otvoreno razgovarati o osjećajima	<p>Razgovor o traumatičnim događajima u životu psa (oduzimanje od roditelja, braće i sestara, gubitak vlasnika zbog bolesti), pri čemu korisnik opisuje kako se pas tad osjećao.</p> <p>Korisnik opisuje kako bi se osjećao u sličnim situacijama.</p> <p>Korisnik interpretira osjećaje psa prilikom njihova pojavljivanja.</p> <p>Korisnik uči o emocijama životinja.</p> <p>Korisnik promatra i razgovara o reakcijama psa na ljudske emocije.</p> <p>Igra se prepoznavanje emocija ljudi i životinja na fotografijama te razgovara o mogućim događajima koji su ih potaknuli.</p>
Poboljšati verbalno izražavanje	Korisnik odgovara na pitanja o psu, odnosno izražava svoje mišljenje.
Prepoznati različite emocije	<p>Korisnik promatra psa i komunicira s njim.</p> <p>Korisnik opisuje kako se pas osjeća u različitim situacijama (na primjer uzbuđeni su kad ih vide, nesigurni su oko neke nove aktivnosti).</p>
Učiti o verbalnom i neverbalnom izražavanju emocija	<p>Korisnik promatra i razgovara o verbalnim i neverbalnim izrazima psa te njihovom značenju.</p> <p>Voditelj i korisnik uspoređuju naučeno s ljudskim ponašajnim i facijalnim ekspresijama.</p>
Usvojiti društveno prihvatljive načine izražavanja emocija	<p>Korisnik promatra psa i komunicira s njim.</p> <p>Voditelj potiče razgovor o načinima izražavanja osjećaja kod pasa i koja ponašanja psa su prihvatljiva (na primjer mahanje repom).</p> <p>Razgovara se o samokontroli i kontroli ponašanja u odnosima s drugima.</p>
Prepoznati osjećaje drugih ljudi	<p>Korisnik promatra psa i komunicira s njim.</p> <p>Korisnik opisuje kako bi se pas mogao osjećati.</p>

	Korisnik prenosi iskustva u ljudske odnose.
--	---

Tablica 4. Primjeri ciljeva i metoda poticanja empatije (Urichuk i Anderson, 2003)

CILJEVI TRETMANA	METODE TRETMANA POTPOMOGNUTOG ŽIVOTINJAMA
Pokazati primjereno brižno ponašanje	Promatra se i razgovara o primjerenom ponašanju sa psom te se promatraju načini odnošenja čovjeka prema psu. Promatra se posebna povezanost između psa i voditelja. Zapažanja se prenose na ljudske situacije.
Pokazati strpljenje i razumijevanje	Psa se uči novom ponašanju. Pas odgovara na signale poslušnosti koje zadaje korisnik. Potiče se strpljenje i korisnika se uči kako postići uspješne rezultate.

Tablica 5. Primjeri ciljeva i metoda postizanja samopoštovanja korisnika (Urichuk i Anderson, 2003)

CILJEVI TRETMANA	METODE TRETMANA POTPOMOGNUTOG ŽIVOTINJAMA
Povećati osjećaj smisla	Osigurati brigu za psa (šetanje, četkanje).
Povećati samopoštovanje učenjem novih vještina	Korisnik uči kako psa nešto naučiti (odnošenje prema psu s poštovanjem, razvijanje odnosa sa psom, vještine promatranja i slušanja, pravilne tehnike pohvale, tolerantnost na vlastite pogreške i pogreške psa te prepoznavanje napretka psa). Naučeno se vježba tijekom budućih susreta. Nova vještina dijeli se s drugima.
Poboljšati samopouzdanje	Korisnik stječe poštovanje i povjerenje psa kako bi kasnije mogao odgovarati na zadane signale/upute. Korisnik njeguje psa (hrana, voda, češljanje). Pas korisnika prepoznaje i daje mu pažnju.
Poboljšati sliku o sebi	Korisnik prima vidljivu naklonost psa. Korisnik sudjeluje u pozitivnim interakcijama sa psom.

Tablica 6. Primjeri ciljeva i metoda poboljšanja osobnog rasta i razvoja (Urichuk i Anderson, 2003)

CILJEVI TRETMANA	METODE TRETMANA POTPOMOĞNUTOG ŽIVOTINJAMA
Povećati svijest o načinu provođenja slobodnog vremena i životnim izborima	Korisnik uči kako brinuti o psu. Uspoređuju se briga o životinjama i briga o ljudima. Razgovora se o mogućim promjenama radi poboljšanja životnog stila.
Poboljšati vokabular	Korisnik uči nove riječi koje se odnose na različite pasmine, karakteristike životinja i slično. Korisnik razgovara sa psom i čita mu.
Poticati znatiželju i želju za znanjem	Korisniku se daje zadatak povezan sa psom. Korisnik informacije dijeli s vršnjacima.

Tablica 7. Primjeri ciljeva i metoda postizanja osjećaja kontrole (Urichuk i Anderson, 2003)

CILJEVI TRETMANA	METODE TRETMANA POTPOMOĞNUTOG ŽIVOTINJAMA
Naučiti psa novi trik ili signal poslušnosti	Korisnik uči kako psa nešto naučiti (odnošenje prema psu s poštovanjem, razvijanje odnosa sa psom, vještine promatranja i slušanja, pravilne tehnike pohvale, tolerantnost na vlastite pogreške i pogreške psa te prepoznavanje napretka psa).
Povećati asertivnost	Igraju se uloge pri čemu je pas antagonist ili žrtva kojoj je potrebna zaštita. Vježba se neverbalna komunikacija (kontakt očima, govor tijela).

Tablica 8. Primjeri ciljeva i metoda smanjivanja nasilnih misli i ponašanja (Urichuk i Anderson, 2003)

CILJEVI TRETMANA	METODE TRETMANA POTPOMOĞNUTOG ŽIVOTINJAMA METODE
Potaknuti empatiju prema živim bićima	Korisnik uči o psu i komunicira sa psom. Razgovara se o osjećajima psa u različitim situacijama.

	Uspoređuju se osjećaji psa i ljudske emocije.
Smanjiti negativne te povećati pozitivne komentare	Uče se prikladne tehnike pohvale psa. Izravno se suočava s problemom koristeći psa kao primjer te se prenosi na druge situacije.
Smanjiti zlostavljanju sklonost	Razgovara se o suosjećanju i razumijevanju. Promatra se i razgovara o prikladnim načinima pristupanja ljutnji i frustraciji. Korisnik uči i pomaže u hranjenju i njezi psa. Korisnik uči o osjećajima životinja. Razgovara se o osjećajima psa u slučaju zanemarivanja ili zlostavljanja (povezivanje s okolnostima korisnika). Zapažanja se prenose na relevantne situacije iz života korisnika.
Reducirati izljeve bijesa i pospješiti odgovarajuće reakcije na frustraciju	Iskoristiti priliku za suočavanje s (ne)prikladnim reakcijama kad se na susretima sa psom pojave situacije frustracije i neuspjeha. Osnaživanje prikladnih reakcija na frustraciju i neuspjeh. Prenošenje zapažanja na relevantne situacije iz života korisnika.
Smanjiti manipulativna ponašanja	Promatra se ponašanje psa. Uči se što određena ponašanja psa znače. Promatra se i razgovara o reakcijama psa na ljudsko ponašanje (neposredne posljedice). Ponašanja psa generalizira se na međuljudske situacije. Korisnik vježba kako naučiti psa nešto novo. Razvija se plan suradnje radi postizanja željenog sa psom. Predviđa se „Što bi se dogodilo da...?“ Korisnik se igra sa psom.
Unaprijediti suradnju	Korisnik uči i pomaže u hranjenju i njezi psa. Razvija se plan suradnje radi postizanja željenog sa psom.

Tablica 9. Primjeri ciljeva i metoda kod anksioznosti (Urichuk i Anderson, 2003)

CILJEVI TRETMANA	METODE TRETMANA POTPOMOŠNOG ŽIVOTINJAMA
Smanjiti simptome anksioznosti ili uznemirenosti	Korisnik drži ili miluje psa tijekom interakcije s terapeutom ili terapijskom grupom. Korisnik razgovara sa psom. Korisnik prima vidljivu naklonost psa.
Poboljšati sposobnost opuštanja disanjem dijafragmom i tehnikama opuštanja	Korisnik promatra kako pas diše i odmara kad je opušten. Korisnik vježba oponašati psa prilikom vizualizacije stresnih situacija.
Prepoznati i smanjiti iracionalne misli koje pokreću ili pogoršavaju anksioznost	Razgovara se o mogućem podrijetlu i simptomima strahova životinje (na primjer od grmljavine) te se povezuje sa strahovima korisnika kad je moguće. Identificiraju se misli i osjećaji koji dovode do tjeskobe. Korisnik pomaže psu u suočavanju sa strahovima racionalnim i pozitivnijim uvjerenjima. Moguće je osmisliti igru kartama u kojoj se iracionalne misli spajaju s pozitivnim uvjerenjima i idejama.
Smanjiti izbjegavanje situacija koje izazivaju tjeskobu	Pas je u pratnji korisnika prilikom suočavanja s određenim strahom.
Povećati asertivnost	Razgovora se o reakcijama borbe ili bijega kod životinja te se primjenjuje na ljude. Igraju se uloge pri čemu pas preuzima različite uloge. Vježba se proces približavanja psu nečemu čega se na početku boji.
Identificirati i modificirati što u trenutnom načinu života povećava stres	Razgovara se o stresorima kod životinja i ljudi te mogućim načinima njihova smanjenja.
Smanjiti učestalost zabrinutosti, strahovanja i strategija izbjegavanja	Korisnik piše i priča o psu koji je uspio „pobijediti“ svoje strahove suočavajući se s njima i otkrivajući da nisu stvarni. Manja djeca priču mogu i ilustrirati.

Smanjiti sekundarne simptome anksioznosti (umor, razdražljivost, bol u trbuhu, problemi spavanja)	Simptomi korisnika uključuju se u prethodno navedene priče s mogućim načinima smanjenja. Dijete vježba sa psom ili se igra, a zatim se vježba opuštanje milovanjem životinje i zamišljanjem opuštajućih situacija.
---	---

Tablica 10. Primjeri ciljeva i metoda kod depresivnosti (Urichuk i Anderson, 2003)

CILJEVI TRETMANA	METODE TRETMANA POTPOMOGNUTOG ŽIVOTINJAMA
Poboljšati raspoloženje	Korisnik drži ili miluje psa tijekom interakcije s terapeutom ili terapijskom grupom. Korisnik uči psa trik ili se igra sa psom.
Smanjiti ponašanja naučene bespomoćnosti te povećati osjećaj samokontrole te kontrole okoline	Psa se traži određeno ponašanje te se radi na vještini rješavanja problema ako pas pogrešno odgovori na traženi signal. Izravno se suočava s problemom koristeći psa kao primjer te se prenosi na druge situacije.
Smanjiti izoliranost, dosadu i usamljenost	Korisnik se igra sa psom. Korisnik uči i pomaže u hranjenju i njezi psa. Korisnik pamti i ponavlja informacije o psu. Korisnik uči o psu, a zatim ga predstavlja vršnjacima. Psa se šeta. Korisnik prepoznaje prihvaćanje od psa i pruža mu naklonost.
Smanjiti osjećaj bezvrijednosti	Korisnik psu pruža radost i naklonost. Korisnik vrijeme provodi brinući se za psa ili ga njegujući. Korisnik šeta sa psom ili se igraju igre koju pas voli.
Razgovarati o tugovanju/gubicima	Razgovara se o životinjama koje je korisnik poznavao. Korisnik se prisjeća gubitaka kućnih ljubimaca ako ih je imao. Razgovara se o mogućim osjećajima psa tijekom gubitaka (napuštanje majke, gubitak psećeg prijatelja). Prenošenje na ljudske situacije.
Smanjiti suicidalne ideje/ponašanje	Korisnika se pita: „Kad bi životinja iznenadno uginula, kako bi to utjecalo na one koji ju vole?“

	<p>Potaknuti razmišljanje o potpunom samoprihvatanju kod psa, bez srama, osuđivanja i usporedbe s drugima.</p> <p>Razgovara se o tome kako je pas doživio gubitak sličan korisnikovom.</p> <p>Razgovara se o tome kako bi pas mogao osjećati tugu, beznadnost i krivnju te kako bi mu se pomoglo pomoći da se osjeća bolje.</p> <p>Razgovara se o tome kako bi pas mogao pokazati da se osjeća bolje te se primjenjuje na korisnika.</p>
Povećati pozitivno raspoloženje i stavove	<p>Razmišljanje o jednostavnim stvarima koje ljude/psa čine sretnima.</p> <p>Korisnik se uključuje u neku od tih aktivnosti.</p> <p>Korisnik može voditi „dnevnik zadovoljstva“ u koji bilježi zabavne događaje.</p> <p>Razgovara se o budućnosti korisnika i o tome što bi ih usrećilo. Djeca mogu nacrtati kako vide sebe u budućnosti.</p>
Povećati razinu energije, inicijative i aktivnosti	<p>Korisnik se aktivno igra sa psom i redovito ga šeće.</p> <p>Planira se te se psa uči trikovima.</p>
Povećati asertivnost	<p>Korisnik trenira poslušnost psa.</p> <p>Uspoređuju se načini reagiranja psa na asertivan ton glasa, na „ne“, na pozitivno potkrepljenje i slično.</p>
Unaprijediti donošenje odluka i koncentraciju	<p>Korisnika se pita što bi se moglo učiniti s nekim problematičnim ponašanjem životinje (usporediti s ponašanjem korisnika kad je moguće).</p> <p>Radi se plan kratkoročnih ciljeva s koracima kojim bi se mogli postići.</p> <p>Ako je korisnik dijete, dopušta mu se da odluči koju će poslasticu dati psu, koju će igru igrati ili kad pas treba van.</p> <p>Može se igrati igra „Simon kaže“ ili „Mama, mogu li?“ ako je korisnik dijete. Moguće je koristiti ime psa (na primjer: Beni kaže...) ili djeteta (na primjer: Ivana kaže...“Sjedni!“)</p>

<p>Smanjiti iracionalne misli koje povećavaju ili održavaju depresivnost</p>	<p>Razgovara se o negativnim samouvjerenjima korisnika (ili psa).</p> <p>Vježba se zamjena iracionalnih izjava racionalnima.</p> <p>Ističe se naklonost i odanost psa korisniku unatoč prošlim pogreškama, nesavršenostima i slično.</p>
<p>Povećati društvenu interakciju</p>	<p>Korisnik interpretira osjećaje psa temeljem njegovog ponašanja.</p> <p>Korisnik govori o vlastitim osjećajima i ponašanju u sličnim okolnostima.</p> <p>U grupnom se radu korisnici izmjenjuju bacajući lopticu psu ili pas izvodi trikove koje je naučio.</p> <p>Razgovara se o nevjerojatnim pričama o životinjama ili pothvatima.</p>
<p>Osigurati odgovarajuću količinu sna korisnika tijekom određenog razdoblja</p>	<p>Korisnik promatra opuštenost i duboko disanje psa dok spava.</p> <p>Vježbaju se tehnike disanja uz vizualizaciju opuštajućih slika iz snova korisnika ili psa.</p> <p>Korisnik pokušava isti način noću.</p>
<p>Povećati interes i uključenost u dnevne aktivnosti</p>	<p>Bilježe se dolasci i interaktivnost na susretima.</p> <p>Razgovara se o svakodnevnim aktivnostima korisnika i kako ih učiniti zabavnijima.</p> <p>Bilježi se koliko se često korisnik smiješi psu ili ga miluje.</p>
<p>Povećati apetit tijekom određenog razdoblja</p>	<p>Ističu se neki karakterni ili fizički „nedostaci“ psa te kako oni ne utječu na njegovu sliku o sebi. Navedeno se prenosi na korisnike koji imaju problem sa slikom o sebi.</p> <p>Ako je korisnik dijete, može se napraviti čajanka pri čemu dijete jede te također hrani psa.</p> <p>Ako je korisnik dijete, može se igrati igra „Kipovi“ tijekom jela.</p>

Tablica 11. Primjeri ciljeva i metoda kod hiperaktivnosti s nedostatkom pažnje (Urichuk i Anderson, 2003)

CILJEVI TRETMANA	METODE TRETMANA POTPOMOŽNUTOG ŽIVOTINJAMA
Poboljšati pozornost/koncentraciju	Korisnik psa uči novi trik ili signal. Uspjeh u aktivnostima sa psom prenosi se na aktivnosti tretmana i ostale dnevne aktivnosti.
Smanjiti distraktibilnost	Korisnik održava koncentraciju na rad sa psom prilikom signala ili podučavanja trikova. Izravno se suočava s problemom korištenjem psa kao primjera te se preslikava na druge situacije.
Poboljšati pamćenje ili prisjećanje	Korisnik se prisjeća informacija o psu (ime, dob, boja itd.). Korisnik se prisjeća životinja koje je poznao ili imao u prošlosti. Korisnik pamti detalje o psu i njezi. Korisnik opisuje psa kad nije prisutan. Korisnik slijedi niz zadanih uputa sa psom.
Poboljšati usmjerenost prema sadašnjosti	Korisnik šeće psa i predstavlja ga drugima. Korisnik komunicira sa psom na različite načine (milovanje, igranje, razgovor, češljanje). Korisnik psu pruža te prima njegovu naklonost. Korisnik se prisjeća prošlosti. Korisnik mora zapamtiti i ponoviti informacije o psu.
Smanjiti monolog usmjeren na svijet mašte	Voditelj naglašava važnost usredotočenosti na "ovdje i sada" sa psom prilikom izgovaranja signala. Izravno se suočava s problemom korištenjem psa kao primjera te se preslikava na druge situacije.

Iz prikazanih se tablica uočava niz mogućih metoda koje ovise o korisnicima te prethodno postavljenim ciljevima. Prikazani ciljevi važni su u svakoj pomagačkoj profesiji pa tako i u radu socijalnog pedagoga. Osobito ciljeve koji se odnose na razvoj povjerenja i odnosa, sudjelovanje u aktivnostima, socijalne i komunikacijske vještine, odnose s vršnjacima, prepoznavanje i izražavanje emocija, poticanje empatije, samopoštovanja, smanjenje nasilnih

misli i ponašanja možemo povezati sa ciljevima socijalnopedagoškog rada. Navedeno je kako su neki ciljevi tretmana potpomognutog životinjama poboljšati bihevioralno te socio-emocionalno funkcioniranje korisnika, što se preklapa s ciljevima socijalnopedagoškog rada. Na primjer, u individualnim susretima psi mogu potaknuti otvaranje djece i mladih pružanjem podrške i osjećaja sigurnosti, dok u grupnom radu potaknuti interakciju, suradnju te poduprijeti razvijanje različitih socijalnih vještina. Kod djece i mladih s internaliziranim problemima mogu potaknuti otvaranje, suradnju, opuštanje, razvoj samopoštovanja i slično, dok kod djece i mladih s eksternaliziranim problemima mogu doprinijeti prepoznavanju i regulaciji emocija, impulzivnog i agresivnog ponašanja. Naime, korisno je terapijskog psa djeci prikazivati kao primjer poželjnog, odgovarajućeg ponašanja (Hunt i Chizkov, 2014; prema Compitus, 2021). Interakcija sa psom doprinosi učenju reguliranja emocija te interpersonalnim vještinama. Naime, razmišljanjem o ponašanju terapijskog psa, djeca se uče kontrolirati (Chandler, 2017; prema Compitus, 2021). Nakon praktičnog iskustva, koristan je razgovor o navedenom iskustvu radi osvještavanja emocija i fizioloških promjena (VanFleet i Faa-Thompson 2017; prema Compitus, 2021). Tretman potpomognut životinjama veoma je prilagodljiv jer se lako prilagođava specifičnim potrebama različitih skupina korisnika i okruženja, stoga postoje raznovrsne mogućnosti implementacije (Stewart, 2014; prema Compitus, 2021). Stoga bi terapijski pas mogao biti uključen u rad na različitim radnim mjestima socijalnih pedagoga, na primjer u odgojno-obrazovnim ustanovama, zavodima za socijalni rad, centrima za pružanje usluga u zajednici, dječjim domovima, odgojnom zavodu i maloljetničkom zatvoru, zdravstvenim ustanovama, nevladinim organizacijama i drugima. Socijalni pedagog nakon dodatne edukacije može biti voditelj životinje te ju na taj način uključiti u svoj svakodnevni rad. Kod nekih će korisnika biti samo motivator za rad, sudjelovanje i razvijanje odnosa, dok će kod drugih aktivno biti uključen tijekom nekih ili svih susreta. Navedeni se ciljevi korištenjem terapijskog psa kod nekih korisnika možda mogu brže postići ili samo pomoći u početnim fazama rada, stoga terapijski psi mogu biti dodatan resurs u radu.

Istraživanja u obrazovnom kontekstu navode pozitivne učinke pasa na djecu i mlade općenito (Beetz i sur., 2011, Gee, Church i Altobelli, 2010, Tissen, Hergovich i Spiel, 2007; prema Lakatoš i Vejmelka, 2018) kao i na one s različitim problemima u ponašanju (Anderson i Olson, 2006, Schwarz Laufer, 2023). Neki od ciljeva koji se žele ostvariti uključivanjem terapijskog psa u školsko okruženje jesu povećanje motivacije, smirenost, opuštanje i smanjenje stresa kod učenika, poboljšanje slike o sebi, poboljšanje odnosa u školi, poticanje strpljenja i empatije (Chandler, 2001, Charlotte's Litter, 2014, Ilič, 2013, Marinšek i Tušak, 2007, McLean Ryan,

2002 i Trampuš, 2014; prema Novak, 2020). Navedeno otvara prostor za uključivanje psa u školske preventivne programe, posebice učenje socio-emocionalnih vještina koje obuhvaćaju širok skup vještina prepoznavanja i upravljanja emocijama te koje omogućuju razvoj „zdravih“ odnosa s drugima. No fokus programa mogu biti i druge vještine, ovisno o specifičnim ciljevima i potrebama djece s kojima se provode, primjerice razvoj samopoštovanja, samopouzdanja i pozitivne slike o sebi. Mogu biti uključeni u individualni te grupni rad s učenicima u riziku za razvoj problema u ponašanju, učenicima s problemima u ponašanju, emocionalnim problemima, teškoćama u učenju i drugim teškoćama. Trampuš (2014; prema Novak, 2020) navodi primjere uključivanja terapijskog psa u školsko okruženje. Povremeni posjeti razredu najjednostavniji su način upoznavanja terapijskog psa s učenicima. Početni susreti namijenjeni su upoznavanju učenika sa psom te promatranju njihova ponašanja u kontaktu sa psom, a kasniji se susreti usmjeravaju prethodno određenim ciljevima. U obzir je važno uzeti potrebe grupe i pripremiti radionice te različite igre usmjerene jačanju socijalnih vještina, promicanju čitalačke pismenosti, poboljšanju razredne klime, međusobnih odnosa i slično. Također, terapijski pas može biti uključen u različite školske aktivnosti, na primjer u „sportski dan škole“. Pas učenicima predstavlja motivaciju u sudjelovanju u aktivnostima, mogu se družiti s njim, a pruža i mogućnost opuštenih razgovora učenika, ali i učitelja i drugih stručnih suradnika škole koji mogu doprinijeti razvoju odnosa te međusobnom upoznavanju učenika. Socijalni pedagozi s terapijskim psom mogu biti prisutni tijekom nastavnog sata radi motivacije učenika. Također, psa se može koristiti radi smanjenja stresa kod učenika prije i/ili tijekom ispitnih situacija, kao i u drugim situacijama koje učenicima mogu biti stresne. Također može kontinuirano biti uključen u neke redovite školske aktivnosti poput treninga socijalnih vještina, aktivnosti u prirodi, dodatnih sati učvršćivanja znanja i mnoge druge. Ovakva češća druženja na tjednoj razini omogućuju dublji rad. Naime, za ove se aktivnosti najčešće odlučuju učenici koji su zainteresirani za pse te su obično vrlo motivirani, što omogućuje zahtjevnije oblike suradnje i postavljanje ciljeva prilagođenih konkretnoj djeci i adolescentima. Terapijski pas važan je u individualnom i grupnom radu s učenicima s posebnim odgojno-obrazovnim potrebama. Osobito se u ovom dijelu otvara prostor za uključivanje socijalnog pedagoga, kao i drugih stručnih suradnika škole. Marinšek i Tušak (2007; prema Novak, 2020) navode kako prisutnost psa posebno utječe na odnos učenika sa stručnim suradnikom škole zato što terapijski pas omogućuje sigurnu komunikaciju i atmosferu. Navedeno je osobito važno kad učenik ne traži pomoć sam, već je upućen od strane učitelja ili drugih radnika škole. U tim slučajevima terapijski pas može pomoći u sprječavanju otpora učenika prema stručnom suradniku, kao i u prijenosu ostvarenog pozitivnog odnosa sa psom na stručnog suradnika. Novak (2020) na

temelju provedenog istraživanja s učenicima, zaposlenicima škole i voditeljima terapijskih pasa zaključuje kako bi terapijski pas u rad socijalnog pedagoga mogao biti uključen na više načina. Navodi primarnu prevenciju, odnosno uključivanje psa u radionice s učenicima u razredu s ciljem razvijanja socijalnih vještina, poboljšanja međusobnih odnosa te razredne klime. Također su moguće interakcije učenika sa psom tijekom odmora jer su tad najčešći sukobi među vršnjacima, a druženje sa psom na većinu učenika djeluje opuštajuće i zabavno je. Mogu se provoditi i preventivne radionice s malim grupama učenika koji iskazuju emocionalne i ponašajne probleme. Naravno, s ovim je učenicima moguće uključiti psa i u individualan rad, a također i u rad s djecom koja imaju poteškoće čitanja i pisanja. Programi čitanja sa psima često se provode upravo u školama i imaju puno širi učinak od poticanja čitalačkih vještina.

Socijalni su pedagozi, osim u obrazovnom sustavu, zaposleni i u sustavu socijalne skrbi, sustavu pravosuđa, zdravstvu te nevladinim organizacijama. Najčešći poslovi u području socijalne skrbi uključuju savjetodavni rad s korisnicima, pružanje pomoći u rješavanju specifičnih izazova u odgoju djece, podršku pojedincima i obiteljima u procesu reintegracije u svakodnevni život nakon izlaska iz odgojne ustanove ili maloljetničkog zatvora i povratka u obiteljsko okruženje, timsku procjenu te raznovrsne oblike izvaninstitucionalne skrbi, kao i provođenje odgojnih mjera (Koren Mrazović, 1999). Postoji prostor za uključivanjem terapijskog psa u rad socijalnog pedagoga i u sustavu socijalne skrbi. Pas stvara opuštenu i prijateljsku atmosferu u prostorijama zavoda, što može pozitivno utjecati na doživljaj korisnika te njihovo raspoloženje. Tijekom savjetodavnog rada korisnicima može pružiti osjećaj sigurnosti, utjehe te razvoja povjerenja i odnosa sa stručnjakom. Može olakšati i usvajanje socio-emocionalnih vještina. Naime, terapijski pas ne osuđuje, na taj način potiče osjećaj prihvaćenosti kod korisnika i razvoj samopoštovanja. Može biti uključen u provođenje odgojnih mjera radi motivacije te podrške korisnicima u usvajanju pozitivnih promjena u ponašanju. Korisnici u radu sa psom mogu naučiti životne vještine poput odgovornosti i brige za druge ljude, što može pozitivno utjecati na društvene interakcije i integraciju u društvo nakon povratka iz institucionalne skrbi. Dakle, pas može biti uključen i u posttremanske aktivnosti.

U području pravosuđa, socijalni su pedagozi primarno zaposleni na odjelima tretmana (Hrvatska komora socijalnih pedagoga, n.d. b). Spruin i suradnici (2019) proveli su istraživanje prisutnosti terapijskog psa u sudskoj čekaonici. Rezultati pokazuju prednosti prisutnosti terapijskog psa u sudskim čekaonicama (smanjenje stresa i anksioznosti, povećanje dobrobiti), no potrebna su dodatna istraživanja, osobito mogućih koristi terapijskih pasa u cijelom kaznenopravnom sustavu. Dakle, terapijski pas u ovom bi sustavu mogao biti prisutan tijekom

pripreme djece i maloljetnika žrtava kaznenih djela za forenzički intervju, ali i tijekom njegove provedbe, radi smanjenja stresa i pružanja podrške. Također, može biti prisutan tijekom svjedočenja maloljetnika i razgovora s različitim stručnjacima. Sudski proces nekim maloljetnicima može biti traumatičan, stoga psi mogu pomoći u stvaranju opuštenije i sigurnije atmosfere. Također može biti uključen u tretmanske aktivnosti maloljetnika u maloljetničkom zatvoru – individualne i grupne. U inozemstvu se provode programi u kaznenim ustanovama za odrasle, ali i u maloljetničkim zatvorima, a najčešće obuhvaćaju uparivanje maloljetnika sa psom, gdje se najčešće radi na osnovama poslušnosti psa (Harbold i Ward, 2001, Project Pooch, n.d., Paws & Think, n.d.). Naravno, pas može biti uključen i u posttretman maloljetnika radi pripreme za povratak u zajednicu.

U zdravstvenom sustavu posao socijalnog pedagoga obuhvaća zaštitu i unapređenje mentalnog zdravlja, bolničko i izvanbolničko liječenje djece, maloljetnika te odraslih (Hrvatska komora socijalnih pedagoga, n.d. a). Stoga na ovom području postoji prostor za uključivanje psa u preventivne te tretmanske aktivnosti, primjerice grupne aktivnosti te individualne i grupne terapijske susrete. Terapijski bi pas kod djece u zdravstvenim ustanovama mogao doprinijeti smanjenju stresa i anksioznosti, a time olakšati medicinske postupke i/ili boravak u ustanovi, dok je u okviru bolničkog i izvanbolničkog liječenja djece s problemima mentalnog zdravlja moguće uključivanje psa u tretmanski rad ukoliko je socijalni pedagog zaposlen u zdravstvenoj ustanovi.

U okviru nevladinog sektora, terapijski psi mogu biti uključeni u mnoge aktivnosti. Neke od njih jesu radionice i programi u koje se mogu uključiti djeca bez teškoća, ali i djeca s problemima u ponašanju te njihove obitelji. Mogući su i posjeti različitim ustanovama poput vrtića, škola, centara za pružanje usluga u zajednici i slično te organiziranje kontinuiranih aktivnosti sa psom u dogovoru s ustanovama. Na primjer, u vrtićima i školama sa psom bi se najčešće provodile radionice razvijanja socio-emocionalnih vještina, dok se u ustanovama u kojima su smještena djeca i mladi s problemima u ponašanju može raditi na konkretnim problemima u skladu s potrebama te skupine korisnika.

7. PRIMJERI U INOZEMSTVU

Interes za usluge potpomognute životinjama raste širom svijeta. Naime, vidljiv je porast broja pružatelja usluga, ponajviše manjih organizacija, koji usluge potpomognute životinjama

provode u području obrazovanja (intervencije za djecu s problemima u učenju i/ili ponašanju, programi čitanja) i zdravstvene skrbi (posjete sa psima ili programi u bolnicama, psihijatrijskim ustanovama) (Enders-Slegers i sur., 2019). Među poznatim organizacijama u ovom području Međunarodno je udruženje organizacija za interakciju između ljudi i životinja (*International Association of Human-Animal Interaction Organizations* - IAHAIO), točnije globalna krovna organizacija za interakciju između ljudi i životinja (Enders-Slegers i sur., 2019). Nadalje, poznata je i organizacija *Pet Partners*, kao i europska neprofitna organizacija *Animal Assisted Intervention International* (AAII). *Intermountain Therapy Animals* (ITA), neprofitna organizacija osnovana 1993. godine u Salt Lake City-ju, osigurava tretman i programe podrške potpomognute životinjama u Utahu i Montani te širom SAD-a preko svojih podružnica. Organizacija ima više od tristo terapijskih timova koji posjećuju više od sto sedamdeset ustanova. Volonteri posjećuju osobe s različitim teškoćama u različitim ustanovama poput savjetovališta, bolnica, vrtića, škola, popravnih ustanova i pritvora za maloljetnike, skloništa za žene i djecu od nasilja u obitelji i drugih (Intermountain Therapy Animals, n.d.). Njihov je najpoznatiji program *Reading Education Assistance Dogs* (R.E.A.D.). Važnost ovog programa uočava se u povezanosti problema s čitanjem s nizom drugih poput smanjenog samopoštovanja, nesigurnosti, sramežljivosti i sramom od javnih nastupa. Također, niz problema može proizaći iz problema u čitanju poput straha od neuspjeha, sramežljivosti, ADD-a/ADHD-a, problema u ponašanju, agresije i auto-agresije, kao i različitih somatskih simptoma (glavobolja, bolovi u trbuhu, depresija, smanjeno samopoštovanje, odbijanje izlaganja pred vršnjacima, smanjena želja za nastavkom školovanja) (Udruga za pet therapy Indeficienter, n.d.).

Europske zemlje stavljaju veliki fokus na obrazovanje potpomognuto životinjama te se provodi u školama te području skrbi za djecu i maloljetnike. Procjenjuje se kako je broj pasa u školama u Njemačkoj, Austriji i Švicarskoj veći od tisuću. Organizacija *A Fair Shake for Youth* terapijske pse uključuje u rad s djecom osnovnoškolske dobi (11-14 godina) radi razvijanja empatije, samopoštovanja te smanjenja nasilja. Suraduje s osnovnim školama i lokalnim organizacijama u južnom Bronxu, Manhattanu i Brooklynu te provodi desetotjedne programe razvijanja socijalnih i emocionalnih vještina tijekom školske godine, kao i kraći program u ljetnim kampovima (*A Fair Shake for Youth*, n.d.).

U SAD-u su također aktivne organizacije čiji su korisnici djeca i mladi s problemima u ponašanju i emocionalnim problemima. Organizacija *Canine Therapy Corps* osigurava ciljano usmjerene tretmanske usluge uz pomoć terapijskih pasa u Chicagu. Četrdeset i sedam pasa sudjeluje u različitim programima koji se prilagođavaju potrebama korisnika. U neprofitnoj

agenciji za skrb o djeci *Lawrence Hall* timovi rade s adolescentima koji imaju ozbiljne emocionalne i ponašajne probleme. Fokus je na poboljšanju komunikacijskih vještina, samopoštovanja i samosvijesti te upravljanju ljutnjom. Program traje šest tjedana i obuhvaća rad korisnika sa psima na poslušnosti i agilnosti. Vrlo sličan program provodi se i u organizaciji *Lydia Home* s djecom i mladima iz sustava skrbi u dobi od šest do petnaest godina koja sudjeluju u intenzivnom bihevioralnom i emocionalnom tretmanu. U specijaliziranoj školi *The Sonia Shankman Orthogenic School (O-School)* terapijski psi rade s djecom s emocionalnim izazovima. Osim terapijskih programa, volonteri posjećuju Centar za zastupanje djece, točnije djecu žrtve seksualnog zlostavljanja radi smanjenja stresa i tjeskobe prilikom čekanja termina kod različitih stručnjaka. Također posjećuju tinejdžere koji privremeno borave u skloništu za maloljetne imigrante bez pratnje kojima je dijagnosticiran posttraumatski stresni poremećaj, kao i drugi problemi mentalnog zdravlja i ponašajni problemi, a neki su bili u pritvoru za maloljetnike zbog delikventnog ili kriminalnog ponašanja (Canine Therapy Corps, n.d.).

PAWS for people (2023a) provodi mnoge programe pa tako i programe za djecu i adolescente s ponašajnim problemima te problemima mentalnog zdravlja u sklopu bolničkih ili dnevnih programa. Njihovi su korisnici adolescenti u dobi od dvanaest do osamnaest godina koji iskazuju ljutnju, impulzivno ponašanje i/ili ADHD. Mnogima od njih izrečena je sudska mjera te čekaju saslušanje ili su izdvojeni iz obitelji te čekaju odluku suda (PAWS for people, 2023b). Suraduju sa socijalnom službom u Marylandu gdje timovi posjećuju djecu iz sustava udomiteljstva i na sudu te čekaonice u sudnicama u Delawareu (PAWS for people, 2023a).

Teaching Love & Compassion (TLC) preventivni je program neprofitne organizacije Društva za prevenciju okrutnosti prema životinjama Los Angeles (*Society for the Prevention of Cruelty to Animals Los Angeles*). Cilj programa prevencija je nasilja te poticanje suosjećanja kod osnovnoškolaca iz rizičnih zajednica u dobi od jedanaest do trinaest godina. Program obuhvaća interaktivne aktivnosti u učionici te praktični rad sa psima. Tijekom nastave održavaju se rasprave i aktivnosti o različitim temama – prepoznavanje ljutnje, rješavanje sukoba, empatični izbori, borba protiv zlostavljanja, ljubaznost prema drugima (Društvo za prevenciju okrutnosti prema životinjama, n.d. a). Također provode *Youth Diversion* program za mlade koji zadovoljavaju uvjete za diverziju, kao i druge uključene u pravosudni sustav. Obuhvaća intenzivne dvodnevne susrete koji se sastoje od verbalnih i pismenih vježbi, grupnih aktivnosti, vremena provedenog sa psima te treninga pasa. Svaki maloljetnik čini par s jednim psom iz skloništa s kojim radi tijekom trajanja programa (Društvo za prevenciju okrutnosti prema životinjama, n.d. b).

Calo je specijalizirani stambeni centar za tretman posljedica trauma iz djetinjstva koji tretmanom uz pomoć pasa pomaže adolescentima i mlađoj djeci koja su posvojena. Naime, posljedice ranih trauma mogu biti pogoršane procesom usvajanja. Kriteriji za sudjelovanje jesu dob od devet do osamnaest godina te problemi privrženosti, složeni problemi traume, problemi regulacije emocije te simptomatska ponašanja (slabe socijalne vještine, problemi s identitetom, nisko samopouzdanje i motivacija, teškoće kontrole impulsa, loš školski uspjeh, samodestruktivna ponašanja, obiteljski problemi). U tretmanski program s djecom i mladima uključeno je više od četrdeset zlatnih retrivera. Korisnici će iskusiti pogreške u radu sa psom, kao i osjećaj ljubavi i prihvaćanja te empatiju. Stoga u odnosu sa psom korisnici doživljavaju sigurnu i „zdravu“ privrženost, pri čemu je krajnji cilj prijenos u ljudske odnose (Calo, n.d.).

Paws & Think provodi programe koji mlade iz ranjivih ili rizičnih zajednica spaja sa psima iz skloništa. Naime, mladi uz pomoć trenera te volontera pse uče osnovnim vještinama poslušnosti. Mladi uče o odgovornosti, spremnosti za posao, kontroli ljutnje, roditeljskim vještinama, vođenju i pozitivnim životnim vještinama. *Pawsitive Corrections* provodi se od 2013. godine u pritvoru za maloljetnike u okrugu Marion. Maloljetnik čini par s jednim psom iz skloništa za životinje u Indianapolisu koji tjedan dana s njim boravi u pritvoru. Također se provode programi s terapijskim psima – *Paws to Heal* u zdravstvenim ustanovama, *Paws to Comfort* s osobama u procesu tugovanja te onima koji su doživjeli krizu ili traumatičan događaj u suradnji s Timom za pomoć u kriznim situacijama i Nacionalnom organizacijom za pomoć žrtvama te *Paws to Connect* radi ublažavanja stresa, usamljenosti i osjećaja izolacije (Paws & Think, n.d.).

Projekt *POOCH* osmišljen je još 1993. godine radi pružanja prilika osuđenim mladima te psima u skloništima. Naime, treningom pasa iz skloništa mladi razvijaju odgovornost, strpljenje i suosjećanje, dok u isto vrijeme pomažu psima u pronalasku domova. Provodi se u MacLaren centru za maloljetne delinkvente u Oregonu u SAD-u, najčešće sa sudionicima u dobi od osamnaest do dvadeset i jednu godinu. Najmanje sto trideset i pet mladih sudjelovalo je u projektu u razdoblju od 2003. do 2017. godine u trajanju oko šest mjeseci (Project Pooch, n.d.). Vrlo sličan program, *Project Second Chance*, provodi se u Centru za procjenu i razvoj mladih u Novom Meksiku u SAD-u, točnije maloljetničkom zatvoru (Harbolt i Ward, 2001). U izvanzavodskom kontekstu izdvajaju se aktivnosti i programi neprofitne organizacije *Forget Me Not Farm Children's Services*. Podrazumijevaju boravak djece na farmi, pružajući im mnoštvo edukativnih i zabavnih aktivnosti te neposrednu interakciju sa životinjama. Glavni je cilj razvijanje empatije i poštovanja prema životinjama i prirodi kod djece i mladih. Osim s

maloljetnim počiniteljima kaznenih djela, provodi se i sa žrtvama obiteljskog ili vršnjačkog nasilja te djecom i mladima u riziku za neprihvatljiva socijalna ponašanja. Osim programa na farmi, provodi se i mentorski program sa psima za mlade u riziku u dobi od četrnaest do osamnaest godina radi stjecanja vještina za posao te iskustva zdravih, pozitivnih odnosa s mentorom (Forget Me Not Farm Children's Services, n.d.).

Usluge potpomognute psima provode se i u europskim zemljama. Organizacija *Hulphond* od 2012. godine pomaže sedamstotinjak mladih godišnje na različitim lokacijama u Nizozemskoj. Naime, terapeuti svakodnevno uključuju terapijske pse u rad s djecom i mladima s problemima u ponašanju i razvoju. Program se provodi u suradnji s različitim agencijama za skrb o mladima i institucijama mentalnog zdravlja (Hulphond, n.d b). U tretmanu uz pomoć pasa mogu sudjelovati mladi do dvadeset i treće godine života. Mladima pomažu kod poteškoća koje proizlaze iz različitih razvojnih problema, depresije, problema sa zlostavljanjem, problema u ponašanju, problema privrženosti, socijalno-emocionalnih problema, negativne slike o sebi ili straha od neuspjeha. Ovaj oblik tretmana prikladan je za mlade koji imaju koristi od učenja usmjerenog na iskustvo, nisu motivirani za terapiju razgovorom ili kod kojih je poželjna dodatna podrška u njihovom redovnom tretmanu (Hulphond, n.d. a).

Institut za socijalno učenje sa životinjama (*Institut für soziales Lernen mit Tieren*) provodi mobilne usluge uz pomoć životinja te kratkotrajan tretman. Mobilni rad obuhvaća najveći dio praktičnih intervencija ove organizacije, a obuhvaća ustanove socijalne i zdravstvene skrbi koje redovito posjećuju. Neke od njih jesu vrtići, osnovne i srednje škole, ustanove za skrb o djeci i mladima (Institut für soziales Lernen mit Tieren, n.d.).

Projekt *Tan Amigos* započeo je 2004. u Tarragoni u Španjolskoj radi koristi interakcije osoba u riziku od socijalne isključenosti sa psima iz skloništa. Tretmanske te obrazovne usluge potpomognute psima provode se u više od trideset centara u Španjolskoj. Oblici skrbi u centrima raznoliki su te, između ostalog, obuhvaćaju djecu i maloljetnike u riziku od socijalne isključenosti. Program *Relacion@t* započeo je 2017. godine u suradnji s pravosudnom službom Tarragone. Naime, radi se o grupnoj intervenciji s maloljetnicima koji izvršavaju izvanzavodske sudske mjere. Psi maloljetnicima pomažu u ostvarivanju i poboljšanju međuljudskih odnosa, izražavanju emocija, povećanju samopoštovanja te kontroli impulsa. Provode i obrazovanje potpomognuto psima u školama koje obuhvaća različite aktivnosti kojima se učenike potiče na doživljavanje i prepoznavanje emocija te uvažavanje osjećaja drugih (Tan Amigos, n.d.).

Slovenska udruga za tretman uz pomoć pasa *Tačke pomagačke* provodi sve vrste usluga potpomognutih psima. Tretman uz pomoć pasa provodi se u raznim institucijama poput zdravstvenih ustanova za djecu i adolescente (Mladinsko klimatsko zdravilišće Rakitna), Dnevnom centru za djecu i mlade Zavoda za socijalni rad Koper, Odgojnoj-obrazovnoj ustanovi za tretman djece i adolescenata s emocionalnim problemima i problemima u ponašanju Planina, Učeničkom i studentskom domu Koper, dječjim vrtićima, više od pedeset osnovnih i srednjih škola (Tačke pomagačke n.d.). Udruga Ambasadori osmijeha (*Ambasadorji nasmeha*), također iz Slovenije, isto tako provodi sve vrste usluga potpomognutih psima. Redovito posjećuju šezdeset i pet ustanova diljem Slovenije – vrtiće, škole, domove za mlade i druge. Programi podrške i tretman potpomognut psima provodi se u vrtićima, osnovnoj školi te Domu za mlade Malči Beličeva s djecom i mladima s emocionalnim problemima i problemima u ponašanju, dok se obrazovanje potpomognuto psima provodi u sedam osnovnih škola (*Ambasadorji nasmeha*, n.d.).

Vidljivo je kako je praksa uključivanja pasa u okviru usluga potpomognutih životinjama s djecom i mladima poprilično raširena u SAD-u te kako interes za usluge potpomognute psima raste i u drugim zemljama. U okviru obrazovanja potpomognutog psima, psi su prisutni u školama te programima čitanja. Različite organizacije osiguravaju programe podrške potpomognute psima različitim skupinama korisnika, kao i tretman sa psima s djecom i mladima s različitim problemima u ponašanju. Vidljivo je da prikazane organizacije kroz svoje programe obuhvaćaju širok spektar usluga te navedeni primjeri opisuju vrijedne inicijative i novine koje je moguće primijeniti u radu s populacijom djece i mladih općenito, kao i u radu s djecom i mladima u riziku te već razvijenim problemima. No problem predstavlja nedostatak informacija o različitim praksama diljem svijeta te standardizacija usluga koje se provode. Također nedostaju informacije o stručnjacima koji provode usluge potpomognute psima, kao i detaljnije informacije o psima koji u njima sudjeluju. Naime, svakako postoji razlika sudjeluje li registrirani terapijski pas ili pas iz skloništa. No pretpostavlja se da psi iz skloništa koji imaju neke probleme u ponašanju upravo odgovaraju populaciji djece i mladih u riziku ili s problemima u ponašanju. U nastavku će se prikazati neke organizacije koje djeluju u Republici Hrvatskoj te će se usporediti u odnosu na prikazane inozemne prakse.

8. PRIMJERI U HRVATSKOJ

U Hrvatskoj postoji nekoliko organizacija koje u okviru svojih djelatnosti provode usluge potpomognute psima. Njihov je broj, naravno, manji u odnosu na prikazane inozemne organizacije i njihove programe, što ne umanjuje njihovu vrijednost. Naprotiv, omogućuje praktičnu provedbu, evaluaciju te njihovo širenje u druga područja, kao i uključivanje većeg broja djece i mladih. U nastavku će biti opisane neke organizacije koje pružaju usluge potpomognute psima u Hrvatskoj.

8.1. UDRUGA ZA PET THERAPY INDEFICIENTER (UPTIV)

Udruga za pet therapy Indeficienter (UPTIV) osnovana je 2012. godine čime postaje prva registrirana udruga u Republici Hrvatskoj za obavljanje djelatnosti usluga potpomognutih životinjama. Jedina je udruga za usluge potpomognute životinjama koja djeluje na području Istarske, Šibensko-kninske, Osječko-baranjske i Primorsko-goranske županije s otocima koja provodi terapije, aktivnosti, edukacije, odgoj, obrazovanje, rehabilitaciju djece, mladih i odraslih s teškoćama u razvoju i problemima u ponašanju. Fokus je na poboljšanju životne kvalitete i stvaranju okruženja koje potiče jačanje, rast i napredak prvenstveno društveno osjetljivih i marginaliziranih skupina poput osoba koje su doživjele različite oblike traume, žrtava različitih oblika nasilja, ovisnika, osoba s invaliditetom, posebno djece i mladih, ali i zajednice u cjelini. U skladu s ciljevima, udruga djeluje na sljedećim područjima: odgoj i obrazovanje, socijalna skrb, mentalno zdravlje, kultura, zaštita i dobrobit životinja (UPTIV, n.d.).

2014. postaje članicom organizacije *Intermountain Therapy Animals (ITA)* i također provodi *R.E.A.D.* program kojim se djeci koja pripadaju ranjivim skupinama želi osigurati poticajno okruženje i podrška u učenju, radu i igri u školi i kod kuće te istaknuti važnost osiguravanja poticajnog okruženja koje pridonosi boljem uspjehu u školi, zadovoljstvu učenika i osnažuje djecu. Djeca programom Čitaj (o) psu osim komunikacijskih, usvajaju emocionalne i socijalne vještine, koncentraciju i pažnju te uče pružati emocionalnu podršku. Specifični ciljevi odnose se na poticanje društvene interakcije, suradnje, usvajanje pravila ponašanja u grupi, kontrolu ponašanja, regulaciju emocionalnih stanja te generalizaciju naučenog i korištenje vještina u skupini. Dakle, programom se nastoji djelovati na razvoj koncentracije i strpljivosti u

aktivnostima, razvoju vještina u kontaktu s drugima, iskazivanju osjećaja i nenasilnom rješavanju sukoba, tehnikama opuštanja, poticanju prijateljstva i međusobnog uvažavanja, razvoju samopoštovanja i pozitivne slike o sebi, povezivanju i suradnji sa psom (UPTIV, n.d.).

Od 2014. godine u suradnji s udrugom *Isola di Delo* iz Italije sudjeluje u provedbi programa *BullDog* koji je partnerski prezentiran iste godine u Denveru kao inovativan projekt s područja Europe. Slijedom navedenog razvija se program *EmPAStija* čiji je cilj prevencija nasilja među djecom i mladima, rizičnim skupinama te žrtvama obiteljskog nasilja učenjem empatije. Ključni je cilj programa smanjenje vršnjačkog nasilja te svih oblika nasilja nad djecom i mladima i prevencija i smanjenje agresije kod mladih poticanjem empatije. Aktivnosti obuhvaćaju strukturirane grupne radionice u kojima sudjeluju stručni suradnici škole, voditelj terapijskog psa te terapijski pas. Koristi se model pozitivnog i prihvatljivog ponašanja edukacijom i igrom te razvijanjem empatije između vršnjaka te prema slabijima od sebe, što su u ovom programu psi. Neke teme radionica jesu emocionalni razvoj i osnaživanje vrijednosti, društvene interakcije, psihosocijalne vještine, prihvaćanje odgovornosti, stavovi o nasilju, kontrola impulzivnog ponašanja, emocionalni razvoj, kreativnost i slično. Udruga je dosad organizirala, ali i dalje provodi brojne aktivnosti, projekte i programe. Neki od njih jesu organiziranje 1. Međunarodne pet therapy konferencije u Medulinu, već spomenuta *BullDog* radionica prevencije nasilja među djecom i mladima te vršnjačkog nasilja u OŠ Nikole Tesle u Rijeci i OŠ Vladimira Nazora u Pazinu u suradnji sa skloništem za životinje *Happy End*. Zatim *R.E.A.D.* program (*Čitaj o psu*) u nekoliko knjižnica u osnovnim školama, gradskim knjižnicama dječjeg odjela te dječjim knjižnicama. Provedene su i edukativne radionice *I psi idu u vrtić* u suradnji s dječjim vrtićem Monte Zaro iz Pule, organiziranje i sudjelovanje na okruglom stolu na temu prevencije nasilja među djecom i mladima u gradskoj knjižnici Pula (UPTIV, n.d.).

8.2. DRUŠTVO NAŠA DJECA SISAK

Udruga Društvo Naša djeca Sisak osnovana je 1955. godine radi osiguravanja pomoći vulnerabilnim skupinama korisnika. Još je 2012. godine pokrenuta suradnja s Bolha akademijom na projektu obuke pasa prema holističkom pristupu radi potreba djece s teškoćama u razvoju te djece koja su zlostavljana i zanemarivana. Naime, Renata Fridrih je, potaknuta osobnim iskustvom, započela graditi holistički pristup obuke pasa koji obuhvaća uspostavu partnerskog odnosa s vodičem. Projekt obuke pasa za rad s vulnerabilnim skupinama korisnika

provodio se uz potporu Ministarstva za demografiju, obitelj, mlade i socijalnu politiku, Ministarstva znanosti i obrazovanja, Ministarstva zdravlja te suglasnost Ministarstva pravosuđa. Također su bili uključeni i stručnjaci različitih profila s obzirom na to da je cilj projekta povezivanje različitih sustava (odgoj i obrazovanje, socijalna politika, zdravlje, pravosuđe) pomoću zajedničke platforme (Bolha, 2020). Osim obuke pasa, provodi se i obuka vodiča pasa – učitelji, odgajatelji, stručnjaci edukacijsko-rehabilitacijskog profila, socijalni radnici, psiholozi, liječnici. Iz Sisačko-moslavačke županije u projektu je sudjelovalo petnaest partnera te su tri psa započela aktivnosti u osnovnim školama, dječjem vrtiću, domu za djecu, savjetovalištu za djecu, mlade i obitelj i drugima. Djeca su interakcijom sa psima poboljšala vršnjačke odnose, osjećaj sigurnosti, naročito kod djece s hiperaktivnosti, teškoćama učenja, različitim emocionalnim teškoćama. Također uče različite socijalne vještine, razvijaju empatiju te povjerenje uz osnaživanje vlastitih strategija (Fridrih i sur., 2016). U realizaciju projekta uključile su se pedeset i dvije partnerske ustanove u sustavu odgoja i obrazovanja, socijalne politike, zdravstva i pravosuđa, petnaest obučenih pasa te dvadeset i tri vodiča obučena prema holističkom pristupu, iz šest županija (Bolha, 2020). U projektu je sudjelovala Područna služba Obiteljskog centra Bjelovarsko-bilogorske županije uključivanjem psa u preventivni i savjetodavni individualni i grupni rad psihologinje koja je vodič psa. Uključivanje psa posebno se učinkovitim pokazalo kod zanemarivane ili zlostavljane djece, djece čiji su roditelji u visoko konfliktnom odnosu tijekom i/ili nakon razvoda braka, djece koja imaju specifične teškoće u učenju te djece s teškoćama u ponašanju (Misir i Fridrih, 2023).

U kontaktu s voditeljicom projekta, Renatom Fridrih, dobivene su informacije o trenutnim aktivnostima. Aktivno se provodi projekt s obučenim psima prema holističkom pristupu koji financira Ministarstvo rada, mirovinskog sustava, obitelji i socijalne politike kroz trogodišnji projekt širenja mreže socijalnih usluga. Projekt je započeo 2023. godine, stoga je Udruga trenutno pri kraju prve godine provođenja projekta te su vrlo zadovoljni postignutim rezultatima. U projektu sudjeluju ustanove iz sustava znanosti, obrazovanja i socijalne politike s područja šest županija. Aktivno je osamnaest obučenih pasa te su u pripremi dva za obuku u Bolha akademiji. Informacije o konkretnim ustanovama nisu dostupne trećim osobama zbog korisnika koji pripadaju socijalno ranjivoj skupini. No u projektu, između ostalog, sudjeluju i djeca te odrasli s problemima u ponašanju uz višestruka odstupanja i kompleksnu kliničku sliku. Psi također sudjeluju u pripremi djece za forenzički intervju ili nakon provedbe kad je dijete u postupku tretmana i podrške. Suradnja sa sustavom pravosuđa i dalje je u pripremnj fazi, a u

planu je također uključivanje djece izdvojene iz obitelji te mladih koji imaju izrečene sudske mjere.

Vidljivo je kako interes za usluge potpomognute psima raste i u Hrvatskoj. No Lakatoš (2017; prema Lakatoš i Vejmelka, 2018) navodi kako u Hrvatskoj poprilično mali broj organizacija i pojedinaca osigurava tretman potpomognut psima. Stručnjaci iz Centra za rehabilitaciju Silver navode brojne prepreke s kojima se susreću u svakodnevnom radu. Neke od njih jesu neinformiranost kako stručnjaka u sustavu odgoja i skrbi o djeci, tako i javnosti te samih korisnika, nedovoljna razvijenost područja što se odnosi na mali broj pružatelja tretmana, nedovoljan broj stručnjaka educiranih za rad sa psima, nedovoljnu regionalnu raširenost, nedostatak istraživanja i evaluacijskih instrumenata učinaka terapijskih pasa te jedinstvenih kriterija praktične primjene. Problem predstavlja i način financiranja zato što udruge ovise o donacijama te sredstvima za projekte (Lakatoš i Vejmelka, 2018). No kao što je već spomenuto, od 2019. godine terapijski psi prepoznati su i u zakonskom okviru, što predstavlja pozitivnu promjenu i mogućnost za veću primjenu i širenje usluga potpomognutih psima.

U odnosu na prikazane inozemne prakse, osobito kad je riječ o djeci i mladima s problemima u ponašanju, uočljivo je kako je ova skupina korisnika puno manje zastupljena u uslugama potpomognutim psima. Najčešći korisnici u Hrvatskoj jesu djeca s teškoćama u razvoju, no djeca s ponašajnim problemima često su izostavljena. U tom području najviše se izdvaja *Udruga za pet therapy Indeficienter* koja veći fokus stavlja na vulnerabilne skupine korisnika te djecu i mlade u riziku, ali i Društvo Naša djeca Sisak u čiji su projekt također uključena djeca i mladi s problemima u ponašanju. Vidljivo je kako usluge potpomognute psima u Hrvatskoj nisu prisutne u području maloljetničkog pravosuđa, kao ni u okviru izvršavanja odgojnih mjera dok su, osobito u SAD-u, dosta rašireni programi treninga pasa u okviru izvanzavodskih i zavodskih odgojnih mjera. No u okviru djelatnosti Društva Naša djeca Sisak, priprema se uključivanje pasa i u sustav pravosuđa te s mladima kojima su izrečene odgojne mjere, stoga su u budućnosti moguće promjene i na tom području.

8.3. PRIMJERI DOBRE PRAKSE

Trima stručnjakinjama koje su zaposlene u različitim sustavima postavljena su pitanja o primjeni te iskustvima uključivanja terapijskog psa u rad s djecom i mladima. U nastavku rada prikazat će se njihovi odgovori.

8.3.1. Terapijski pas u osnovnoj školi

Nataša Brekalo učiteljica je razredne nastave u III. osnovnoj školi u Bjelovaru. Uključivanju terapijskog psa u rad prethodio je „Dan otvorenih vrata“ škole na kojem su sudjelovale mnoge udruge pa tako i Hrvatska udruga za školovanje pasa vodiča i mobilitet. Najveći broj učenika pokazao je interes za rad s terapijskim psom, stoga je s udrugom osmišljen projekt uključivanja terapijskog psa te su, nakon školovanja, terapijski pas Luna i učiteljica Nataša postale tim. Uključivanjem terapijskog psa u rad u školi nastoje se postići različiti ciljevi, primjerice uočiti kako se terapijski pas ponaša (na primjer pas je miran, dobiva nagradu te se navedeno povezuje s ponašanjem djece), razvijati suradnju te prihvaćanje različitosti, terapijskog psa uključiti u rad s učenicima s teškoćama. Terapijski pas uglavnom sudjeluje u grupnom radu, no prilikom rada na određenom ishodu radi se individualno. Pas na nastavi sudjeluje pasivno radi motivacije učenika, ali se i aktivno uključuje u rad s učenikom ili grupom učenika. Uključen je u sve školske predmete, vježbanje i ponavljanje gradiva te projektne aktivnosti. Reakcije učenika na terapijskog psa su pozitivne. Luna ih ne osuđuje i ne komentira te je konstantno dobro raspoložena čime doprinosi osjećaju sigurnosti i opuštenosti u školskom okruženju. Također im pomaže u učenju te školskim zadacima. Uključivanje terapijskog psa u školsko okruženje dokumentira se evaluacijom projekata, snimanjem te komentarima učenika. Učiteljica Nataša kao najveće prednosti uključivanja terapijskog psa u školu navodi pozitivnu atmosferu u razredu, povećanje pažnje i koncentracije učenika te osmjehe na dječjim licima. Najveću teškoću predstavlja potrebna dokumentacija Agencije za odgoj i obrazovanje te nadležnog ministarstva. Naime, škola nije dobila odobrenje navedenih institucija, stoga je pas u aktivnosti uključen projektnom nastavom. Nadalje, navodi čest stav o tome da bi terapijski pas trebao raditi samo s djecom s teškoćama, što smatra netočnim. Navodi kako terapijski pas djeci može pomoći u prevladavanju individualnih teškoća te će djeci prije pružiti pomoć jer je stručna služba često nedostupna zbog različitih sustavnih problema. Smatra kako je u Hrvatskoj potreban veći broj terapijskih pasa zato što terapijski pas djeci pruža konstantnu podršku osiguravajući im toplinu, pažnju i priliku za druženje, osobito ako drugi izvori nisu primjereni. Terapijski pas učenicima s problemima u ponašanju pomaže u nošenju s promjenama raspoloženja, hiperaktivnošću i drugim problemima.

8.3.2. Terapijski pas u psihijatrijskoj bolnici za djecu i mlade

Iva Zečević klinička je psihologinja te zamjenica ravnateljica u Psihijatrijskoj bolnici za djecu i mladež u Zagrebu. Tijekom odrastanja mnogo je vremena provodila sa psima te ih trenirala. Educirala se o ulozi terapijskih pasa u terapijskom radu s djecom u okviru terapijskih postupaka, stoga je čekala prikladan trenutak za širenje ideje o uključivanju terapijskog psa u rad s djecom u bolnici. Različiti su ciljevi koje se nastoji postići u radu s djecom u bolnici. Navodi se primjer dvanaestogodišnjeg dječaka kod kojeg su prisutni poremećaj ponašanja te ADHD. Dječak nije motiviran za terapiju, nesuradljiv je, agresivan, osobito u obiteljskom okruženju, impulzivan, ima nizak prag tolerancije na frustraciju, usmjeren je na sebe i vlastite potrebe, smanjenih kapaciteta za empatiju te ima slabo razvijene socijalne vještine. Konkretni ciljevi i aktivnosti u radu s dječakom bili su povećati motivaciju i suradljivost, raditi na samokontroli i samoregulaciji (identificiranje vlastitih i tuđih emocija, tehnike opuštanja, podizanje praga tolerancije na frustraciju), ojačati kapacitete za empatiju te uvježbati socijalne vještine. Rezultati rada s navedenim dječakom jesu povećana motivacija za sudjelovanjem u terapiji, poboljšanje samoregulacije i samokontrole u socijalnim situacijama, osim s roditeljima, smanjenje impulzivnosti te poboljšani odnosi sa sestrom.

Terapijski je pas uključen isključivo u individualne terapije, no planirano je uključivanje i u grupni rad na Bolničkom odjelu te Dnevnoj bolnici. Pas u radu uvijek sudjeluje na aktivan način pri čemu pomaže u provođenju terapijskih aktivnosti s djecom. Neke od aktivnosti jesu da pas šapom pritišće tastere na koje su prethodno snimljeni različiti osjećaji, pri čemu dijete odabire redoslijed ili način na koji će pas pritisnuti taster. Nakon što dijete čuje osjećaj, slijedi razgovor o određenom osjećaju. Nadalje, provode se *mindfulness* aktivnosti za djecu s ADHD-om. Dijete može ležati na leđima, a pas pored njega te se na oboje stavljaju žetoni te zajedno mirno leže, nakon čega se vježba komentira. Također, dijete može učiti kako abdominalno disati tako da se djetetu i psu na trbuh stavlja plišana igračka. Dijete može osmisliti i poligone kontrole impulsa za psa te na taj način učiti kako kontrolirati vlastite impulse. Naime, pas si olakšava situaciju tako da ne njuši poslastice te gleda u suprotnom smjeru. Ponašanje psa povezuje se s različitim ponašanjima djeteta. Također, kako bi pas slušao djetetove naredbe za određeni trik, dijete treba slijediti upute. Djeca su jako zainteresirana za uključivanje u ovakvu vrstu tretmana. Pas na njih djeluje opuštajuće, motivirajuće i potiče suradnju te sudjelovanje u aktivnostima na koje bi bez psa teško pristali, poput rada na emocijama i prilagodbi ponašanja. Upravo su zbog navedenog najčešći korisnici djeca s eksternaliziranim problemima zato što ne žele sudjelovati u drugim

oblicima tretmana. No sudjeluju i djeca koja imaju iskustvo traumatskog događaja te u psu pronalaze utjehu te ga vole milovati tijekom razgovora o vlastitim problemima. Psihologinja Iva prati uključivanje terapijskog psa za svakog korisnika. Najvećim prednostima navodi motiviranost djece za terapiju te povećanje njihove želje za suradnjom, a time i olakšano ostvarivanje ciljeva terapije. Kao najveće teškoće izdvaja teškoće na razini sustava. Konkretno, Hrvatski zavod za zdravstveno osiguranje terapiju sa psom ne izdvaja kao poseban oblik tretmana, već ju klasificira kao individualnu/grupnu terapiju. Navedeno ne ide u korist bolnicama zato što ne dobivaju dodatna financijska sredstva, a školovanje terapijskog psa jako je skupo, kao i veterinarska skrb te prehrana psa koju bi ustanova trebala financirati. No nažalost nije tako – psihologinja je pronašla sponzore za hranu, dok veterinarske troškove bolnica financira djelomično. Također, Hrvatski zavod za zdravstveno osiguranje psihoterapiju financira znatno manje u odnosu na psihodijagnostiku, no terapijski joj pas ne koristi u psihodijagnostici. Zbog toga terapijski pas sudjeluje određene dane u tjednu, odnosno na terapijama. Navodi izazovnost usklađivanja potreba posla (na primjer količina procjena i terapija) te potreba psa (na primjer osigurati ravnotežu između broja procjena i terapija kako bi pas mogao biti uključen u terapije). Teškoća povezanih s korisnicima uglavnom nema zato što su unaprijed određeni strogi kriteriji za uključivanje, čime se smanjuju potencijalne teškoće povezane s problemima korisnika. Također ne postoje ni teškoće povezane s drugim zaposlenicima zato što je terapijski pas jako dobro prihvaćen te su fleksibilni oko organizacije rasporeda i pauza. Svi djelatnici terapijskog psa stalno žele milovati i hraniti, što ju zna omesti. Psihologinja Iva smatra da svakako postoji potreba uključivanja većeg broja terapijskih pasa u rad s djecom i mladima s problemima u ponašanju. Navodi kako najveći broj djece koji sudjeluje u terapiji čine djeca s problemima u ponašanju, upravo zbog njihove česte nemotiviranosti za terapiju i smanjenje suradljivosti. U navedenim teškoćama pomaže terapijski pas. Također djeluje na razvoj empatije kod djece, a upravo su djeca s problemima u ponašanju najpažljivija prema psu te sa zadovoljstvom uče prepoznavati i poštovati potrebe psa. Pas predstavlja pozitivan uzor djeci u raznim ponašanjima, na primjer kontroli impulsa, poslušnosti, slijedenju uputa, upornosti, empatiji. Stoga djeca mogu primijetiti sličnosti između ponašanja psa i vlastitog ili ponašanja njihovih roditelja. Na primjer, ako smo jako popustljivi u radu sa psom, pas neće odmah slušati. Ako mu naredbe koje govorimo nisu jasne, neće znati što treba napraviti ili će nuditi ponašanja koja voli. Zbog navedenog se djeci često daje zadatak da psa nešto nauče i često budu vrlo uspješni zato što se trude, pažljivi su prema psu te sebe stavljaju na drugo mjesto. Osjećaju se ponosno kad budu uspješni. Psihologinja zaključuje kako postoji

dosta prostora u kojem bi terapijski pas mogao unaprijediti tretman djece i mladih s problemima u ponašanju.

8.3.3. Terapijski pas u sustavu socijalne skrbi

Goranka Rosanda Furlan zaposlena je u Centru za pružanje usluga u zajednici Pula gdje radi kao stručni radnik odgajatelj. Na uključivanje terapijskog psa u rad bila je potaknuta osobnim iskustvom odrastanja sa psom, osobito iskustvom nošenja s anksioznim stanjem. Naime, upravo je pas pridonio potpunom nestanku problema. Najčešći ciljevi koji se nastoje ostvariti u radu sa psom jesu povećanje motivacije, stvaranje povjerenja, smanjenje stresa, pružanje socijalne podrške i stvaranje osjećaja zajedništva, olakšavanje usvajanja novih vještina, promjena neprimjerenih i nepoželjnih ponašanja, povećanje samopouzdanja, razvijanje suosjećanja i empatije. No pas nije uključen u rad u ustanovi u kojoj je zaposlena. Uključivanju pasa u rad stručnjaka u određenoj ustanovi prethodi ostvarivanje određenih uvjeta, među kojima je najvažnija suglasnost nadležnog ministarstva. No korisnici socijalne usluge smještaja posjećuju sklonište za životinje te su uključeni u grupni program emPAStija u kojem aktivno sudjeluju kako korisnici, tako i psi. Reakcije korisnika na pse vrlo su pozitivne. Usluge koje se provode dokumentiraju se fotografiranjem, snimanjem aktivnosti te vođenjem bilješki, a evaluiraju se evaluacijskim upitnicima i tablicama. Najvećim prednostima uključivanja pasa u rad navodi djelovanje pasa na korisnike zbog njihove sposobnosti intuitivnog reagiranja na emocije ljudi. Primjerice, psi osjećaju kad je korisnik tužan ili u emocionalno izazovnom stanju te suosjećanje pokazuju njuškanjem ili približavanjem korisniku. Navodi kako se teškoće neće javiti ukoliko su standardi provođenja jasno definirani, kad je stavljen fokus na dobrobit pasa koji sudjeluju u uslugama potpomognutim životinjama, kad su definirana jasna pravila provođenja, kao i odgovarajuće okruženje provedbe te kad se poštuju svi koji su na bilo koji način uključeni u proces. Osobno navodi samo inspirativna iskustva. No navodi informaciju da iako postoje jasne smjernice provedbe usluga potpomognutim životinjama, vidljiv je porast upitnih usluga u ovom području.

8.4. Usporedba primjera i zaključak

Iz prethodnih su prikaza vidljive sličnosti, ali i različitosti uključivanja terapijskog psa u rad s djecom i mladima u različitim ustanovama. Naime, ciljevi koji se nastoje ostvariti radom s terapijskim psom slični su u svim prikazanim okruženjima. Najčešće se odnose na povećanje motivacije za sudjelovanjem i suradnje te promjene u ponašanju. No u školskom se sustavu ciljevi uglavnom definiraju na razini grupe učenika te su općenitiji, a u bolnici su specifičniji te se određuju za svakog korisnika individualno. Navedeno se, naravno, može objasniti i samom populacijom – u školi su učenici s kojima se pretežito provode preventivne i grupne aktivnosti, dok su u bolnici djeca uključena u tretmanski rad sa psom. Stoga su i aktivnosti koje se provode specifičnije te se usklađuju s potrebama svakog djeteta. U bolnici je pas trenutno uključen samo u individualan rad, u školi pretežito u grupni rad, dok su korisnici socijalne usluge smještaja uključeni u grupni program sa psima. U skladu s navedenim, učenici u školi puno više vremena provode sa psom jer terapijski pas sudjeluje na svim školskim predmetima, kao i na projektnim aktivnostima. U bolnici je uključen nekoliko puta tjedno, a u Centru za pružanje usluga u zajednici samo u okviru programa EmPASTija. Sve stručnjakinje navode kako su reakcije djece na terapijskog psa vrlo pozitivne, stoga su upravo pozitivni utjecaji terapijskog psa na djecu najveća prednost njihovog uključivanja u rad. Također, ne navode teškoće na razini korisnika ili pasa. Kao najveća teškoća ističe se neprepoznavanje i nedobivanje podrške sustava. Naime, dvije stručnjakinje navode suglasnost nadležnog ministarstva koja je potrebna kako bi se terapijski pas mogao uključiti u rad u ustanovi, a koju u školi nisu dobili. U zdravstvenom sustavu teškoću predstavlja nerazlikovanje terapije sa psom u odnosu na „uobičajene“ terapije, a također se navodi izazovnost usklađivanja potreba posla te potreba psa. Sve stručnjakinje slažu se kako je u Hrvatskoj potreban veći broj terapijskih pasa u radu s djecom i mladima s problemima u ponašanju. Iako su terapijski psi prisutni u različitim sustavima u Hrvatskoj, nema ih mnogo. Zbog toga je vrlo teško dokumentirati i evaluirati različite usluge koje se provode te ih uspoređivati ili donositi zaključke koji bi se mogli generalizirati. Također, u uslugama potpomognutim psima u Hrvatskoj sudjeluje mali broj djece i mladih s problemima u ponašanju. Iako stručnjakinje u trima različitim sustavima navode pozitivne rezultate, potrebna su dodatna istraživanja o uključivanju terapijskih pasa u rad s djecom i mladima općenito, a posebno s populacijom djece i mladih s problemima u ponašanju, kao i najučinkovitijim načinima njihovog uključivanja u individualni te grupni rad. Navedena istraživanja mogla bi objasniti koji su najučinkovitiji načini uključivanja terapijskih pasa u rad s djecom i mladima ovisno o problemima u ponašanju koji su kod njih prisutni. Također bi

mogla pridonijeti promjenama uvjerenja nadležnih ministarstava o mogućim dobrobitima terapijskih pasa na djecu i mlade, a time i šire prihvaćenosti te povećanju mogućnosti njihovog uključivanja u rad stručnjaka u različitim sustavima, kao i otvaranju više mogućnosti za edukaciju u području usluga potpomognutim psima.

Osim već navedenih brojnih prednosti uključivanja terapijskih pasa u rad s djecom i mladima, važno je spomenuti i moguće teškoće. Prethodno je psihologinja Iva spomenula određene kriterije za uključivanje djece u rad sa psom. Ukoliko ih zanemarimo ili krivo procijenimo, vrlo lako može doći do problema za pse, ali i korisnike. Na primjer, ukoliko se dijete krene agresivno ili nepredvidljivo ponašati, pas može biti pod stresom te krenuti lajati ili se uplašiti. U takvim uvjetima rad je nemoguć, kao i ako dijete ne sluša upute i na pogrešan se način odnosi prema psu. Zbog toga je važno napraviti kvalitetnu procjenu, a ako do takvih situacija ipak dođe, adekvatno postupiti i spriječiti negativne ishode. Također je važno spriječiti dodatnu traumatizaciju djece, osobito s internaliziranim problemima zbog mogućeg pogoršanja problema, i ne uključivati ih u ovakvu vrstu rada ukoliko se boje pasa. Iako uvijek postoje određeni rizici, dobra procjena prije uključivanja u rad uvelike može smanjiti potencijalne teškoće.

9. ZAKLJUČAK

Povezanost ljudi i životinja vidljiva je dugi niz godina, a posljednjih se nekoliko desetaka godina razvijaju usluge potpomognute životinjama kao važan dio te povezanosti. Životinje koje stručnjaci najčešće uključuju jesu psi. Tretman potpomognut psima danas primjenjuju stručnjaci različitih profila s različitim korisnicima. Djeca i mladi s problemima u ponašanju i problemima mentalnog zdravlja također su uključeni u usluge potpomognute psima, no rezultati istraživanja nisu jednoznačni, prisutni su metodološki problemi te nedostatak istraživanja. No rezultati pokazuju da uključivanje psa može biti dobar dodatak „klasičnim“ intervencijskim postupcima, što može biti objašnjeno sekundarnim čimbenicima koji doprinose motivaciji, aktivnosti te osjećaju sigurnosti u okruženju tretmana. Rezultati istraživanja s ovom skupinom djece i mladih otvaraju prostor za uključivanje terapijskih pasa u rad socijalnih pedagoga. Postojeća literatura sugerira kako u školskom okruženju postoji dosta mogućnosti za uključivanje pasa u rad socijalnih pedagoga u okviru prevencije, ali i individualnog te grupnog tretmanskog rada. No vidljiv je nedostatak literature o mogućnostima uključivanja terapijskog

psa u druga područja rada socijalnih pedagoga. Primjeri iz inozemstva, ponajviše SAD-a, opisuju dosta primjera uključivanja pasa u usluge s djecom i mladima s različitim problemima u ponašanju. Navedene primjere iz inozemstva svakako bi bilo vrijedno uzeti u obzir radi širenja usluga potpomognutih psima s djecom i mladima s problemima u ponašanju u Hrvatskoj. Naime, u Hrvatskoj također raste interes za usluge potpomognute psima, no uključenost djece i mladih s problemima u ponašanju u intervencije nije toliko raširena. Nedostatak je osobito vidljiv u sustavu maloljetničkog pravosuđa, no već su pokrenute inicijative koje se planiraju provoditi u bliskoj budućnosti. Iako su predstavljeni neki od inozemnih programa, kao i programi u Hrvatskoj, uočava se kako praksa ne prati uvijek istraživanja. Stoga su potrebna daljnja istraživanja usluga potpomognutih psima s djecom i mladima s različitim problemima u ponašanju te različitim okruženjima, kao i razvoj standardiziranih praksi u ovom području. Potencijal terapijskih pasa u socijalnopedagoškom radu značajan je. Daljnja istraživanja područja mogla bi doprinijeti vrijednim promjenama te potencijalnom uključivanju terapijskih pasa i u rad socijalnih pedagoga u Hrvatskoj.

10. LITERATURA

A Fair Shake for Youth. (n.d.) <https://www.afairshakeforyouth.org/>

Achenbach, T.M., Becker, A., Döpfner, M., Heiervang, E., Roessner, V., Steinhausen, H.-C. i Rothenberger, A. (2008). Multicultural assessment of child and adolescent psychopathology with ASEBA and SDQ instruments: research findings, applications, and future directions. *Journal of Child Psychology and Psychiatry* 49(3), 251–275. <https://doi.org/10.1111/j.1469-7610.2007.01867.x>

Adams, N. (2009). *Animal Assisted Interventions for Adolescents with Emotional and Behavioural Problems* [Rad prijavljen u djelomičnom ispunjavanju uvjeta poslijediplomskog studija, School of Psychology, Psychiatry and Psychological Medicine, Monash University].

Ambasadorji nasmeha. (n.d.). <https://ambasadorji-nasmeha.si/>

Američka psihijatrijska udruga. (2013). *Diagnostic and Statistical Manual of Mental Disorders*. <https://doi.org/10.1176/appi.books.9780890425596>

Američko veterinarsko medicinsko udruženje. (n.d). Animal-assisted interventions: Definitions. <https://www.avma.org/resources-tools/avma-policies/animal-assisted-interventions-definitions>

Anderson, K. L. i Olson, M. R. (2006). The value of a dog in a classroom of children with severe emotional disorders. *Anthrozoös*, 19(1), 35–49. <https://doi.org/10.2752/089279306785593919>

Balluerka, N., Muela, A., Amiano, N. i Caldentey, M. A. (2014). Influence of animal-assisted therapy (AAT) on the attachment representations of youth in residential care. *Children and Youth Services Review*, 42, 103–109. <https://doi.org/10.1016/j.childyouth.2014.04.007>

Balluerka, N., Muela, A., Amiano, N. i Caldentey, M. A. (2015). Promoting psychosocial adaptation of youths in residential care through animal-assisted psychotherapy. *Child Abuse & Neglect*, 50, 193–205. <https://doi.org/10.1016/j.chiabu.2015.09.004>

Beck, A. M. (2014). The biology of the human-animal bond. *Animal Frontiers*, 4(3), 32–36. <https://doi.org/10.2527/af.2014-0019>

Beetz, A., Uvnäs-Moberg, K., Julius, H. i Kotrschal, K. (2012). Psychosocial and psychophysiological effects of human-animal interactions: the possible role of oxytocin. *Frontiers in Psychology*, 3 (234), 1-15. <https://doi.org/10.3389/fpsyg.2012.00234>

Beetz, A. M. (2017). Theories and possible processes of action in animal assisted interventions. *Applied Developmental Science*, 21(2), 139–149. <https://doi.org/10.1080/10888691.2016.1262263>

Berget, B. i Braastad, B. O. (2008). Theoretical Framework for Animal-Assisted Interventions – Implications for Practice. *Therapeutic communities*, 29(3), 323-337.

Bolha, V. (2020). *A zašto pas: pustite psu da vam bude učitelj u ljubavi, a vi mu budete vodič koji je sposoban razumijeti njegov svijet*. Paradox.

Bouillet, D., Uzelac, S. (2007): *Osnove socijalne pedagogije*. Školska knjiga.

Brelsford, V., Meints, K., Gee, N. i Pfeffer, K. (2017). Animal-Assisted Interventions in the Classroom - A Systematic Review. *International Journal of Environmental Research and Public Health*, 14(7), 669. <https://doi.org/10.3390/ijerph14070669>

Bremhorst, A. i Mills, D. (2021). Working with Companion Animals, and Especially Dogs, in Therapeutic and Other AAI Settings. U J. M. Peralta i A. H. Fine (ur.), *The Welfare of Animals in Animal-Assisted Interventions: Foundations and Best Practice Methods* (str.191-217). Springer. https://doi.org/10.1007/978-3-030-69587-3_8

Brown, S., Snelders, J., Godbold, J., Moran-Peters, J., Driscoll, D., Donoghue, D., Mathew, L. i Eckardt, S. (2019). Effects of Animal-Assisted activity on mood states and feelings in a psychiatric setting. *Journal of the American Psychiatric Nurses Association*, 26(6), 555–567. <https://doi.org/10.1177/1078390319853617>

Buljan Flander, G., Štimac, D., Fridrih, R., Raguž, A., Kuculo, I. i Galić, R. (2018). Prednosti korištenja terapijskih pasa u terapiji i dijagnostici kod pacijenata s psihosocijalnim zdravstvenim teškoćama. *Socijalna Psihijatrija*, 46(4), 413–425. <https://hrcak.srce.hr/214841>

Calo. (n.d.). *Attachment Treatment for Teens & Preteens*. <https://www.caloprograms.com/>

Canine Therapy Corps .(n.d.). <https://www.caninetherapycorps.org/>

- Chandler, C. K. (2012). Animal Assisted Counseling Practices. U C. Chandler (ur.), *Animal-assisted therapy in counseling* (2. izdanje, str. 165-205). Routledge. <https://doi.org/10.4324/9780203832103>
- Charmaraman, L., Cobas, S., Weed, J., Gu, Q., Kiel, E., Chin, H., Gramajo, A., Mueller, M.K. (2022). From Regulating Emotions to Less Lonely Screen Time: Parents' Qualitative Perspectives of the Benefits and Challenges of Adolescent Pet Companionship. *Behav. Sci.*, 12(5), 143. <https://doi.org/10.3390/bs12050143>
- Compitus, K. (2021). The Process of Integrating Animal-Assisted Therapy into Clinical Social Work Practice. *Clinical Social Work Journal*, 49(1), 1-9. <https://doi.org/10.1007/s10615-019-00721-3>
- Correale, C., Crescimbene, L., Borgi, M. i Cirulli, F. (2017). Development of a Dog-Assisted activity program in an elementary classroom. *Veterinary Sciences*, 4(4), 62. <https://doi.org/10.3390/vetsci4040062>
- Couling, K. (2015). *Facilitating an animal-assisted intervention program: the risks and rewards of working with animals in helping and educational settings* [Projekt prijavljen u djelomičnom ispunjavanju uvjeta za diplomu, Pedagoški fakultet Sveučilišta u Lethbridgeu].
- Crawford, E. K., Worsham, N. L. i Swinehart, E. R. (2006). Benefits derived from companion animals, and the use of the term "attachment." *Anthrozoos*, 19(2), 98–112. <https://doi.org/10.2752/089279306785593757>
- Čilić Burušić, L. (2022). Terapijski pas – podrška obrazovnom okruženju i mentalnom zdravlju djece s teškoćama u razvoju tijekom pandemije COVID-a-19. *Časopis za socijalne djelatnosti*, 1(1), <https://doi.org/10.21465/CZSD.2022.1.1.4>
- Delić, D. (2020). Predgovor. U V. Bolha (ur.), *A zašto pas: pustite psu da vam bude učitelj u ljubavi, a vi mu budete vodič koji je sposoban razumijeti njegov svijet* (str. 9-15). Paradox.
- Dietz, T. J., Davis, D. i Pennings, J. S. (2012). Evaluating Animal-Assisted therapy in group treatment for child sexual abuse. *Journal of Child Sexual Abuse*, 21(6), 665–683. <https://doi.org/10.1080/10538712.2012.726700>
- Dodig Hundrić, D., Ricijaš, N. i Vlček, M. (2018). Mladi i ovisnost o internetu – pregled suvremenih spoznaja. *Hrvatska Revija Za Rehabilitacijska Istraživanja*, 54(1), 123–137. <https://doi.org/10.31299/hrri.54.1.9>

Društvo za prevenciju okrutnosti prema životinjama. (n.d. a). *Teaching Love & Compassion*. <https://spcala.com/programs-services/humane-education/tlc/>

Društvo za prevenciju okrutnosti prema životinjama (n.d. b). *Youth Diversion Program*. <https://spcala.com/programs-services/humane-education/court-diversion-program/>

Dubovečak, I. i Mužek, M. (2020). Uloga terapijskog psa. U M. Kolar Billege i L. Cvekić (ur.), *Suodnos metodičke teorije i prakse 2* (str. 22-29). Učiteljski fakultet Sveučilišta u Zagrebu.

Endenburg, N. i Van Lith, H. (2011). The influence of animals on the development of children. *Veterinary Journal*, 190(2), 208–214. <https://doi.org/10.1016/j.tvjl.2010.11.020>

Enders-Slegers, M., Hediger, K., Beetz, A., Jegatheesan, B. i Turner, D. (2019). Animal-Assisted interventions with in an international perspective. U A. H. Fine (ur.), *Handbook on animal-assisted therapy: Theoretical Foundations and Guidelines for Practice* (5. izdanje, str. 465–477). Academic Press. <https://doi.org/10.1016/b978-0-12-815395-6.00030-4>

Etheridge, H. (2019). *A Beginner's Guide to Animal-Assisted Intervention Terminology*. Pet Partners. <https://petpartners.org/a-beginners-guide-to-animal-assisted-intervention-terminology/>

Feng, Y., Lin, Y., Zhang, N., Jiang, X. i Zhang, L. (2021). Effects of Animal-Assisted Therapy on Hospitalized Children and Teenagers: A Systematic Review and Meta-Analysis. *Journal of Pediatric Nursing*, 60, 11–23. <https://doi.org/10.1016/j.pedn.2021.01.020>

Fine, A. H. i Beck, A. M. (2019). Understanding our kinship with animals. U A. H. Fine (ur.), *Handbook on animal-assisted therapy: Theoretical Foundations and Guidelines for Practice* (5. izdanje, str. 3–12). Academic Press. <https://doi.org/10.1016/b978-0-12-815395-6.00001-8>

Fine, A. H., Beck, A. M. i Ng, Z. (2019). The State of Animal-Assisted Interventions: Addressing the Contemporary Issues that will Shape the Future. *International Journal of Environmental Research and Public Health*, 16(20), 3997. <https://doi.org/10.3390/ijerph16203997>

Fine, A. H. i Weaver, S. J. (2018). The human-animal bond and animal-assisted intervention. U M. van den Bosch i W. Bird (ur.), *Oxford Textbook of Nature and Public Health: The role*

of nature in improving the health of a population (str. 132-138). Oxford University Press.
<https://doi.org/10.1093/med/9780198725916.003.0028>

Fletcher, H. K. i Gallichan, D. J. (2016). An overview of attachment theory. U H. K. Fletcher, A. Flood i D. J. Hare (ur.), *Attachment in intellectual and developmental disability: A clinician's guide to research and practice* (str. 8–32). Wiley Blackwell. <https://doi.org/10.1002/9781118938119.ch2>

Forget Me Not Farm. (n.d.). <https://forgetmenotfarm.org/>

Fridrih, R., Bolha, V., Friš, K. i Blažević, D. (2016). Interaktivna platforma i nove metode u logopedskom radu, odgoju i obrazovanju uz obučene pse za rad s vulnerabilnom skupinom korisnika. U M. Vantić-Tanjić i M. Nikolić (ur.), *Unapređenje kvalitete života djece i mladih* (str. 105-114). Udruženje za podršku i kreativni razvoj djece i mladih Edukacijsko-rehabilitacijskog fakulteta u Tuzli.

Friesen, L. (2010). Exploring Animal-Assisted Programs with Children in School and Therapeutic Contexts. *Early Childhood Education Journal*, 37(4), 261–267. <https://doi.org/10.1007/s10643-009-0349-5>

Garcia, J. A. i Weisz, J. R. (2002). When youth mental health care stops: Therapeutic relationship problems and other reasons for ending youth outpatient treatment. *Journal of Consulting and Clinical Psychology*, 70(2), 439–443. <https://doi.org/10.1037/0022-006X.70.2.439>

Grandgeorge, M. i Hausberger, M. (2011). Human-animal relationships: from daily life to animal-assisted therapies. *Ann Ist Super Sanita*, 47 (4), 397-408. https://doi.org/10.4415/ann_11_04_12

Guillén-Guzmán, E., Rodríguez, L. S., Santamarina-Pérez, P., Barros, L. H., Giralt, M. G., Elizalde, E. D., Ubach, F. R., Gonzalez, M. R., Yuste, Y. P., Téllez, C. D., Romero, S., Gisbert, L., Medina, M. S., Ballesteros-Urpí, A. i Morer, À. (2022). The benefits of Dog-Assisted therapy as complementary treatment in a children's Mental Health day hospital. *Animals*, 12(20), 2841. <https://doi.org/10.3390/ani12202841>

Harbolt, T. i Ward, T. H. (2001). Teaming Incarcerated Youth with Shelter Dogs For a Second Chance. *Society & Animals*, 9(2), 177–182. <https://doi.org/10.1163/156853001753639279>

- Hartwig, E. K. (2017). Building Solutions in Youth: Evaluation of the Human–Animal Resilience Therapy Intervention. *Journal of Creativity in Mental Health*, 12(4), 468–481. <https://doi.org/10.1080/15401383.2017.1283281>
- Hawkins, R. i Williams, J. (2017). Childhood Attachment to Pets: Associations between Pet Attachment, Attitudes to Animals, Compassion, and Humane Behaviour. *International Journal of Environmental Research and Public Health*, 14(5), 490. <https://doi.org/10.3390/ijerph14050490>
- Headey, B. (1999). Health benefits and health cost savings due to pets: preliminary estimates from an Australian national survey. *Social Indicators Research*, 47, 233-243. <https://doi.org/10.1023/A:1006892908532>
- Headey, B. i Grabka, M. (2007). Pets and Human Health in Germany and Australia: National Longitudinal Results. *Social Indicators Research* 80 (2), 297-311. <https://doi.org/10.1007/s11205-005-5072-z>
- Hines, L. M. (2003). Historical Perspectives on the Human-Animal Bond. *American Behavioral Scientist*, 47 (1), 7-15. <https://doi.org/10.1177/0002764203255206>
- Hosey, G. i Melfi, V. (2014). Human-Animal Interactions, Relationships and Bonds: A Review and Analysis of the Literature. *International Journal of Comparative Psychology*, 27(1), 117-142. <https://doi.org/10.46867/ijcp.2014.27.01.01>
- Hrvatska komora socijalnih pedagoga. (n.d. a). *Područje zdravstva*. <https://hksp.hr/podrucje-zdravstva/>
- Hrvatska komora socijalnih pedagoga. (n.d. b). *Sustav pravosuđa*. <https://hksp.hr/sustav-pravosuda/>
- Hrvatski kvalifikacijski okvir (2022). *Standard zanimanja*. <https://hko.srce.hr/registar/standard-zanimanja/detalji/360>
- Hulphond. (n.d. a). *Therapie jeugd: Ervaringsgericht leren met behulp van therapiehond en therapeut*. <https://www.hulphond.nl/dierondersteunde-therapie/therapie-jeugd/>
- Hulphond. (n.d. b). *Voor iedereen de juiste hulphond: Hulphond Nederland*. <https://www.hulphond.nl/wp-content/uploads/2024/01/Algemene-brochure-hulphond-2024-web.pdf>

Institut für soziales Lernen mit Tieren. (n.d.). <https://lernen-mit-tieren.de/>

Institut za istraživanje veze između ljudi i životinja. (2018). *Understanding the Human-Animal Bond*. <https://habri.org/research/#footnote-1>

Intermountain Therapy Animals. (n.d.). <https://therapyanimals.org/>

Jacobson, K. C. i Chang, L. M. (2018). Associations between pet ownership and attitudes toward pets with youth socioemotional outcomes. *Frontiers in Psychology*, 9. <https://doi.org/10.3389/fpsyg.2018.02304>

Johnson Binder, A., Parish-Plass, N., Kirby, M., Winkle, M., Skwerer, D. P., Ackerman, L., Brosig, C., Coombe, W., Delisle, E., Enders-Slegers, M.-J., Fowler, J.-A., Hey, L., Howell, T., Kaufman, M., Kienast, M., Kinoshita, M., Ngai, D. i Wijnen, B. (2024). Recommendations for uniform terminology in animal-assisted services (AAS). *Human-animal Interactions*, 12(1), 1-10. <https://doi.org/10.1079/hai.2024.0003>

Jones, M., Rice, S. i Cotton, S. (2019). Incorporating animal-assisted therapy in mental health treatments for adolescents: A systematic review of canine assisted psychotherapy. *PloS One*, 14(1). <https://doi.org/10.1371/journal.pone.0210761>

Julius, H., Beetz, A., Kotrschal, K., Turner, D. i Uvnäs-Moberg, K. (2012). *Attachment to Pets: An Integrative View of Human-Animal Relationships with Implications for Therapeutic Practice*. Hogrefe Publishing.

Juričková, V., Bozděchová, A., Machová, K. i Vadroňová, M. (2020). Effect of Animal Assisted Education with a Dog Within Children with ADHD in the Classroom: A Case Study. *Child and Adolescent Social Work Journal*, 37(6), 677–684. <https://doi.org/10.1007/s10560-020-00716-x>

Katalenić, L. (2013). *Terapijski psi u Hrvatskoj*. Hrvatska udruga za školovanje pasa vodiča i mobilitet.

Katalenić, L. (2022). *Reci DA terapijskom psu: Mogućnosti i dobrobiti intervencija stručnjaka i terapijskog psa*. Hrvatska udruga za školovanje pasa vodiča i mobilitet.

Kelly, M. i Cozzolino, C. A. (2015). Helping at-risk youth overcome trauma and substance abuse through animal-assisted therapy. *Contemporary Justice Review*, 18(4), 421–434. <https://doi.org/10.1080/10282580.2015.1093686>

Koller-Trbović, N. (n.d.). *Opći i specifični kriteriji za procjenu problema u ponašanju kod djece i mladih*. Interni materijal s nastave.

Koller-Trbović, N. (2004). Poremećaji u ponašanju djece i mladih. U J. Bašić, N. Koller-Trbović i S. Uzelac (ur.), *Poremećaji u ponašanju i rizična ponašanja: pristupi i pojmovna određenja* (str. 83-97). Edukacijsko-rehabilitacijski fakultet Sveučilišta u Zagrebu.

Koller-Trbović, N., Žižak, A. i Jeđud, I. (2011). Standardi za terminologiju, definiciju, kriterije i način praćenja pojave poremećaja u ponašanju djece i mladih. Zagreb: Ministarstvo obitelji, branitelja i međugeneracijske solidarnosti.

Koren Mrazović, M. (1999). Defektolog – socijalni pedagog u sustavu socijalne skrbi. *Kriminologija i socijalna integracija*, 7(2), 239-244. <https://hrcak.srce.hr/94266>

Krizmanić, M. (2016). *O životinjama i njihovim ljudima: zajedništvo koje nas raduje i obogaćuje*. V.B.Z.

Kruger, K. A. i Serpell, J. A. (2010). Animal assisted interventions in mental health. U A. Fine (ur.), *Handbook on Animal-Assisted Therapy: Theoretical Foundations and Guidelines for Practice* (3. izdanje, str. 21-38). Academic Press. <https://doi.org/10.1016/B978-0-12-381453-1.10003-0>

Kruger, K. A., Trachtenberg, S. i Serpell, J. A. (2004). *Can Animals Help Humans Heal? Animal-Assisted Interventions in Adolescent Mental Health*. Center for the Interaction of Animals and Society University of Pennsylvania School of Veterinary Medicine. https://www.vet.upenn.edu/docs/default-source/Research/CIAS/cias-aii-white-paper.pdf?sfvrsn=89be10ba_0

Lahav, S., Sarid, O. i Kantor, H. (2019) Effects of a Dog-training Intervention on At-risk Youth, *Anthrozoös*, 32(4), 533-540. <https://doi.org/10.1080/08927936.2019.1621539>

Lakatoš, M. i Vejmelka, L. (2018). Značaj životinja za djecu: implikacije za pomagačke profesije. *Ljetopis socijalnog rada* 2018., 25(1), 101-130. <https://doi.org/10.3935/ljsr.v25i1.197>

Lange, A., Cox, J. A., Bernert, D. J. i Jenkins, C. D. (2007). Is Counseling Going to the Dogs? An Exploratory Study Related to the Inclusion of an Animal in Group Counseling with Adolescents. *Journal of Creativity in Mental Health*, 2(2), 17–31. https://doi.org/10.1300/j456v02n02_03

- Lebedina Manzoni, M. (2007). *Psihološke osnove poremećaja u ponašanju*. Naklada Slap.
- Leonardi, R., Buchanan-Smith, H. M., McIvor, G. i Vick, S. (2017). “You think you’re helping them, but they’re helping you too”: Experiences of Scottish male young offenders participating in a dog training program. *International Journal of Environmental Research and Public Health/International Journal of Environmental Research and Public Health*, 14(8), 945. <https://doi.org/10.3390/ijerph14080945>
- Levinson, B. M. (1962). The dog as a “co-therapist”. *PubMed*, 46, 59–65. <https://pubmed.ncbi.nlm.nih.gov/14464675>
- Levinson, B. M. (1965). Pet Psychotherapy: Use of household pets in the treatment of behavior disorder in childhood. *Psychological Reports*, 17(3), 695–698. <https://doi.org/10.2466/pr0.1965.17.3.695>
- Levinson, B. M. i Mallon, G. P. (1997). Predgovor. U *Pet-oriented Child Psychotherapy* (2. izdanje, str. 7-15). Charles C. Thomas Publisher. <https://www.mys1cloud.com/cct/ebooks/9780398066741.pdf>
- Ling, D. S., Kelly, M. i Diamond, A. (2016). Human-animal interaction and the development of executive functions. U L. Freund, J. Griffin, S. McCune, P. McCardle i L. Esposito (ur.), *Social Neuroscience of Human-Animal Interaction* (str. 51-72). American Psychological Association. <https://doi.org/10.1037/14856-004>
- Macuka, I. (2016). Emocionalni i ponašajni problemi mlađih adolescenata – zastupljenost i rodne razlike. *Ljetopis socijalnog rada*, 23(1), 65-86. <https://doi.org/10.3935/ljsr.v23i1.97>
- Madden Ellsworth, L., Tragesser, S. L. i Newberry, R. C. (2016). Interaction with Shelter Dogs Reduces Negative Affect of Adolescents in Substance Use Disorder Treatment. *Anthrozoös*, 29(2), 247–262. <https://doi.org/10.1080/08927936.2016.1152719>
- Mandra, P. P., Da Freiria Moretti, T. C., Avezum, L. A. i Kuroishi, R. C. S. (2019). Animal assisted therapy: systematic review of literature. *CoDAS*, 31(3). <https://doi.org/10.1590/2317-1782/20182018243>
- McNicholas, J. i Collis, G. M. (2000). Dogs as catalysts for social interactions: Robustness of the effect. *British Journal of Psychology*, 91(1), 61–70. <https://doi.org/10.1348/000712600161673>

McNicholas, J. i Collis, G. M. (2001). Children's representations of pets in their social networks. *Child: Care, Health and Development*, 27(3), 279–294. <https://doi.org/10.1046/j.1365-2214.2001.00202.x>

Međunarodno udruženje organizacija za interakciju između ljudi i životinja (2018). *The IAHAIO Definitions for Animal Assisted Intervention and Animal Assisted Activity and Guidelines for Wellness of Animals Involved*. <https://iahaio.org/wp/wp-content/uploads/2021/01/iahaio-white-paper-2018-english.pdf>

Melson, G. F. (2003). Child development and the human-companion animal bond. *American Behavioral Scientist*, 47(1), 31–39. <https://doi.org/10.1177/0002764203255210>

Melson, G. F. i Fine, A. H. (2015). Animals in the lives of children. U A. H. Fine (ur.), *Handbook on animal-assisted therapy: Foundations and guidelines for animal-assisted interventions* (4. izdanje, str. 179–194). Academic Press. <https://doi.org/10.1016/b978-0-12-801292-5.00013-4>

Milanović-Dobrota, B. (2018). Intervencije potpomognute životinjama – mogućnosti i ograničenja primene kod mladih sa razvojnim smetnjama i problemima u ponašanju. *Specijalna edukacija i rehabilitacija*, 17(1), 105-132. <https://doi.org/10.5937/specedreh17-14978>

Misir, R. i Fridrih, R. (2023). Projekt Zagrlj me, zajedno možemo bolje - „Dobrobiti obučenog psa prema holističkom pristupu (AAT - Animal Assisted Therapy i AAI - Animal Assisted Anterventions) za mentalno i fizičko stanje djece“. U A. Zupanc (ur.), *Konferencija edukacijskih rehabilitatora 2023* (str. 78). Savez edukacijskih rehabilitatora Hrvatske.

Mongillo, P., Pitteri, E., Adamelli, S., Bonichini, S., Farina, L. i Marinelli, L. (2015). Validation of a selection protocol of dogs involved in animal-assisted intervention. *Journal of Veterinary Behavior*, 10(2), 103–110. <https://doi.org/10.1016/j.jveb.2014.11.005>

Muela, A., Balluerka, N., Amiano, N., Caldentey, M. A. i Aliri, J. (2017). Animal-assisted psychotherapy for young people with behavioural problems in residential care. *Clinical Psychology & Psychotherapy/Clinical Psychology and Psychotherapy*, 24(6). <https://doi.org/10.1002/cpp.2112>

Muela, A., Balluerka, N., Sansinenea, E., Machimbarrena, J. M., García-Ormaza, J., Ibarretxe, N., Eguren, A. i Baigorri, P. (2021). A Social-Emotional Learning Program for

Suicide Prevention through Animal-Assisted Intervention. *Animals*, 11(12), 3375. <https://doi.org/10.3390/ani11123375>

Novak, L. (2020). *Terapevtski pes kot pomočnik v šolski svetovalni službi* [Diplomski rad, Pedagoški fakultet Sveučilišta u Ljubljani].

Novak, M. i Bašić, J. (2008). Internalizirani problemi kod djece i adolescenata: obilježja i mogućnosti prevencije. *Ljetopis socijalnog rada*, 15(3), 473-498. <https://hrcak.srce.hr/31382>

Odendaal, J. i Meintjes, R. (2003). Neurophysiological Correlates of Affiliative Behaviour between Humans and Dogs. *Veterinary Journal*, 165(3), 296–301. [https://doi.org/10.1016/s1090-0233\(02\)00237-x](https://doi.org/10.1016/s1090-0233(02)00237-x)

O’Haire, M. (2010). Companion animals and human health: Benefits, challenges, and the road ahead. *Journal of Veterinary Behavior*, 5(5), 226-234. <https://doi.org/10.1016/j.jveb.2010.02.002>

Ombla, J., Penezić, Z. i Vidaković, M. (2016). Socioemocionalni kontekst privrženosti kućnim ljubimcima. *Suvremena Psihologija*, 19(2), 217.-232. <https://doi.org/10.21465/2016-sp-192-07>

Otto, C. M., Darling, T. A., Murphy, L., Ng, Z., Pierce, B., Singletary, M. i Zoran, D. L. (2021). 2021 AAHA Working, Assistance, and Therapy Dog Guidelines. *Journal of the American Animal Hospital Association*, 57(6), 253–277. <https://doi.org/10.5326/jaaha-ms-7250>

PAWS for People. (2023a). *Our programs*. <https://www.pawsforpeople.org/programs/>

PAWS for People. (2023b). *Visitation Sites by Program*. <https://www.pawsforpeople.org/wp-content/uploads/2023/06/PAWS-Visiting-Sites-By-Program.pdf>

Paws & Think. (n.d.). <https://www.pawsandthink.org/>

Pet Partners. (2021). *Standards of Practice for Animal-Assisted Interventions*. <https://therapyanimalstandards.org/downloads>

Project POOCH. (n.d.). *About Project POOCH*. <https://www.pooch.org/about>

- Purewal, R., Christley, R. M., Kordas, K., Joinson, C., Meints, K., Gee, N. R. i Westgarth, C. (2017). Companion Animals and Child/Adolescent Development: A Systematic Review of the evidence. *International Journal of Environmental Research and Public Health*, 14(3), 234. <https://doi.org/10.3390/ijerph14030234>
- Sakoman, S., Raboteg-Šarić, Z. i Kuzman, M. (2002). Raširenost zlouporabe sredstava ovisnosti među hrvatskim srednjoškolicima. *Društvena istraživanja*, 11(2-3), 311-334. <https://hrcak.srce.hr/19690>
- Schuck, S., Emmerson, N., Fine, A. H. i Lakes, K. D. (2013). Canine-Assisted therapy for children with ADHD: Preliminary Findings From The Positive Assertive Cooperative Kids Study. *Journal of Attention Disorders*, 19(2), 125–137. <https://doi.org/10.1177/1087054713502080>
- Schuck, S., Johnson, H. L., Abdullah, M., Stehli, A., Fine, A. H. i Lakes, K. D. (2018). The role of animal assisted Intervention on Improving Self-Esteem in Children with Attention Deficit/Hyperactivity Disorder. *Frontiers in Pediatrics*, 6. <https://doi.org/10.3389/fped.2018.00300>
- Schwartz Laufer, M. (2023). Canine Interventions: Empowering children in eight canine therapy sessions. *International Journal of Science and Research*, 12(10), 157–160. <https://doi.org/10.21275/sr23926204554>
- Seivert, N. P., Caño, A., Casey, R. J., May, D. K. i Johnson, A. (2016). Animal assisted therapy for incarcerated youth: A randomized controlled trial. *Applied Developmental Science*, 22(2), 139–153. <https://doi.org/10.1080/10888691.2016.1234935>
- Senent- Sánchez, J. M. (2014). The human-animal relationship: a new field of socio-educational action. *Journal of New Approaches in Educational Research*, 3(2), 100–106. <https://doi.org/10.7821/naer.3.2.100-106>
- Smojver-Ažić, S. i Topalović, Z. (2010). Uloga kućnih ljubimaca u socioemocionalnom razvoju djece školskog uzrasta. *Napredak: Časopis za interdisciplinarna istraživanja u odgoju i obrazovanju*, 151(2), 171–194. <https://hrcak.srce.hr/file/123284>
- Spruin, E., Mozova, K., Franz, A., Mitchell, S., Fernandez, A., Dempster, T. i Holt, N. (2019). The use of therapy dogs to support court users in the waiting room. *International Criminal Justice Review*, 29(3), 284–303. <https://doi.org/10.1177/1057567719827063>

Svjetska zdravstvena organizacija. (2018). Mental, behavioural or neurodevelopmental disorders. U *International classification of diseases - Mortality and Morbidity Statistics* (str. 1-205). Svjetska zdravstvena organizacija.

Tačke pomagačke. (n.d.). <https://www.tackepomagacke.si/sl/>

Tan Amigos. (n.d.). <https://www.tanamigos.org/>

Therapy Dogs International. (n.d.). <https://www.tdi-dog.org/default.aspx>

Topbaş, Z. S. i Şimşek, N. (2022). Effect of Animal Assisted Interventions on Inmates: A Systematic Review. *Current Approaches in Psychiatry*, 14(1), 12–20. <https://doi.org/10.18863/pgy.882048>

Trujillo, K., Kuo, G. T., Hull, M., Ingram, A. i Thurstone, C. (2020). Engaging Adolescents: Animal Assisted Therapy for Adolescents with Psychiatric and Substance Use Disorders. *Journal of Child and Family Studies*, 29(2), 307–314. <https://doi.org/10.1007/s10826-019-01590-7>

Udruga za pet therapy Indeficienter. (n.d.). <https://www.uptiv.hr>

Urichuk, L. J. i Anderson, D. (2003). *Improving mental health through animal assisted therapy*. The Chimo Project. https://www.angelfire.com/mh/chimo/pdf/manual_in_single_doc-Nov03.pdf

Villafaina-Domínguez, B., Collado-Mateo, D., Merellano-Navarro, E. i Villafaina, S. (2020). Effects of Dog-Based Animal-Assisted Interventions in prison Population: a Systematic review. *Animals*, 10(11), 2129. <https://doi.org/10.3390/ani10112129>

Walsh, H. (2009). Human-Animal Bonds I: The Relational Significance of Companion Animals. *Family Process*, 48 (4), 462-480. <https://doi.org/10.1111/j.1545-5300.2009.01296.x>

Wenden, E., Lester, L., Zubrick, S. R., Ng, M. i Christian, H. (2020). The relationship between dog ownership, dog play, family dog walking, and pre-schooler social–emotional development: findings from the PLAYCE observational study. *Pediatric Research*, 89(4), 1013–1019. <https://doi.org/10.1038/s41390-020-1007-2>

Wu, A. W. i Wei, R. C. (2023). The benefits of Dog-Assisted Therapy for children with anxiety. *Deleted Journal*, 11(2). <https://doi.org/10.59158/001c.84856>

Zakon o korištenju psa pomagača. *Narodne novine*, 39/19.